

บทที่ ๒

ตัวละครหญิง ในวรรณคดีคำสอน

เนื้อหาของวรรณคดีไทย โดยทั่วไปมีลักษณะสั่งสอนศีลธรรมหรือให้ข้อคิดประการใด ประการหนึ่งเกี่ยวกับชีวิตอยู่ ไม่น้อย วรรณคดีบางเรื่องจึงอาจจะถือว่าเป็นวรรณคดีคำสอน ทั้งที่ไม่ได้สอนโดยตรง วรรณคดีศาสนา มักจะจัดกลุ่มอยู่ในประเภทวรรณคดีคำสอนด้วย เพราะนอกจากจะแสดงเรื่องราวทางพุทธศาสนาแล้ว ยังมุ่งสอนให้คนตระหนักถึงความไม่เที่ยงแท้แห่งชีวิต และใช้หลักธรรมเพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตน อย่างไรก็ตาม วรรณคดีคำสอนที่นำมากล่าวถึงในที่นี้หมายถึงวรรณคดีที่มุ่งสอนศีลธรรม จริยธรรม อันเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต เน้นหน้าที่ของมนุษย์ในสังคมอันพึงปฏิบัติต่อกัน ซึ่งทำให้วรรณคดี คำสอนมีหน้าที่เป็นกลไกหนึ่งในการควบคุมสังคม กำหนดแบบแผนหรือกรอบในการปฏิบัติและ ปลุกฝังค่านิยม ทศนคติ ความเชื่อแก่คนในสังคม

ในงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาเฉพาะวรรณคดีคำสอนที่เขียนขึ้น โดยมีจุดประสงค์ เพื่อสอนผู้หญิงทั้ง โดยทางตรงและโดยทางอ้อม ทั้งนี้ เพื่อให้เห็นภาพผู้หญิง ในอุดมคติของสังคม

วรรณคดีคำสอนผู้หญิงที่นำมาศึกษา มีทั้งหมด ๖ เรื่อง ในลักษณะนิทานและบทกวี ลักษณะ เป็นสุภาษิตสอนผู้หญิง โดยตรง

ส่วนตัวละครหญิงในวรรณคดีคำสอน มีความหมายทั้งตัวละครหญิงที่มีลักษณะนิสัย และพฤติกรรม และทั้งตัวละครที่เป็นเพียง "ภาพ" ที่ผู้แต่งสร้างขึ้นโดยไม่มีพฤติกรรม ผู้วิจัย จะกล่าวถึงตัวละครหญิงทั้งสองประเภท

ผู้วิจัยจะศึกษาตัวละครหญิงในวรรณคดีคำสอนที่แต่งสมัยอยุธยาและสมัยต้นรัตนโกสินทร์ตอนต้น เพื่อจะได้พิจารณาการสืบทอดขนบการสร้างตัวละครด้วยดังนี้

๒.๑ วรรณคดีสอนสมัยอยุธยา

วรรณคดีสอนสมัยอยุธยาที่มีเนื้อหาสอนผู้ฟังมีเพียงเล่มเดียว คือ กุณณาสนน่องคำฉันท์ ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ในวิทยาลัยพนธฉบับนี้ ผู้วิจัย จะเรียกโดยย่อว่า กุณณาสนน่องคำฉันท์ ฉบับสมัยบรมโกศ

๒.๑.๑ ประวัติที่มา

กุณณาสนน่องคำฉันท์ฉบับนี้เป็นฉบับตัวเขียนในสมุดไทย ๑ เขียนด้วยตัวอักษรไทย เส้นรงค์ ไม่ทราบปีที่แต่ง ทราบเพียงว่าแต่งในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เพราะมีข้อความตอนท้ายเรื่องกล่าวไว้ว่า

เถลิงสารสาฤททเวาจาก   บีมเมี้ยจอกศกเสรจถอย
วันสะสีเดือนหกแรมค่านึงนา   จลศักราชพันรอยสืหาปีปลาย

หมายความว่าเขียนเสร็จ วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะเมีย จลศักราช ๑๑๑๕ ตรงกับพุทธศักราช ๒๒๕๖ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่พระเจ้าบรมโกศทรงครองราชสมบัติอยู่

ในห้องเอกสารโบราณของหอสมุดแห่งชาติ ยังมีกุณณาสนน่องคำฉันท์ ต้นฉบับตัวเขียนอีกสำนวนหนึ่ง เป็นสมุดไทย ๒ เส้นรงค์เช่นกัน ในที่นี้จะเรียก

๑ หมู่ ฉันท (สภาศิต) ชื่อ กุณณาสนน่อง ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ จ.ศ. ๑๑๑๕ (พ.ศ. ๒๒๕๖) จบบริบูรณ์ เลขที่ ๓๕ ตู ๑๑๓ ชัน ๖/๓ มัดที่ ๕ ประวัตติ ได้มาจากกรมเลขาธิการ คณะรัฐมนตรี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔

๒ หมู่ ฉันท ชื่อ กุณณาสนน่อง (สำนวนเก่า) เหมือน จ.ศ. ๑๑๑๕ (มีพาสีสอนน่องต่อท้าย) เลขที่ ๓๕ ตู ๑๑๓ ชัน ๖/๓ มัดที่ ๕

ว่าเป็น ฉบับสำนวนเก่า แต่เดิมหอสมุดแห่งชาติจัดเอกสารชั้นอยู่ในหมวดฉันทข้อ กรีสนา สอนน้อง สำนวนภิกขุอินทเมืองนครศรีธรรมราช แต่ต่อมาระบุใหม่ว่าเป็นสำนวนเก่าเหมือน ฉบับ จ.ศ. ๑๑๑๕ หรือฉบับสมัยบรมโกศ เพราะเนื้อความเหมือนกันเกือบทั้งหมด แต่มี เนื้อความไม่บริบูรณ์ ตอนต้นขาดหายไป ข้อความเริ่มที่ "วิวาหะการมิงมงคล อะภิศกทิตาสององค กับราชณพช เวนวรสมบัติคงคาม . . ." เนื้อความจบลงที่ "บุพชาติทรงดวง สเทือนดอกวีดาชโดม มัชฌาย์กลองโลม สลีนเขยกระเสลีนธุ เอิบ อาบเอองวร พังมดจลัน" มีข้อความตอนจบว่า "สิ้นฉบับแต่เท่านั้นแล้ว" (สิ้นฉบับ แต่เท่านั้นแล้ว) เนื้อความตอนท้ายจึงขาดหายไปอีก ๕ บท เมื่อเทียบกับฉบับสมัยบรมโกศ และไม่มีเนื้อความกล่าวถึงผู้แต่ง (หรือผู้คัดลอก) เวลาที่แต่ง (หรือเวลาที่คัดลอก) จึงไม่ทราบว่าเป็นฉบับที่สร้างขึ้นเมื่อใด แต่ต้องเป็นช่วงเวลาหลังจากฉบับแรกแน่นอนเพราะ ข้อความในตัวเรื่องขาดตกไป ๕ บท คือ หลังจากกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ว่า เมื่อทรงพระ ราชประสงค์ส์สาวสนมคนใด ให้คล้อยตามไม่ขัดพระทัย ในฉบับสมัยบรมโกศ กล่าวว่

เมื่อเสด็จสถิตแทนปฤษฎางค	เมินเนตรพิศนาง
อยาชอยชาเลอิ่งตาตาม	
มีโทษทุจริตไมงาม	ยลแยบทางความ
เป็นที่ประองหนวงหึ่ง	
แมนไปยสุดมงร่าหึ่ง	จ่ทรงค้ำนึ่ง
นเวศการเคี้ยสบาย	
คัจน่านองเนอิ่งไหลยหลาย	ลนแทรกพร่างพราย
ปริมบางแลหอยไทรถธาร	

นอกจากข้อความที่ขาดตกไปแล้วนี้ ยังมีข้อความที่ต่างกันบ้าง เช่น

(ฉบับสมัยบรมโกศ)	ข้างแล่นจุด	ชอยทางโหวะยุต
(ฉบับสำนวนเก่า)	ข้างแล่นจะจวยจุด	ทางไว้ให้ยุต
(ฉบับสมัยบรมโกศ)	ผิดจรีระบับ	ระบอบเบาราม
(ฉบับสำนวนเก่า)	ผิดจะรีระบับ	ระบอบเบาราม

(ฉบับสมัยบรมโกศ)	อย่าเยี่ยงหญิงใจค	มักหึงมักโกรด
(ฉบับสำนวนเก่า)	อย่าหญิงหญิงใจค	มักหึงคลึงโกรด
(ฉบับสมัยบรมโกศ)	แมนของขัดชาติแซง	จบลาโดยแรง
	เกรงจนจขาดเสียตาย	
(ฉบับสำนวนเก่า)	แม่ต้องคขัดชาติแซง	บ่อคลาโดยแรง
	เกรงคนจะขาดเสียตาย	
(ฉบับสมัยบรมโกศ)	อย่าทำพระสักหยาบหยาม	
(ฉบับสำนวนเก่า)	อย่าทำทรลักษณ์หยายยาม	

จะเห็นได้ว่า นอกจากฉบับสำนวนเก่าจะมีข้อความที่ต่างไปแล้ว ยังสะกดตัวอักษรต่างกัน ทั้งที่เป็นการเปลี่ยนแปลงของภาษาและการลอกผิด มีข้อน่าสังเกตว่าฉบับสำนวนเก่า มีการสะกดการันต์ใกล้เคียงกับภาษาไทยปัจจุบันมากกว่า และมีวรรณยุกต์ครบถ้วน ตำแหน่งวรรณยุกต์ก็ดีกว่าฉบับสมัยบรมโกศ เช่น พระไทย เป็น หฤไทย หนึ่ง เป็น หนึ่ง กัลญา เป็น กัลยา แม่น เป็น แม่ ไมตรี เป็น ไม่ตรี พินงเพื่อนบ้าน เป็น พี่น้องเพื่อนบ้าน เป็นต้น

ภาษาสอนน้องคำฉันท์ ฉบับในรัชกาลพระเจ้าบรมโกศ เป็นที่มาของ ภาษาสอนน้องคำฉันท์ ฉบับพระยาราชสรวดีและภิกษอินท์^๓ ซึ่งเป็นฉบับที่เขียนขึ้นในรัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ทั้งนี้เพราะเนื้อความเหมือนกันทุกประการจนเกือบจะเป็นฉบับเดียวกัน ต่างกันเพียงตัวละคร การใช้คำบางคำ และข้อความบางตอน เช่น

๓ภิกษอินท์และพระยาราชสรวดี, "ภาษาสอนน้องคำฉันท์ ฉบับกรุงธนบุรี" ภาษาสอนน้องคำฉันท์ฉบับกรุงธนบุรี ภาษาสอนน้องคำฉันท์พระนิพนธ์สมเด็จพระบรมานุชิตชิโนรส และวินิจจัยเรื่องภาษาสอนน้อง พระนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระนคร: โรงพิมพ์สารศึกษา, ๒๕๑๖).

(ฉบับสมัยบรมโกศ)	ดุจหนึ่งพรัดพรากจากผัว เยาะเย้ยกระซิบสังขยา จกัณควนความครหา ยากนักในกะสรตรี	ปากคนยอมหัว เห็นสุดปัญญา
(ฉบับภิกษุอินท์)	ดุจหนึ่งพลัดพรากจากผัว เยาะเย้ยกระซิบครหา จะกันกลความนิทา ยากนักในอกกระษตรี	ปากคนยอมหัว เห็นสุดปัญญา

ความที่ต่างกันอาจจะเกิดจากการคัดลอกผิด ซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ทั้งสองส่วน เช่น

(ฉบับสมัยบรมโกศ)	อยานอนรัม ไมชายถะนน นอนเกียนอกชายชลา	อยานอนตกตน
(ฉบับภิกษุอินท์)	อยานอนไตร์รัม ไมชายถนน นอกเกียนอกชานชลา	อยานอนตากตน

จะเห็นได้ว่าในวรรคแรก ฉบับสมัยบรมโกศน่าจะถูกต้อง เพราะเป็นภาพย้งบัง ๑๖ วรรคแรกมี ๖ คำ ฉะนั้นฉบับภิกษุอินท์จึงมีคำเกินมา ๑ คำ คือคำว่า ใต้ ส่วนในวรรคที่ ๒ ฉบับสมัยบรมโกศน่าจะคัดลอกมาผิด คำว่า ตาก จึงกลายเป็น ตก

นอกจากนี้แล้ว เมื่อเปรียบเทียบทั้งสองฉบับ ยังพบว่าฉบับภิกษุอินท์มีเนื้อความขาดหายไป ๑ บท แต่เพื่อให้คำประพันธ์สอดคล้องต่อเนื่องกันไป ผู้เขียนจึงเพิ่มคำเพื่อให้มีเสียงสัมผัสกับคำในบทต่อไป ทั้งๆที่ทำให้คำในวรรคเพิ่มเป็น ๗ คำ แทน ๖ คำ ตามฉันทลักษณ์ของภาพย้งบัง ๑๖ ข้อความตอนนั้นคือ

แม่น้อยตามคำสั่งสอน	ทั่วเทพนิกร
จะอวยยอมิ่งมงคลไป	
เทพอยู่กับภักดีชย	ชมชื่นพระทัย
จะไอนศิริสาธการ	

ข้อความตอนนี้อยู่ในฉบับสมัยบรมโกศจะมีภาพยั้งเพิ่มอีก ๑ บท ดังนี้

แมนอยตามคำสังขร	ทวยเทพนี้การ
จอวยวระมิงมคน	
<u>กระษัตริย์ที่ศกทหน</u>	<u>นรโลกยเลงยล</u>
<u>ยอมลอนจะยอยศไกร</u>	
เทพอยู่กัญฉไชย	ชมชื่นพระไทย
จะ โอนศรีสะชาทกการ	

ลักษณะเช่นนี้จะเป็นการลอกผิด หรือข้อความในต้นฉบับเดิมขาดหาย ผู้คัดลอกจึงแก้ปัญหาดังกล่าวด้วยการเพิ่มคำ เพื่อให้สัมผัสระหว่างบท

เหตุที่ทำให้กฤษณาสอนน้องคำฉันทสำนวนนี้ รู้จักกันว่าเป็นสำนวนของพระยาราชสุภาวดีและภิกษอินท์ เป็นเพราะ เมื่อจบเรื่องแล้ว เนื้อความตอนท้ายมีภาพยั้งอีก ๘ บท อธิบายประวัติและจุดประสงค์ของ การเขียน กฤษณาสอนน้องคำฉันทฉบับนี้ ดังข้อความที่กล่าวว่า

เริ่มกลอนบพิตรท่าน	พระยาราชสุภา
วดีลิขิตตรา	แสดงนามโดยมี
ผู้ช่วยบริรักษ์	นรา โลกพราหมณ์ช
ในกรุงนครศรี	ธรรมราชบุรินทร์
ทกการผดุงการ	ประกอบขอบบเว้นถวน
ซึ่งเป็นฉบับจีน	คณาท่านบให้สญ
<u>นางกฤษณานารถ</u>	<u>ก็มีเรื่องบริบูรณ์</u>
<u>สมคเดิมก็เศร้างญ</u>	<u>สลายลบเป็นผล</u>
เชิญเราชโนรส	พระนามอินทนิพนธ์
พจนารถอนสนธิ	จาทลักฉันทของกลอน

ข้อความตอนนี้ได้ระบุชัดเจนว่า เรื่องกฤษณาสนน่องคำฉันท์ ฉบับปรับปรุงมียุคแล้ว ซึ่งน่าจะมามีมาแต่สมัยอยุธยา แต่ "สมุดเดิม" นั้น "เศร้ามืดสลวยลบบเป็นผล" ซึ่งอาจจะหมายถึงอยู่ในสภาพชำรุดจนใช้การไม่ได้ ผู้วิจัยจึงใช้คำว่า *เขียน* เพราะเมื่อฉบับเดิมมียุคแล้วตามที่ระบุไว้ในฉบับภิกษุอื่นที่ และเมื่อเทียบกับฉบับสมัยบรมโกศ ก็พบว่าเหมือนกันเกือบทุกคำดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ฉบับภิกษุอื่นที่จึงไม่ใช่ฉบับที่แต่งขึ้นใหม่โดยพระยาราชสุภาวดีแต่งตอนต้นและขอให้ภิกษุอื่นที่แต่งต่อจนจบอย่างที่เขาใจกัน แต่เป็นการ *เขียน* ขึ้นใหม่ในสมุดไทยแทนสมุดไทยเล่มเดิมที่ชำรุดเสียหาย และมีส่วนเกี่ยวข้องของการเขียนขึ้นใหม่ คือ พระยาราชสุภาวดี ผู้ช่วยราชการในเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นผู้ประสงค์จะรักษา "ฉบับจินตนาทานบให้สูญ" จึงขอให้พระภิกษุอื่นที่ ซึ่งต้องเป็นพระมีความรู้ อ่านออกเขียนได้ และแต่งคำประพันธ์ได้ เพราะเป็นผู้ "บวชเรียน" เป็นผู้เขียนขึ้นใหม่ และด้วยความที่เป็นผู้หนึ่งสอ ภิกษุอื่นที่จึงไม่เพียงทำหน้าที่เป็นผู้ *จาร* หรือ *คัดลอก* แต่เป็นผู้ "นิพนธ์พจนารถอนุสนธิ จาหลักจันทของกลอน" ด้วย นั่นคือ ได้แต่งกาพย์ยานี ๕ บทเป็นข้อความสืบเนื่องให้คล้องจองกับคำประพันธ์เดิม เพื่อบอกเล่าประวัติหนังสือ ยกย่องคุณค่าของเรื่อง กฤษณาสนน่อง และบันทึกชื่อบุคคลที่เกี่ยวข้อง และยังแต่งฉันทวสันตฉลิก ๑๔ อีก ๗ บท ซึ่งนับว่าเป็นฉันทแห่งเดียวของเรื่อง แต่ก็เป็นส่วนแสดงความรู้เรื่องอักษรศาสตร์และการประพันธ์ของภิกษุอื่นที่ ส่วนการสันนิษฐานว่าแต่งในสมัยกรุงธนบุรี เป็นเพราะข้อความที่อ้างถึง พระยาราชสุภาวดี ซึ่งสมภพ ภิรมย์ กล่าวอธิบายว่า

...ตามที่สันนิษฐานว่าแต่งสมัยกรุงธนบุรี เพราะในคำฉันท์เรียกนครศรีธรรมราชว่า กรุง จึงน่าจะแสดงว่าอยู่ในสมัยที่นครศรีธรรมราชเป็นประเทศราชกรุงธนบุรีเป็นราชธานี สืบพระราชนิพนธ์พงศาวดารกรุงธนบุรี (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๕ พ.ศ. ๑๓๕๗ หน้า ๒๑) ได้ความว่า พระเจ้ากรุงธนบุรีตีเมืองนครฯ ได้กลาง พ.ศ. ๒๓๑๒ "ให้คงจาเจ้านครไปให้ถึงกรุงเทพ จึงปรึกษากันใหม่ แล้วทรงตั้งเจ้าบราสุรียวงศ์ พระเจ้าหลานเธอ ไว้ครองนครศรีธรรมราช และให้พระยาราชสุภาวดีพระศรีไกรลาศอยู่ช่วยราชการ" พระยาราชสุภาวดีคนนี้ ความจริงทรงตั้งเป็นตำแหน่งเสนาบดีข้าหลวง ของนครศรีธรรมราช ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๑๒ - ๒๓๑๔ ราว ๓ ปี จึงพอตกลงได้ว่ากฤษณาสนน่องแต่งในระหว่างนี้ ๕

ดังนั้นอาจสรุปได้ว่า กุศลาสอนน้องคำฉันท์ เป็นวรรณคดีคำสอนที่มีมาแล้วในสมัยอยุธยาโดยไม่ทราบว่าเป็นผู้แต่ง แต่มีต้นฉบับตัวเขียนสมุดไทยเป็นหลักฐานอยู่ว่าอย่างน้อยได้มีการบันทึกเอาไว้ในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และ กุศลาสอนน้องคำฉันท์ฉบับนี้เอง (ความจริงแต่งด้วยกาพย์ทั้งหมด) เป็นต้นฉบับแก่กุศลาสอนน้องฉบับภิกษุอินท์และพระยาราชสุภาวดี ซึ่งคัดลอกใหม่ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีเพื่อสืบทอดและรักษาวรรณคดีไว้ไม่ให้สูญตามประเพณีนิยมในสมัยโบราณ เป็นที่น่าสังเกตว่า เรื่องกุศลาสอนน้องมีต้นฉบับอยู่ทางหัวเมืองภาคใต้หลายสำนวน นอกจากฉบับภิกษุอินท์และพระยาราชสุภาวดีแล้ว ยังมีฉบับภาคใต้ ชื่อ ปริสนาสอนน้อง และ ฉบับชาวบ้านเมืองเพชรบุรีซึ่งแต่งเป็นคำกลอน ๕ อีกด้วย น่าจะเป็นหลักฐานส่วนหนึ่งที่สนับสนุนความเชื่อว่าเราได้รับอิทธิพลจากอินเดีย โดยผ่านหัวเมืองตอนใต้

วรรณคดีคำสอนเรื่องใหม่มาจากวรรณคดีอินเดีย อิทธิพลของเรื่อง กุศลาสอนน้องเข้ามาสู่เมืองไทยโดยทางพุทธศาสนา และคติฮินดู เพราะปรากฏที่มาของเรื่อง กุศลาสอนน้องทั้งในชาดกและวรรณคดีสันสกฤต แต่วัตถุประสงค์ของเรื่องในชาดกและในวรรณคดีสันสกฤตต่างกันมาก

แต่เดิมนักจะเชื่อว่าวรรณคดีไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากวรรณคดีอินเดีย จะมาจากวรรณคดีบาลีเพราะพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อสังคมไทยทั้งในด้านความคิด ความเชื่อ และวัฒนธรรม วรรณคดีไทยจำนวนมากจึงได้อิทธิพลจากพระธรรมบท ชาดก พุทธประวัติ ฯลฯ การศึกษาว่าวรรณคดีไทยมีบ่อเกิดที่มาจากวรรณคดีสันสกฤต โดยได้รับอิทธิพลจากศาสนาอินเดีย จึงเริ่มอย่างจริงจังเป็นครั้งแรกในสมัยรัตนโกสินทร์ พระราชินิพนธ์และพระราชวินิจัยในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีอิทธิพลสำคัญทำให้เรารู้จักวรรณคดีสันสกฤตมากขึ้น และรู้จักบ่อเกิดที่มาอันแท้จริงของ

ธัญญ์ บุษย์รัตนพันธ์ (ผู้ปริวรรตและค้นคว้า), วรรณกรรมปริบทที่ ๔ เรื่อง (เพชรบุรี: ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรมไทย วิทยาลัยครูเพชรบุรี, ๒๕๓๓), หน้า ๑๐๔

วรรณคดีไทยหลายเรื่อง การศึกษาที่มาของกฤษณาสนนึ่งค้ำฉันท์ ในตอนแรกก็เริ่มด้วยความเข้าใจผิดว่ามีที่มาจากวรรณคดีบาลี ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชวินิจฉัยที่มาของเรื่อง กฤษณาสนนึ่ง และทรงพระราชนิพนธ์ไว้ว่า

แต่เดิมข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นเรื่องที่มีมาในบาลี . . . จึงได้ขอให้พระเทพโมลีช่วยค้นเรื่องนางกฤษณาที่มีในบาลีมาสอบดู ก็ไม่มีเรื่องดังกล่าวว่าสนนึ่ง กลับคิดเตียนนางกฤษณาเป็นตัวอย่างของหญิงที่มีความปรารถนามากในกามคุณ จนถึงสามถึง ๕ แล้วยังเป็นชกกับบุรุษเปลย ไม่ยอมขอรสรเสริญนางกฤษณาด้วยประการใดเลย ๖

หนังสือบาลีที่กล่าวถึงในพระราชวินิจฉัยกฤษณาสนนึ่งคือ ทาคก อันติ อยู่โพธิ์ กล่าวไว้ในหนังสือประชมงานค้นคว้า ภาควรรณคดี เรื่องกฤษณาสนนึ่ง ว่าเรื่องกฤษณาสนนึ่งมีอยู่ใน กุฎาลชาดก ในอัสตินิบาต ฉบับแปลของหอสมุดแห่งชาติ เล่ม ๑๘ พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๗๒ หน้า ๑๑๖ - ๑๖๑ ๗ เก็บความได้ว่า

พญานกดูเหว่า ชื่อ กุฎาล เล่าไว้ว่า กัณหาเป็นธิดาของรัฐโกศล ก่อนชาติจะพระเจ้าพรหมทัต กษัตริย์แห่งรัฐกาสิเสด็จยাত্রาทัพไปตีได้รัฐโกศล แล้วฆ่าพระเจ้าโกศลเสีย พาเอาอัครมเหสี (ไม่บอกชื่อไร) ของพระเจ้าโกศลซึ่งกำลังทรงครรภ์อ่อน ๆ มาทรงตั้งเป็นอัครมเหสี เมื่อประสูติธิดาคือ กัณหา พระเจ้า

๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "วินิจฉัยเรื่องกฤษณาสนนึ่ง" กฤษณาสนนึ่งค้ำฉันท์ พระนิพนธ์สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส วินิจฉัยเรื่องกฤษณาสนนึ่ง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และหลักราชการ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระนคร: ม.ท.ท., ๒๕๐๘), หน้า ๕๓. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พ.ต.อ. (พิเศษ) ทรง บวรานนท์ ๗ เมรุวัดยานนาวา วันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๐๘)

๗ อ้างถึงใน ฌรัฐติ สัทธสังคราม, พระประวัติและพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส (พระนคร: วัฒนาพานิช, ๒๕๒๕), หน้า ๒๕๘.

พรหมทัตต์ก็พระทัยเป็นอันมาก จึงทรงรับรองเป็นธิดาของพระองค์ เหตุนี้กัณหา จึงมีชื่อว่า "ทเวติกา ลูกสองพ่อ" เพราะเหตุที่พระเจ้าพรหมทัตต์ไม่มีโอรสธิดา จึงทรงโปรดปรานกัณหามาก พระราชทานพรให้แก่เธอ เมื่อเจริญวัยได้ทรงจัดงาน "สวयัมพร" ให้ กัณหาจึงถือโอกาสเลือกสามีถึง ๕ คน คือ อัชชุน นกุล ภิรมเสน ยธิษฐิล และสหเทพ ผู้เป็นภาคากัน และเป็นราชบุตรของพระเจ้าบันทรราช ซึ่งเวลานั้นประจวบกับภาคาทง ๕ นี้ สำเร็จการศึกษาศิลปศาสตร์ ในสำนักที่ศาบาไมกข์เมืองตักศิลา แล้วผ่านมาทางนั้น แต่ในชาดกนั้นว่า พญากณกาลเล่าไว้เป็นเชิงประณามว่า กัณหาแม่สามถึง ๕ คนแล้วยังลอบทรมิตรร้ายกับชายเปลยอีก เป็น ผกกมมาก ภาคาทง ๕ จึงสละทิ้งแล้วไปถือเพศบรรพชಾಯู่ในป่าหิมพานต์ ๘

อนิต อยู่โพธิ์ ยังได้สันนิษฐานอีกว่า ๘

ผู้แต่งคัมภีร์ชาดกคงจะได้มาจากเรื่องที่มีอยู่ก่อน เป็นคำเล่ากันปรัมปราอันอาจทำให้เนื้อเรื่อง ชื่อคน และชื่อสถานที่ แตกต่างผิดเพี้ยนไปจากของเดิมได้ ยิ่งวัตถุประสงค์อันเป็นสาระของเรื่องต่างกัน ก็แนวทางจะผิดเพี้ยนกันมากขึ้นอีก เรื่องที่เล่าในกุณกาลชาดกนั้นจึงแสดงว่าได้เค้ามาจากของเก่าที่มีอยู่ก่อน เช่นในคัมภีร์มหาภารตะ

เมื่อพิจารณาจากเรื่องย่อที่กล่าวมานี้ จะเห็นว่าเรื่อง กุณชณาสอนน้องคานันท์ ไม่ได้มาจากวรรณคดีชาดกแน่นอน เพราะจุดประสงค์ของเรื่องต่างกัน บุคลิกของตัวละครก็แตกต่างกันเป็นตรงกันข้าม

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระทัยว่า กุณชณาสอนน้องคานันท์ ต้องมีที่มาจากทางอื่น ไม่ใช่จากวรรณคดีบาลี แม่พระเทพมนซึ่งเป็นผู้ช่วยคนนอกผู้หนึ่ง จะได้อวายุข้อสันนิษฐานว่า กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ๆ ทรงแต่งแก้ข้อความซึ่งมี

๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๘ - ๒๘๙.

๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๙ - ๓๐๐.

แต่เดิมนั้นผู้ให้เป็นคำสั่งสอน พระองค์ก็ไม่ทรงเห็นด้วย ๑๐ ทรงมีพระราชวินิจฉัยว่า

คิดเห็นว่าเรื่องต้นของ กุณธาสอนน้อง คงมาจากท่อน เป็นแต่ชื่อเสียงขาดวัน
กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีจะทรงแต่งให้สมบรมดี จึงได้เก็บชื่อในบาลีมาซ่อมแซมลง
ครั้นจะมีมาแต่หนังสือมหาภารตะซึ่งเป็นเรื่องราวรวบรวมนิทานเก่าและลัทธิต่าง ๆ ที่
ถือกันอยู่ในสมัยประเทศ ก่อนเวลาพุทธกาล จึงได้อ่านหนังสือมหาภารตะเสาะ
แสวงหาความจริงอันนั้น จนบัดนี้มาพบเรื่องนั้นสมประสงค์แล้วจะขอยืนยันได้ว่า กุณธ
าสอนน้องที่นำมาแต่งเป็นคำฉันท์นั้น ไม่ได้มาจากบาลี เราคงจะได้มาจากพราหมณ์ ซึ่งมา
เป็นครูบาอาจารย์ของเราแต่ก่อนเหมือนเรื่องรามเกียรติ์เป็นแน่ ๑๑

จากพระราชวินิจฉัยของพระองค์ ทำให้ได้ทราบว่างุณธาสอนน้องคำฉันท์มา
จากเนื้อความตอนที่เรียกว่า *เทราปทีสตีตยาภามาสังวาท* ในมหาภากายมหาภารตะ ๑๒

มหาภากายมหาภารตะ และ มหาภากายรามายณะ เป็นวรรณคดีอินเดียที่แพร่หลาย
เข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาหรือก่อนหน้านั้นขึ้นไป เพราะมีวรรณคดีไทยหลาย
เรื่อง เช่น ลิลิตยวนพ่าย ทวาทศมาส กาสรวลโคลงดั้น เป็นต้น อ้างถึงตัวละครหรือ
เนื้อหาบางส่วนจากวรรณคดีมหาภากาย ๒ เรื่องนี้ แสดงว่าชาวไทยมีความรู้เกี่ยวกับวรรณ
คดีอินเดียทั้งสองเรื่องเป็นอย่างดี พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ทรงแปลข้อความตอน
เทราปทีสตีตยาภามาสังวาท จากฉบับภาษาอังกฤษ เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นชัดแจ้งว่าเรื่อง
กุณธาสอนน้องของไทยดำเนินเรื่องตามต้นฉบับภาษาสันสกฤตเป็นส่วนใหญ่ เพียงแต่เปลี่ยน
ชื่อและประวัติตัวละครไปจากเดิม พร้อมทั้งปรับเนื้อหาที่แสดงค่านิยมหรือขนบประเพณีบาง
อย่างให้เป็นไทย เช่นเดียวกับวรรณคดีไทยในสมัยนั้น ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากต่างประเทศ

---

๑๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "วินิจฉัยเรื่องกุณธาสอนน้อง,"
หน้า ๕๗.

๑๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗ - ๕๘.

๑๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑.

พบแต่จะมีจะปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับคติความเชื่อของสังคมไทย

มหากาพย์มหากาพย์ระตอนนวนบรรพ กล่าวถึงนางเทราปที หรืออีกชื่อหนึ่งว่า นางกฤษณา เพราะเหตุที่นางมีผิวคล้ำ ว่านางเป็นแม่เหล็ของกษัตริย์ป่าดงพรง ๕ คือ ยุธิธร ธิระ ภิระ อรุณ นกุล และสหเทพ เมื่อสวามีแพ้นทรโยธซึ่งเป็นกษัตริย์เการพ กษัตริย์ป่าดงพรง พร้อมด้วยพระมารดาและพระแม่เหล็จึงถูกเนรเทศไปอยู่ป่า พระกฤษณะซึ่งเป็นพระสหายเทราปทีได้เสด็จมาเยี่ยมพร้อมกับนางสตียามาพระแม่เหล็คนโปรด นางกฤษณาและนางสตียามาจึงเป็นเพื่อนสนิทกันด้วย นางทั้งสองสนิทกันในป่ากามาเยศราวัน บทสนทนาของนางทั้งสองซึ่งเรียกกันในภาษาสันสกฤตว่า "เทราปทีสตียามาสังวาท" จึงเป็นโครงเรื่องแห่งกฤษณาสนธิ์ การดำเนินเรื่องและจุดประสงค์จะคล้ายคลึงกันมากที่สุด ส่วนที่ต่างกันคือเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิง ๒ คน จากเพื่อนบอกเพื่อน ไปเป็นเพื่อนสนธิ์ ในฉบับสันสกฤตนางสตียามามีปัญหาที่พระกฤษณะทรงเจ้าชู้ แม้นางจะเป็นชายาคคนโปรดแต่พระกฤษณะทรงมีชายาอีกมากมายมหาศาล ๑๓ ส่วนในฉบับของไทย นางจิระประภามีปัญหาที่สามีน่ายรัก นอกจากนี้ ยังต่างกันในด้านโลกทัศน์และขนบธรรมเนียมบางอย่าง ความแตกต่างนี้ผลต่อการสร้างบุคลิกลักษณะของตัวละครหญิง ในเรื่องกฤษณาสนธิ์ฉบับนี้ คงจะ ได้กล่าวต่อไป

เรื่องกฤษณาสนธิ์เป็นวรรณคดีคำสอนของไทยเล่มแรกที่สอนเรื่องการปฏิบัติตัวของผู้หญิง โดยเฉพาะ แม่วาที่มาจากเรื่องจะทำให้ภาพของผู้หญิงที่ปรากฏในเรื่องเป็นหญิงตามอุดมคติของอินเดีย แต่คำสอนที่ปรากฏในเรื่องเป็นคำสอนสากลซึ่งผู้หญิงไทยประพฤติปฏิบัติได้ด้วย วรรณคดีเรื่องนี้จึงได้รับความนิยมสืบต่อมาจนปรากฏว่ามีฉบับคำฉันท ๔ ฉบับ คือ ฉบับสมัยบรมโกศ ฉบับพระยาราชสุภาวดีและภิกษุอินท์ ฉบับกรมหมื่นเด็จพระ

๑๓พระกฤษณะมีชายาหมั้นหกพันนาง และทรงแบ่งภาคเป็นรูปพระกฤษณะเหมือนกันจำนวนเท่ากับพระชายา เพื่อให้ทนางเข้าใจว่าพระองค์เป็นสวามีของนางแต่เพียงผู้เดียว อ่านได้จาก ศักดิ์ศรี เข้มมั่นคงดา, "กฤษณาสนธิ์มาจากไหน", ภาษาและหนังสือ ๒ : ๒ (สิงหาคม, ๒๕๒๘) ๕๓.

ประมาณชิตชิโนรส ๆ และฉบับภาคใต้ ซึ่งใช้ชื่อว่า ปริสนาสอนน้อง ๑๔ นอกจากนี้ยังมีฉบับคัดลอกอีกหลายสำนวน ได้แก่ สำนวนที่ตีพิมพ์ในหนังสือปฏิทินบัตร แต่งหลังฉบับกรมสมเด็จพระปรมมาฯ ๑๕ ซึ่งไม่ทราบว่าเป็นสำนวนเดียวกับที่ "สุภัคลักษณ์" ๑๖ นำมาตีพิมพ์ใหม่พร้อมให้คำอธิบายหรือไม่ ส่วนอีกสำนวนหนึ่งเป็นกฤตยาสอนน้องฉบับชาวบ้านเมืองเพชรบุรีซึ่ง ธน บัณฑิตพันธุ์ ๑๗ เป็นผู้ปริวรรตจากฉบับสมุดไทย ผู้แต่งเป็นภิกษุชื่อน้อย ไม่ทราบสมยศที่แต่ง เนื่องจากกฤตยาสอนน้องฉบับคัดลอกทั้งสามฉบับนี้ น่าจะแต่งหลังสมัยรัชกาลที่ ๕ ผู้วิจัยจึงไม่นำมาศึกษา

๒.๑.๒ ตัวละครหญิงในกฤตยาสอนน้องคำฉันท์ฉบับในรัชกาลพระเจ้าบรมโกศ

ตัวละครหญิงในสภาวะที่สอนเรื่องนี้เป็นหญิงครองเรือน และมีสถานทางสังคมค่อนข้างสูงเพราะเป็นหญิงชาววัง กฤตยาสอนน้องสาวชื่อจรรย์ประภา ซึ่งมีปัญหาที่เกิดจากสามีไม่รัก นางจึงขอคำปรึกษาจากพี่สาวซึ่งมีสามี ๕ คนและประสบความสำเร็จในชีวิตครอบครัว สิ่งที่น่าสังเกตจากบทกวีของนางคือ ข้อควรประพฤติและไม่ควร

๑๔ ณาพร อัสวะรังษีกุล, "การศึกษาเรื่องมหากาพย์ที่ปรากฏในวรรณคดีไทย," (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๑), หน้า ๓๕.

๑๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "วินิจฉัยเรื่องกฤตยาสอนน้อง", หน้า ๕๖.

๑๖ "สุภัคลักษณ์", "คำปรารภ", กฤตยาสอนน้อง, (พระนคร: สำนักงานหอสมุดกลาง ๐๙, ๒๕๑๘).

๑๗ เนื้อความกล่าวถึง กฤตยา สาวรุ่นอายุ ๑๙ ปีและน้องสาวชื่อศรีสุวรรณ อายุ ๑๕ ปี กฤตยาสอนน้องฉบับนี้จึงมุ่งสอนเด็กวัยรุ่นเรื่องความประพฤติ การแต่งตัว การคบคน มิได้สอนหน้าที่ของหญิงมีครอบครัวอย่างฉบับอื่น ๆ อ่านเพิ่มเติมได้ใน ธน บัณฑิตพันธุ์ (ผู้ปริวรรตและค้นคว้า), วรรณกรรมปริบท ๔ เรื่อง (เพชรบุรี: ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรมไทย วิทยาลัยครูเพชรบุรี, ๒๕๒๓).

ประเพณีของภรรยา เพื่อให้สามารถนึกใจสามีไว้ได้ เนื่องจากตัวละครหญิงในวรรณคดี
 คำสอนเรื่องนี้เป็นหญิงชาววัง ภาพของผู้หญิงที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องนี้จึงมิใช่เพียงภาพของ
 "ชายา" แต่เป็น "ข้าแผ่นดิน" ด้วย

มีข้อนำสังเกต เรื่องการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของตัวละครหญิงทั้งสองคน
 ในเรื่องจากเพื่อนเป็นพี่น้องว่า น่าจะเป็นความตั้งใจของผู้แต่งมากกว่าความจำกัดพลาต
 เพราะเนื้อเรื่องส่วนอื่นก็ไม่ได้ผิดเพี้ยนไปจากกัน สถานะของตัวละครจะสัมพันธ์กับรูปแบบ
 ของวรรณคดีที่แต่งเป็นคำสอน ผู้แต่งจึงกำหนดให้นางกฤษณาเป็นสถานะเป็นที่ นางจึงมี
 วุฒิภาวะและความสนิทสนมเพียงพอที่จะสั่งสอนกันได้ ลักษณะความสัมพันธ์ของตัวละครแบบนี้
 ยังพบได้ในวรรณคดีคำสอนเรื่องอื่น ๆ ที่แต่งก่อนเรื่องกฤษณาสอนน้องศวันท์ด้วย เช่น ใน
 สมัยพระนารายณ์มหาราช มี โคลงทศรถสอนพระราม เป็นคำสอนระหว่างพ่อกับลูก โคลง
 พาลีสอนน้อง เป็นคำสอนระหว่างพี่กับน้อง โคลงทศตะสอนบุตรซึ่งเป็นวรรณคดีคำสอนร่วม
 สมัยกับกฤษณาสอนน้องศวันท์ก็เป็นคำสอนที่พ่อสอนลูกเช่นกัน ดังนั้น การสร้างตัวละครใหม่
 ความสัมพันธ์ใกล้ชิดเช่นนี้ส่งผลให้คำสอนน่าเชื่อถือ แสดงความจริงใจอย่างแท้จริง

แม้ว่าที่มาของวรรณคดีเรื่องนี้จะมาจากอินเดีย ไม่ว่าจะจากวรรณคดีบาลี หรือจาก
 วรรณคดีสันสกฤตก็ตาม แต่คำสอนของนางกฤษณาได้กลายเป็นค่านิยมที่ยึดถือปฏิบัติกันต่อมา
 ในสังคมไทยเป็นระยะเวลายาวนาน สิ่งที่ยึดถือเป็นคุณสมบัติเด่นของภรรยาในอุดมคติของ
 ชายไทย คือ

๑. ความซื่อสัตย์
๒. การปรนนิบัติ
๓. กิริยาวาจาดี
๔. นิสัยใจคอดี

ความซื่อสัตย์ คือ ความจงรักภักดี รักเดียวใจเดียว คุณสมบัติข้อนี้เป็น
 คุณสมบัติเด่นของภรรยาในวรรณคดีสันสกฤต เช่น นางศกุนตลา ในเรื่องศกุนตลา นาง
 สาวตรีในเรื่องสาวตรี นางสีดาในรามายณะ ฯลฯ และเป็นคุณสมบัติเด่นของนางเอก
 ในวรรณคดีไทย โดยทั่วไปด้วย ในกฤษณาสอนน้องศวันท์ ผู้เขียนเปรียบเทียบความซื่อสัตย์ของ

ผู้หญิงกับการที่จามรียอมตายเพื่อรักษาอันสวยงามของมันไว้ไม่ให้ขาดเสียหาย ดังนี้

รักทั้ง เกรยัญญิยศกระษัตรา	รักความสัตตะยา
เอาเยี่ยงชายจามจूरिय	
เป็นสัตว์ตระกูลชาติอันดี	โลมามากมิ
ประดับงามเรืองรอง	
บนนั้นละออละเออยดโยยอง	ละเสนเสนคือทอง
แลเหลื่อมประพรายเปแผลง	
แมนของขัดชาติดเชรง	จปลาโดยแรง
เกรงจนขาดเสียตาย	
สเสียชีวิตรวอควาย	หมีใหญ่สลาย
ก็ควนไผคงสัตตะยา ๑๔	

ผู้เขียนยังได้กล่าวอีกด้วยว่า ผู้หญิงจะต้องรักษาความซื่อสัตย์ตราบจนตัวตาย
ดังคำกาพย์ที่ว่า "เกิดในอะพิชาติกะษัตริ สเสียชีวิ อยาเสียสัตตะยาแห่งตน"

การปรนนิบัติ   กฎสอนน้องคำฉันทพรรณาหน้าที่ของชายาที่ต้องปรนนิบัติ
สามเียมโดยละเอียด ได้แก่

๑. รู้ใจ ทำสิ่งที่โปรด
๒. เข้าเฝ้าเข้าเฝ้าเป็นเนืองนิจ
๓. เอาใจใส่ฟังพระกระเสรับสั่ง
๔. ออย่าทูลความเท็จ
๕. ร่วมทุกข์ร่วมสุข

๑๔กฎสอนน้อง   ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐ์   จ.ศ. ๑๑๑๔
(พ.ศ. ๒๒๕๖)   เลบที่ ๓๕   ตี ๑๑๓   ชั้น ๖/๓   มัดที่ ๕.

๖. พยาบาลดูแลเวลาประชวร
๗. อย่าเดินดงจนต้นบรรทม
๘. อย่าหยิบสิ่งของจากพระแท่นบรรทมซึ่งถือว่าเป็นที่สูง
๙. ปรนนิบัติเวลาสร่งน้ำ
๑๐. พักวีเวลาร่อน
๑๑. ถวายเครื่องหอม
๑๒. อย่าขัดขวาง หิงหวง เมื่อโปรดสาวสนมคนใด
๑๓. ไม่อิจจาริชยาเมื่อประทานข้าวของแก่นางสนม
๑๔. อบรมสั่งสอน คดูแลทุกข์สุขของข้าทาสบริวารโดยเที่ยงธรรม
๑๕. ดูแลของเสวยทงอาหารและน้ำ
๑๖. ดูแลเครื่องทรงภาษาพิสดารกรม
๑๗. ดูแลพนักงานให้เตรียมแท่นบรรทม มุ้ง ม่าน จุดประทีปโคมไฟ
๑๘. ล้างพระบาทด้วยน้ำหอม เช็ดพระบาทก่อนเสด็จบรรทม
๑๙. สนองความปรารถนาทางเพศ
๒๐. อย่าหลับก่อน เมื่อบรรทมแล้ว ปรนนิบัติพักวีไม่ให้เลือกใคร

ได้ดอม

๒๑. ยามเข้าสั่งพนักงานเตรียมน้ำสร่งพระพักตร์ ไม่ชำระพระ
ทนต์และพานพระศรี
๒๒. เวลาตามเสด็จ อย่าแหวกม่านคนผู้คนตามท้องถนน
๒๓. เวลากราบทูลราชกิจ ควรเลือกเวลาที่ทรงสำราญพระหฤทัย
๒๔. ดูแลปรนนิบัติพระชนกชนนี พระญาติวงศ์ที่แก่ชรา รวมทั้งทาส
ชายหญิงทพการและแก่ชรา

น่าสังเกตว่า การปรนนิบัติด้วยประการต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ เป็นการเข้าเฝ้า
รับใช้ตั้งแต่เช้าจรดค่ำ ไม่ว่าจะยามปกติหรือยามประชวร ไม่ว่าจะยามประทับอยู่ในพระบรม
มหาราชวังหรือตามเสด็จ และเป็นการดูแลปรนนิบัติทั้งด้วยตนเองและด้วยการกำกับบัญชา
ให้เจ้าพนักงานที่มีหน้าที่โดยเฉพาะถวายการรับใช้ นอกจากการปรนนิบัติที่แสดงออกด้วย
การกระทำที่ทำให้พระสวามีสำราญพระวรกายแล้ว ยังมีการปรนนิบัติเพื่อให้พระสวามีสำราญ
พระราชหฤทัย การปรนนิบัติแบบนแสดงออกโดยการประพฤติปฏิบัติสิ่งทำให้พระสวามีพอ

พระทัย อย่างเช่น การเข้าเฝ้าโดยสม่ำเสมอ และตั้งใจฟังพระกระแสรับสั่ง ก็เป็นการแสดงถึงความเอาใจใส่ในราชกิจของพระองค์ การไม่ทูลความเท็จเป็นคนสมบัติที่คนทั่วไปควรประพฤติอยู่แล้ว ภรรยาที่ไม่กล่าวเท็จต่อสามีจะทำให้ไม่เกิดความขุ่นเคืองระคายใจ นอกจากนี้ เมื่อเป็นชายาพระมหากษัตริย์จำเป็นจะต้องยอมรับขัตติยะราชประเพณีที่พระสวามีจะมีชายาหลายองค์ การบรณดอง ไม่หึงหวง อิจฉาริษยา จะทำให้ไม่เกิดเรื่องขุ่นข้องหมองพระทัยหรือกริ้วโกรธ การบรณนิตีเพื่อให้สำราญพระราชหฤทัยจึงรวมทั้งต้องเป็นผู้ที่รู้จักละเทศะอันควร อันแสดงว่าผู้หญิงในวรรณะคหิศาสอนต้องเป็นหญิงที่มีปัญญา มิใช่เป็นเพียงข้ารับใช้ นอกจากนี้ยังต้องเป็นผู้มีน้ำใจดีงาม ไม่ได้บรณนิตีเฉพาะสวามีองค์เดียว แต่ยังเพื่อแผ่เอาใจใส่ดูแลพระชนกชนนี พระญาติวงศ์และบริวารด้วย

กิริยาวาจา นางกฤษณาสอนการวางตัว ที่ทำอาการ การใช้คำพูด โดยระบุนข้อห้ามอันไม่ควรปฏิบัติหลายประการ ได้แก่

๑. ไม่แสดงกิริยาวาจาหยาบค้าย
๒. ไม่เปิดหน้าต่าง ชะโงกหน้าต่างสิ่งต่าง ๆ
๓. ไม่หัวเราะเสียงดัง ลุกนั่งด้วยกิริยาอันไม่งาม
๔. ไม่เดินเร็วจนพลาดหล่นเป็นที่อัปอาย
๕. ไม่เดินเรื่อยเปื่อย ให้มองคางข้างหน้าจะได้ไม่สะดุดหล่น
๖. ไม่เดินตัดดอกไม้ เสยผม ห่มผ้า ขยับชายพก กลางถนน
๗. ไม่เดินยิ้ม หัวเราะ สะกิดเพื่อนพุดเล่นพุดหัว
๘. เดินระวังอย่าให้ผ้าถุงผ้าสไบเปิด ไม่เดินเปิดผ้าห่ม เอามือลูบคาง เหลียวซ้ายแลขวา
๙. ไม่เดินยิ้ม พุดจาโต้ตอบกับผู้ชายระหว่างทาง
๑๐. ลุกนั่งระวังผ้าถุง อย่างนั่งท้าวคางท้าวแขนไปไกลตัว
๑๑. ไม่นั่งเอาหัวพิงบ่า ไม่นั่งโยกตัว
๑๒. ไม่นั่งคากระโถิ เวลาค่ำไม่ไปนั่งอยู่เรือนผู้ชาย
๑๓. ไม่นอนใต้ร่มไม้ข้างถนน ไม่นอนนอกชาน
๑๔. ไม่หลับไหล ไม่ได้สติ
๑๕. ไม่หัวเราะเสียงดัง ไม่ยิ้มกว้างขวางเปิดเผย ไม่จาม

เสียงดัง

๑๖. ถ้ามีเรื่องพูด อย่าพูดมากไปหรือน้อยไป
๑๗. ไม่เอาแต่นอน ให้ทำงาน
๑๘. ไม่ได้แต่พูด ต้องปฏิบัติได้ด้วยตนเอง
๑๙. ไม่กินน้อยเกินไป หรือมากเกินไป รักษาปร่างให้สวยงาม
๒๐. เตรียมพร้อมทุกอริยาบททั้งเดิน นอน นั่ง

นิสัยใจคอ มีคำสอนกล่าวไว้หลายประการดังนี้

๑. ขยันเรียนรู้อวิชาเยนบักถรร้อย มีความเพียร ไม่เกียจคร้าน
๒. รักษาละเทศะ รักษาวินัย รักษากบฏรักษาตัว
๓. ถอดศีล ศรัทธาในการทำบุญ
๔. รักสัตว์ ดูแลการกินอยู่ ไม่ทุบตี
๕. รักต้นไม้ รดน้ำพรวนดิน
๖. รักคน ให้กินอิ่มนอนหลับ นุ่งห่มดี อยู่สบาย
๗. รู้จักใช้คนให้เป็น ผูกใจคนไว้ด้วยน้ำใจไมตรี

เมื่อวิเคราะห์คำสอนของนางกฤษณาแล้ว จะเห็นได้ว่า คุณลักษณะของผู้หญิงในแบบของนางกฤษณาเป็นคุณลักษณะของผู้หญิงในแบบอุดมคติ เพราะคงจะหาผู้หญิงที่มอบคุณสมบัติครบถ้วนอย่างที่นางกล่าวไว้ได้โดยยาก สิ่งที่น่าสนใจเมื่อพิจารณาจากคำสอนเหล่านั้นคือ คุณสมบัติของผู้หญิงดังกล่าวไว้นี้ ไม่ใช่สิ่งที่ติดตัวมาโดยกำเนิด หรือมีได้เฉพาะตน เพราะบรรพบุรุษคำสอนไม่ได้กล่าวถึงคุณสมบัติด้านความงามหรือชาติตระกูล คุณสมบัติของภรรยาที่ดีกล่าวมานั้นเป็นสิ่งที่ผู้หญิงคนใดก็ "สร้าง" ขึ้นได้ โดยการฝึกฝน เรียนรู้ และปฏิบัติด้วยความอดทน

เมื่อพิจารณาจากสิ่งที่นางกฤษณาสอนจะเห็นได้ว่า คุณสมบัตินี้ผู้หญิงพึงมีติดตัวโดยผู้เขียนไม่ได้กล่าวไว้ตรง ๆ คือ ความอดทน อดกลั้น ความรับผิดชอบ และความฉลาด

ผู้หญิงต้องมีความอดทนในการเป็นแม่ปรนนิบัติรับใช้สามีทุกอย่าง ทุกเวลา รวมทั้ง

การอดทนในการระมัดระวังวาจา กิริยาอาการทกอิริยาบถด้วย ความอดทนนั้นไม่เป็นภาระที่
 ผู้หญิงรู้สึกว่าจะต้องแบกรับไว้ เพราะคำสอนเตือนให้ผู้หญิงตระหนักว่าเป็นคนสมบัติภรรยา
 "ทศ" จะต้องมิ

นอกจากความอดทน ผู้หญิงยังต้องมีความอดกลั้นต่อสภาวะทางอารมณ์ทุกอย่าง
 ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ตั้งแต่เรื่องกรายม หัวเราะ โอ จาม ไปจนถึงอารมณ์รุนแรง
 ต่าง ๆ เช่น ความโกรธ ความหึงหวง ความหวาดระแวง ความอิจฉาริษยา หรือ ความ
 น้อยเนื้อต่ำใจ หากสามีโปรดปรานหญิงอื่น เธอต้องยอมรับโดยดัชนีภาพในการเป็น
 ภรรยา "คนหนึ่ง" ไม่ใช่ภรรยา "คนเดียว" ในขณะที่เดียวกันก็ต้องยึดถือว่าตนเองมี
 "คนเดียว" เท่านั้น การแสดงตัวให้ชายอื่นเห็น การขายตาแล้ชายอื่น ตลอดจนการแสดง
 กิริยาวาจาที่อาจจะเป็นการเชิดชวนผู้ชายอื่นให้สนใจจึงเป็นสิ่งที่กระทำไม่ได้เลย

คำสอนของนางกฤษณา ยังแสดงว่าผู้หญิงต้องมีความรับผิดชอบส่งทั้งรับผิดชอบหน้าที่
 การงาน รับผิดชอบในการดูแลทักขบของสามีทั้งกายและใจ ดูแลวงศ์ญาติตลอดจน
 บริวาร สัมกับอยู่ในฐานะที่เรียกว่าเป็น "แม่บ้านแม่เรือน"

นอกจากนี้ ผู้หญิงในอุดมคติจากวรรณคดีคำสอนยังต้องมีความฉลาดเฉลียว คือ
 ฉลาดด้วยความรู้ การเล่าเรียนวิชา และเฉลียวด้วยเขาวน ไหวพริบ รู้จักกาลเทศะ
 ทั้งในการปรนนิบัติสามีให้พอพระทัยและการดูแลตนเอง ในคำสอนกล่าวว่า "รักลรักล
 เจรจา รักนันทา รักนรรักษาตัว" ซึ่งแสดงว่าเป็นผู้หญิงที่พึ่งตนเองได้สามารถ
 เจรจาให้เป็นประโยชน์กับตน และยังปกป้องมิให้คนกล่าวร้ายตนเอง ได้อีกด้วย ความรู้
 เหล่านี้ไม่ใช่วิชาที่สามารถเล่าเรียนได้เหมือนวิชาเย็บปักถักร้อย แต่เป็นการตระหนัก
 รู้ซึ่งเกิดจากการสะสมประสบการณ์และพิจารณาณ สิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ ใ้เป็นข้อ
 เตือนผู้หญิงคือ นอกจากหน้าที่ต่อสามีแล้ว ผู้หญิงยังต้องมีความรักให้แก่คน สัตว์ ต้นไม้ ซึ่ง
 เป็นสิ่งรอบตัว แม้ในเรื่องความรัก ผู้หญิงก็ไม่ได้ถูกสอนให้รักด้วยอารมณ์ ความรักในที่นี้
 คือการมีจิตใจเป็นน้ำใจ ผู้หญิงต้องฉลาดสามารถเลือกปฏิบัติให้เหมาะสมกับผู้ได้รับการ
 ปฏิบัติ จึงจะได้รับผลสัมฤทธิ์ตามที่ต้องการ เช่น การแสดงความรักต่อตนเอง ด้วยการ
 ทาบุญถือศีล เพราะเป็นการสร้างกุศลให้ตนเอง ผู้ทาบญ บุญย่อมตกอยู่กับผู้ทำ การแสดง
 ความรักต่อสามี ก็ด้วยการสำนึกถึงบุญคุณและปรนนิบัติให้เป็นที่พอใจ การแสดงความรัก

สัตว์ก้อยท์การเลี้ยงดูให้อิ่ม ไม่ทารณสัตว์ การแสดงความรักต่อพืชพรรณต้นไม้ คือ การบำรุงรักษาให้เติบโต ส่วนการแสดงความรักต่อคนอื่นก็ด้วยการมีน้ำใจให้แก่เขา จะทำให้ได้รับความรักตอบแทนเช่นกัน ดังที่กล่าวไว้ว่า

โขยสอยสิ่งโดยายคาย	รักเราเทาตาย
บหอนจโบายไกลตน	
ผกงอยมันควัยมนตร	จักผกบคน
อยควัยน้ำใจไมตรี ๑๕	

อาจกล่าวได้ว่า แม้วรรณคดีคำสอนผู้หญิงจะเน้นหนักที่การสอนให้ผู้หญิงคำนึงถึงบทบาทหน้าที่ของหญิงเป็นภรรยาก็ตาม แต่ผมเดงก็ตระหนักดีว่าผู้หญิงมีสถานะที่ยังต้องสัมพันธ์กับบุคคลและสิ่งอื่นในสังคมด้วย ดังนั้นผู้หญิงจำเป็นต้องรู้จักบทบาทหน้าที่ของตนที่มีต่อสิ่งอื่น จึงจะทำให้ความเป็นผู้หญิงอุดมคติสมบูรณ์แบบ

๒.๒ วรณคดีคำสอนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีผแต่งวรรณคดีคำสอนเป็นจำนวนมากทั้งในลักษณะของสุภาษิตและแบบเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ ๓ ทั้งนี้จะเป็นเพราะพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยในเรื่องการให้การศึกษาแก่ประชาชนเป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากพระราชกรณียกิจที่สำคัญของรัชกาลนั้นคือ การปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน และทรงโปรดฯ ให้นำความรู้วิทยาการแขนงต่าง ๆ จารึกไว้ที่วัดแห่งนี้เพื่อรักษาและสืบทอดความรู้ให้แก่สาธารณชน พระราชกรณียกิจนั้นแสดงความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย ๒ ประการ คือ ประการแรก เปลี่ยนค่านิยมของการถ่ายทอดความรู้จากครูอาจารย์โดยตรง ซึ่งมักจะ "หวงวิชา" โดยครูอาจารย์เท่านั้นเป็นผู้เลือกกลุ่ศิษย์ที่ตนจะ "ฝากวิชา" ไว้ให้รักษาต่อไป มาเป็นการเปิดเผยวิชาความรู้สู่สาธารณะ ผู้อยากได้

วิชาจึงเรียนจากหนังสือหรือแสวงหาผู้รู้วิชา อีกประการหนึ่ง การจารึกความรู้ไว้แสดงให้เห็นว่า การศึกษาเจริญขึ้น คนส่วนใหญ่สามารถอ่านออกเขียนได้ วิธีการศึกษาหาความรู้จึงเป็นการอ่านแทนการฟัง และจะอ่านก็ครั้งก็ได้ แต่ต้องทำความเข้าใจด้วยตนเองด้วย วิชาความรู้จึงอาจแตกแขนงออกไปหรือแคบเข้าตามภูมิปัญญาของผู้ศึกษา วรรณคดีคำสอนหลายเรื่อง ได้จารึกไว้ที่วัดพระเชตุพน บางเรื่องเป็นวรรณคดีเก่าที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้แต่งใหม่ให้ไพเราะกว่าเดิม เพื่อแสดงฝีมือของนักปราชญ์ราชกวีในสมัยของพระองค์ เช่น โปรดเกล้าฯ ให้กรมพระยาเดชาดิศร นิพนธ์โคลงโลกนิติขึ้นใหม่ และโปรดเกล้าฯ ให้กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงนิพนธ์กฤษฎาสอนน้องคำฉันท์ ขึ้นใหม่ เป็นต้น นักวรรณคดีบางท่านมีความเห็นว่า เป็นพระราชนิยมของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงต้องการกำกับความประพฤติของคนและสร้างคุณภาพของคนในสังคม ๒๐ นอกจากพระราชนิยมแล้ว เหตุที่เป็นเช่นนั้นจะเป็นเพราะในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นระยะเวลาที่สังคมไทยกำลังเติบโตและขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดชนชั้นกลางที่ร่ำรวยหรือกระฎุมพี ซึ่งหมายถึง ชนชนานาในระบบศักดินา เจ้านาย ขุนนาง และชาวจีนที่เข้ามาค้าขายจนมีตำแหน่งหน้าที่ในราชการ คนเหล่านี้คุมอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจไว้อย่างเหนียวแน่น และมีบทบาทต่อพัฒนาการทางวัฒนธรรมชั้นสูงของสังคมไทย ๒๑ ชนชั้นใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย และเป็นชนชนที่บทบาททางเศรษฐกิจและการเมืองอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องแสวงหาเอกลักษณ์แห่งวัฒนธรรมของตนเอง สิ่งที่จะทำให้ชนชั้นกระฎุมพีต่างไปจากสามัญชนและเลื่อนสถานะใกล้เคียงกับชนชั้นสูง คือ การสร้างพื้นฐานค่านิยม มาตรฐานแบบแผนพฤติกรรมของตนขึ้น วรรณคดีคำสอนจึงเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก เพื่อชี้แจงแนวทางแห่งการประพฤติปฏิบัติตน ปลุกฝังค่านิยมพื้นฐาน และมุ่งสอนคตินิยม จริยธรรมแก่คนในระดับต่าง ๆ ของสังคม อย่างเช่น สวัสดิศรัทธา ของสุนทรภู่ และ ราชสวัสดิ์คัมภีร์คำกลอน

---

๒๐ กุสุมา รัชชมณี, "ลักษณะเฉพาะของวรรณคดีสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว," เอกสารประกอบการบรรยาย เนื่องในโอกาส ๒๐๐ ปี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๐. หน้า ๕๕.

๒๑ นิธิ เอียวศรีวงศ์, ปากไก่และใบเรือ (พระนคร: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๑๔๗.

ซึ่งจารึกไว้ที่วัดพระเชตุพนฯ เป็นคำสอนผู้รับราชการ ศรีสวัสดิวัตร เป็นคำสอนผู้เป็นศิษย์วัดและสามเณร ทศตะสอนบุตร เป็นคำสอนทาส ในสมัยนี้วรรณคดีคำสอนสำหรับผู้หญิงหลายฉบับ ทั้งที่แต่งขึ้นเพื่อสอนผู้หญิงโดยตรงและที่แทรกคำสอนสำหรับผู้หญิงไว้ในวรรณคดีคำสอนทั่วไป เมื่อพิจารณาจากคำสอนเหล่านี้จะเห็นว่าคำสอนเกือบทั้งหมดจะเน้นการสอนหน้าที่และคุณสมบัติของผู้หญิงที่เป็นภรรยา เพื่อให้มีความสุขในชีวิตครอบครัว และมีสถานภาพเป็นที่ยอมรับในสังคม วรรณคดีคำสอนผู้หญิงบางเรื่องกล่าวแนะนำผู้หญิงไว้ด้วย แต่ไม่ใช่เป็นการสั่งสอนให้ครองชีวิตโสด การสอนให้ "รักษานวลสงวนตัว" สำหรับหญิงโสด เป็นการสอนให้รักษาตัวจนกว่าจะได้คู่ครองหรือสามีดี ดังนั้นการที่ผู้หญิงได้ "ออกเรือน" แต่งงานถูกต้องตามประเพณีจึงเป็นค่านิยมที่ปลูกฝังกันต่อมา เพราะถือว่าเป็นเกียรติแก่ตนและวงศ์ตระกูล

การที่วรรณคดีคำสอนสำหรับผู้หญิง โดยเฉพาะเป็นจำนวนมากในสมัยนี้ น่าจะเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นการขยายตัวของสังคมไทย แต่เดิมมาผู้หญิงชาวบ้านและผู้หญิงชาววังต่างมีจารีตประเพณีแห่งชนชั้นของตนเป็นเครื่องควบคุมความประพฤติ การปฏิบัติ ซึ่งไม่ได้แตกต่างกันเลยในด้านแก่นความคิดที่ถือว่าผู้หญิงที่เป็นภรรยามีหน้าที่ดูแล ปรนนิบัติสามี การขยายตัวทางเศรษฐกิจในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นซึ่งทำให้ผู้หญิงมีบทบาททางเศรษฐกิจเท่าเทียมกับผู้ชายมากขึ้น ทำให้น่าคิดว่าแก่นความคิดเหล่านี้อาจจะคลายความเข้มงวดลง จนมีผลกระทบต่อค่านิยมวัฒนธรรมที่มามีแต่เดิม วรรณคดีคำสอนผู้หญิงที่เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากในรัชกาลนี้ อาจจะเป็นเครื่องเตือนให้ผู้หญิงตระหนักในบทบาทหน้าที่ของภรรยามากขึ้น ข้อน่าสังเกตของการมีวรรณคดีคำสอนผู้หญิงจำนวนมากอีกประการหนึ่งคือ สังคมให้ความสำคัญกับผู้หญิงมากขึ้น และยอมรับว่าในฐานะภรรยา ผู้หญิงมีบทบาททั้งโดยตรงและทางอ้อมที่จะหนุนสร้างความสำเร็จให้ครอบครัว

วรรณคดีคำสอนสำหรับผู้หญิงในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่นำมาศึกษา มี ๕ ฉบับ ในจำนวนนี้มีทั้งวรรณคดีที่แต่งขึ้นเพื่อสอนผู้หญิงโดยตรง และวรรณคดีคำสอนทั่วไปที่มีเนื้อหาสอนผู้หญิงแทรกอยู่ด้วย วรรณคดีคำสอนทั้ง ๕ เล่มนี้ คือ

๑. กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ฉบับกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสฯ
๒. สุภาษิตสอนสตรี

๓. โอวาทกระสัตรี
๔. สุภาษิตโลกนิติคาโคลง
๕. ตำนานท้าวศรีจุฬาลักษณ์

ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ตัวละครหญิงจากรรณคดีคำสอนผู้หญิงทั้ง ๕ เล่มดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ ประวัติมาและลักษณะการแต่ง

๒.๒.๑.๑ กุณยาสอนน้องศำพันธ์์

สมเด็จพระมหาสมณะเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงนิพนธ์ถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อให้จารึกไว้ที่วัดพระเชตุพน เมื่อคราวโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์วัดแห่งนี้ระหว่างพ.ศ. ๒๓๓๔ - ๒๓๓๘ โดยจารึกลงในแผ่นศิลาประดับ ณ ผนังด้านในศาลาหน้าพระมหาเจดีย์หลังเหนือ ร่วมกับสุภาษิตคำสอนอื่น ๆ เช่น พาสีสอนน้อง อักษรพจนานุกรม เป็นต้น กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสฯ ทรงนิพนธ์กุณยาสอนน้องศำพันธ์์จากต้นฉบับเดิมที่มีอยู่แล้ว แต่เป็นสำนวนที่ไม่ไพเราะ จึงทรงพระนิพนธ์ขึ้นใหม่ให้ดีกว่าเดิมตามพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังปรากฏในคำอธิบายตำนานเพลงยาวของสมเด็จพระยาดารงราชานุภาพว่า "ตำราที่จารึกโสมณาไว้ที่วัดพระเชตุพนครั้งนั้น เป็นแผนกใหญ่ ๆ อยู่ ๒ แผนก คือ แผนกเวชศาสตร์ กับแผนกวรรณคดี ตำราต่าง ๆ ในแผนกวรรณคดี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้แต่งใหม่ให้ดีกว่าของเก่า"^{๒๒} ในบทฉันท์ตอนต้นเริ่มข้อความกล่าวถึงฉบับที่มีอยู่แล้วว่า

แปลกแปลงแสดงพจนเพรง เพลงลักษณะบรรยาย

ชาวชนบทอธิบาย

ประกาศ

^{๒๒} สมเด็จพระยาดารงราชานุภาพ, เพลงยาวกลบทกลอักษร (พระนคร: โรงพิมพ์ไท, ๒๔๖๕), หน้า ๓๐.

ไปสม เสนอบ เสมอสมานมุขประกาศ
อโยธยาฉาปราชผู้

๕
ทงมวล ๓๓

ฉบับที่ถือว่าเป็น "ฉบับบ้านนอก" อาจจะเป็นฉบับสมัยบรมโกศหรือฉบับภิกษุอินท์ ซึ่งคัดลอกขึ้นใหม่ตามคำขอของพระยาราชนิกูล ข้าหลวงซึ่งถูกส่งไปจากกรุงธนบุรีก็ได้ แต่เนื่องจากว่าฉบับสมัยบรมโกศเป็นฉบับที่ค้นพบภายหลัง จึงมักเข้าใจกันว่าฉบับภิกษุอินท์เป็นฉบับเก่าแก่ที่สุดเท่าที่มีอยู่ นักวรรณคดีจึงมักสันนิษฐานกันว่า กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสทรงดัดแปลงจากฉบับภิกษุอินท์ ดังเช่น สมภพ ภิรมย์ กล่าวไว้ว่า

หนังสือเรื่องกฤษณาสอนน้องคำฉันท์มีอยู่ด้วยกัน ๒ ฉบับ คือ ฉบับธนบุรีและฉบับพระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าคำฉันท์ทั้งสองฉบับแม้จะแต่งคนละสมัยก็จริง แต่ถ้อยคำสำนวนบางตอนคล้ายคลึงกันมาก ถ้าไม่สังเกตก็อาจเข้าใจว่าเป็นสำนวนเดียวกัน เพราะถ้อยคำบางแห่งเหมือนกันทั้งวรรคก็มี บางวรรคต่างแต่คำห้วนคำท้ายก็มี บางวรรคต่างแต่หัวหรือท้ายก็มี บางตอนต่างแต่รูปกวีนิพนธ์เป็นคนละแบบ แต่มีคำและความอย่างเดียวกันก็มี จึงน่าจะเห็นว่าฉบับพระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้า อาจทรงแก้ไขดัดแปลงจากฉบับกรุงธนบุรี ๒๔

ความคิดเช่นนี้ได้รับการคัดค้านอย่างมาก เช่น พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี มหาเถระ) เขียนโต้แย้งไว้อย่างละเอียดพิสดาร ๒๕ และ ศักดิ์ศรี เข้มมั่นคง แสดงความคิดเห็นคัดค้านเพิ่มเติม ดังกล่าวว่า

๒๓ สมเด็จพระมหาสมณะเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, เรื่องเดิม, หน้า ๓๕.

๒๔ สมภพ ภิรมย์, "คำนำ", กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ฉบับธนบุรี กฤษณาสอนน้องคำฉันท์พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส และวันฉัตร เรื่องกฤษณาสอนน้อง พระราชนิพนธ์สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า ๑-๒.

๒๕ อ่างถึงโน ศักดิ์ศรี เข้มมั่นคง, "กฤษณาสอนน้องมาจากไหน", ภาษาและวรรณคดีไทย, ๒:๒ (สิงหาคม, ๒๕๒๔): ๔๑.

ส่วนเรื่องที่ว่า กรมสมเด็จพระปรมมาฯจะได้ทรงพบเห็นฉบับนครศรีธรรมราชมาก่อน และทรงแต่งเลียนแบบนั้น คงเป็นไปได้ เพราะพระยาราชสุภาวดีไม่ใช่กวีบ้านนอก อย่างที่กรมสมเด็จพระปรมมาฯฯทางอ้างถึงในคำบรรยายต้นเรื่อง กุศลาสนนึ่ง คำฉันท์ของพระองค์ท่านอย่างแน่นอน และอีกประการหนึ่ง กรมสมเด็จพระปรมมาฯฯ ทรงเป็นกวีเอกของชาติไทย และทรงเป็นเอกทัศคะในการแต่งฉันทเป็นทรกนทง แผ่นดิน การที่จะทรงเลียนแบบสำนวนของกวีผู้อื่นจึงเป็นไปได้ เพราะเท่ากับทรง ทำลายพระเกียรติยศและความภาคภูมิใจพระทัยของพระองค์ให้สิ้นไป กวีระดับชาติอย่าง พระองค์ย่อมจะทำเช่นนั้น ไม่ได้เป็นอันขาด ๒๖

ผู้วิจัยเห็นด้วยอย่างยิ่งว่า กรมสมเด็จพระปรมมาฯทรงนิพนธ์กุศลาสนนึ่งคำฉันท์ โดยไม่ได้ลอกเลียนฉบับเดิม แต่ในสมัยนั้น "ฉบับบ้านนอก" ฉบับใดฉบับหนึ่งคงมีแพร่หลาย อยู่แล้ว เพราะในชั้นหลังหอสมุดแห่งชาติได้ค้นฉบับตัวเขียนฉบับอยุธยา ที่เรียกว่าฉบับสมัยบรม โกศมาถึง ๒ สำนวน และยังมีฉบับของภิกษุอินท์และพระยาราชสุภาวดีซึ่งเขียนในสมัย พระเจ้ากรุงธนบุรีอีก ๑ สำนวน ทั้ง ๓ สำนวนนี้เนื้อความเหมือนกันทั้งหมด ต่างกันแต่ ตัวสะกด และเนื้อความบางฉบับขาดหายไปไม่สมบูรณ์ เพราะสมุดไทยฉีกขาดชำรุด หรือ เพราะคนคัดลอกลอกขาดไป บางฉบับมีเนื้อความเพิ่มจากฉบับอื่น เพราะผู้คัดลอกเพิ่มคำ ประพันธ์แจ่มชัดประสงค์และประวัติของหนังสือ เรื่องกุศลาสนนึ่งฉบับภิกษุอินท์และ พระยาราชสุภาวดีได้รับการตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๘๕ ขณะตีพิมพ์เผยแพร่ฉบับนั้น ยังไม่ มีผู้ใดทราบว่าในหอสมุดแห่งชาติมีต้นฉบับตัวเขียนเรื่อง กุศลาสนนึ่งคำฉันท์ อีกฉบับหนึ่งที่มีสำนวนเก่ากว่า และต่อมาสันนิษฐานกันว่าแต่งในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ต้นฉบับตัว เขียนฉบับนี้ หอสมุดแห่งชาติได้มาจากคณะเลขาธิการรัฐมนตรีเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ฉบับ หลังนี้ยังไม่ได้รับการตีพิมพ์จนปัจจุบันนี้ ๒๗ ดังนั้น เรื่องกุศลาสนนึ่งที่เป็นต้นฉบับตัว เขียนจะต้องมียอยู่แล้วและเป็นทรจกแพร่หลาย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึง โปรดเกล้าฯ ให้คัดลอกเรื่องนี้อาจารึกไว้ที่วัดพระเชตุพน แต่เนื่องจากฉบับที่มีอยู่ สำนวน

๒๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐.

๒๗ ผู้วิจัยได้นำมาพิมพ์ไว้ในภาคผนวกของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ไม่พอเพราะ "ไม่สมเสนอบ่เสมอสมานมุขประกาศ อโยธยาคนปราชญ์ ทั้มวล" จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้กรมสมเด็จพระปรมมาฯ ทรงนิพนธ์ขึ้นใหม่

ด้วยเหตุนี้ กรมสมเด็จพระปรมมาฯ จึงไม่ได้ทรงนิพนธ์เรื่องกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ จากความทรงจำ แต่น่าจะนิพนธ์ใหม่โดยเทียบกับฉบับเดิม เพราะเนื้อความในฉบับของกรมสมเด็จพระปรมมาฯ เมื่อเทียบกับฉบับอยุธยาและฉบับธนบุรีแล้ว การลำดับความจะตรงกันโดยตลอด ตอนใดมีความเปรียบเทียบเป็นพิเศษก็ใช้ความเปรียบเทียบเดียวกันไม่หลงที่ เช่น การเปรียบเทียบการรักษาคูณางามความดีเหมือนกับจามรีรักษาขน เป็นต้น แต่สำนวนโวหารในฉบับกรมสมเด็จพระปรมมาฯ พอเราะกนใจ ทรงใช้ถ้อยคำไ้อ้อ่า ส่างงามกว่าฉบับอยุธยาและธนบุรีอย่างเห็นได้ชัด สมดังที่ทรงแสดงพระประสงค์ไว้ตอนต้นเรื่องว่า

รังสรรค์สารพจนานุกรมจักคัพจนควร

เสนอสนองสำนวนเนื่อง

กระวี

ความจริงแล้ว คนทั่วไปย่อมพอใจจะสร้างสิ่งใหม่เป็นผลงานของตนเองมากกว่าจะแก้ไขตัดแปลงของเก่า เพราะความคิดว่าจะต้องทำให้ดีกว่าเดิมเป็นแรงกดดันที่อาจจะเป็นอุปสรรคต่อการสร้างสรรค์ ดังนั้น คนที่จำเป็นต้องรื้อของเก่ามาสร้างใหม่ แล้วทำได้สำเร็จควรได้รับการยกย่องฉันใด กรมสมเด็จพระปรมมาฯ นิตชิโนรสาทรงเป็นบุคคลที่ควรแก่การยกย่องสรรเสริญฉันนั้น เพราะพระองค์ทรงพระนิพนธ์เรื่องกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ตาม "ราชโองการ คารัส" แต่ผลสำเร็จของกฤษณาสอนน้องฉบับนี้ได้แสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงสนองพระราชประสงค์อย่างดียิ่ง เมื่อเราอ่านฉบับพระนิพนธ์เทียบกับฉบับ "บ้านนอก" ซึ่งมีอยู่ ๓ สำนวน เราจะยิ่งชื่นชมในพระปรีชาสามารถของพระองค์ท่าน และยิ่งทำให้เราเข้าใจความแตกต่างของฝีมือกวีสัมพันธ์กับกวีชั้นครู และเข้าถึงอรรถรสทางวรรณศิลป์มากยิ่งขึ้น อันที่จริงแล้ว กรมสมเด็จพระปรมมาฯ ไม่ได้ทรงรับภาระในการสืบทอดและรักษาวรรณคดีเก่าไว้ด้วยเรื่องกฤษณาสอนน้องคำฉันท์เท่านั้น การทรงนิพนธ์เรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ต่อจากพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชและงานนิพนธ์ของพระมหาราชครู ตามคำทูลอาราธนาของกรมหมื่นไกรสรวิชิตและกรมหลวงวงษาธิราชสนิทจนสำเร็จ โดยทรงเชื่อมเนื้อเรื่อง ความคิด และแสดงวรรณศิลป์ได้ไม่ยิ่งหย่อนกว่าของเดิม ก็เป็นการพิสูจน์ความเป็นกวีเอกของพระองค์สมดังพระดำริว่า "กวีฤแล้งแหล่งสยาม" ประเด็นของ

การดัดแปลงต้นฉบับของใครหรือไม่ จึงไม่น่าสนใจเท่ากับว่าพระองค์ทรงทำให้วรรณคดีคำสอนแห่งฉบับนี้เชื่อมชีวิตสืบต่อมาด้วยวรรณศิลป์อันงดงามยากจะหาฝีมือใครเสมอเหมือน

กรมสมเด็จพระฯ ทรงใช้ฉันท์ถึง ๘ ชนิดในการแต่ง ประกอบด้วย สัททลวิกกีฬิตฉันท์ ๑๕ จำนวน ๑๑ บท กายฉันท์ ๑๖ จำนวน ๒๑ บท วสันตฉันท์ ๑๕ จำนวน ๓๕ บท กายสรุจฉันท์ ๒๕ จำนวน ๑๓ บท สัทธฉันท์ ๒๑ จำนวน ๑๕ บท อินทรวชิรฉันท์ ๑๑ จำนวน ๖๕ บท มालีนฉันท์ ๑๕ จำนวน ๘ บท โศลกฉันท์ ๑๒ จำนวน ๓ บทและจบลงด้วยโคลงกระทู้ กฤษณา สอน น่อง อีก ๑ บท นับเป็นการแสดงฝีมือทางวรรณศิลป์อย่างยิ่งเพราะฉบับเดิมแต่งด้วยกวีเกออบทงฉบับ

นอกจากการเปลี่ยนแปลงด้านคำประพันธ์แล้ว ฉบับกรมสมเด็จพระปรมาฯยังดีเด่นที่ภาษาซึ่งไพเราะ และสั้นกระชับกว่ากันมาก อย่างเช่น ข้อความตอนต้นนางกฤษณาห้ามปรามน้องสาว ๒๔ ไม่ให้ใช้วิธีทำเสน่ห์ เพราะเป็นวิธีที่ผิดศีลธรรม และไม่อาจนึกใจสามีได้ ได้พรรณนาเปรียบเทียบไว้ว่า เหมือนกับช้างที่จะวิ่งถลันไปด้วยกำลังแรง ไม่มีใครสามารถฉุดรั้งไว้ได้ หรือเหมือนกับการไม่สามารถบังคับโคให้กลับหน้าได้

ในตอนนี้ ภิกษุอินทพรธนาไว้อย่าว่า

ช้างแล่นจุด ฉวยหางให้หยุด อย่าคาดคิดหมาย ค้อยลูบตรโบม
ค้อยโลมให้สบาย จค้อยผันผาย คินคิ้วโดยถวิล โคไม่น่ามา รับค็ใบองู อกแน่น
แผ่นดิน ใครทอนข่มเขา ขึ้นให้โคกิน ผิดจรีตรบีน แต่เรื่อง ไบราณ

กรมสมเด็จพระปรมาฯ ทรงพระนิพนธ์ไว้สั้น ๆ แต่ใจความครบถ้วน โดยใช้วสันตฉันท์เพียงบทเดียวเท่านั้นว่า

๒๔ฉบับสมัยบรมโกศใช้จรีประภา ฉบับภิกษุอินทใช้ฉันทประภา ฉบับกรมสมเด็จพระปรมาฯ ใช้จรีประภา ส่วนชื่อนางกฤษณาตรงกันทุกฉบับ รวมทั้งในมหากาพย์มหากาธาตะ

สารเล่นครร ไล่คือใครจักจุด
พฤษภภาเสพภักษบราว

และจักยุคจักยอหาง
จักบ่มเขาให้ตฤตฤต

อีกบทหนึ่งเป็นภาษิตที่คนท่องจำได้ขึ้นใจ เป็นความเปรียบเทียบว่ามนุษย์มีเพียง
ความดีและความชั่วเท่านั้นเหลืออยู่เป็นเครื่องพิสูจน์การกระทำของคนหลังจากสิ้นชีวิตไปแล้ว
อินทรวีเชียรฉันท์ ๒ บทนี้คือ

พฤษภภาสร
ไททนต์เส่งคง
นรชาติวางวาย
สถิตทั่วแต่ชั่วดี

อีกกฤษชอันปลคปลง
สำคัญหมายในกายมี
มลายสิ้นทั้งอินทรีย์
ประดับไว้ในโลกา

ข้อความตอนเดียวกันนี้ ฉบับภิกษุอินท์ใช้กายพจน์ ๓ บท ดังนี้

คชสารแม่มวยมีงา
เขาหนึ่งก็เป็นสำคัญ
บุทคลถึงกาลอาสัญ
คงแต่ความชั่วกับดี
ปรากฏในพันบัตพี
ตัจปากสรรเสริญินทา

โคกระบือมรณา
สูญสิ้นสาระพัน
กฤษภูสัพทจักมี

การที่กรมสมเด็จพระบรมฯ ทรงรวบรวมความจากฉบับเดิมมาพิมพ์ใหม่ให้กระชับรัด
กุม มีผลทำให้เกิดความแตกต่างอย่างสำคัญอีกประการหนึ่ง เมื่อเปรียบเทียบระหว่างฉบับ
สำนวนความเก่าทั้งของฉบับสมัยบรมโกศและฉบับภิกษุอินท์ กับฉบับพระนิพนธ์ของกรมสมเด็จพระ
บรมฯ นั้นคือบุคลลักษณะของนางกฤษณาและนางจันทรประภาเปลี่ยนแปลงไป ตัวละคร
ทั้งสองมีกิริยาวาจาและสติปัญญาสมเป็นนางกษัตริย์มากขึ้น

ในฉบับความเก่า เมื่อนางกฤษณาถามนางจันทรประภาถึงสาเหตุที่ทำให้นาง
เศร้าหมอง นางจันทรประภาบอกพี่สาวว่า "มีแต่ความอาย" และ "ความโศกเสนาะเข็ญ"

ขนาดที่ว่า "ตายดีกว่าเป็น" แล้วนางจันทระประกายรัศมีความทุกข์และระเบิดสิ่งที่ป็นตน
เหตุแห่งทุกข์อย่างร้อนรนเหมือนท่านบพิงทลายว่า

ความโศกแสนเข็ญ ตายดีกว่าเป็น อยู่โยกอา มีผู้เดียว
 ดุจแก้วดวงตา ครอบเกล้ามา ตัดมิ่งไมตรี
 บุญอ่อนน้อยนัยก ฝั้วไม่ร่วมรัก ผลึกหน้าหน่ายหนี ทั้งขวาง
 ร้างไว้ ให้อายอับรี คิดแค้นบัดสี สู้คดีจะเจรจา
 ไม่ขอพบใครไซรย อยู่ใกล้เหมือนไกล สดมุ้งพสุธา
 ไม่ทอดทฤษฎี โดยทางเส่นหา ไม่ทรงกรณา สะล้างจาบัล
 ธรรมคาสวามี ประดิพัทธยินดี ดิ้นโดยด้วยกัน สุขสมสำเร็จ
 สาราญเคยยื่น ย่อมนาก็จอัน อัมฤตยมาพน
 นื่องอำพันก เสียชาติมัสคักดี สมบัติบริบูรณ์ ตละหญิงชาติชั่ว ฝั้ว
 ไม่นองกล ร้างไว้อาคร เตือดร้อนลาเค็ญ
 นื่องไขใจนัยก มีฝั้วมรัก แค้นข้าใครเห็น ในทรวงเสบร้อน ร้อน
 ยิ่งไฟเข็ญ กรรมให้จำเป็น วิโยคเองค

ในฉบับกรมสมเด็จพระปรมมาฯ นางจันทรประกายออกพี่สาวว่าเป็นสิ่งนำอายุจนตาย
 เสียดีกว่าเหมือนกัน แล้วนางก็รัศมีความทุกข์ชอกช้ำโดยไม่ได้ให้รายละเอียดใด สมกับ
 เป็นเรื่องนำอายุจริง ๆ อันไม่ควรพดให้ใครล่วงรู้ ข้อความตอนนี กรมสมเด็จพระปรมมาฯ
 ทรงนิพนธ์ด้วยฉันทเพียง ๑ บท ดังนี้

อ้าอายบอจอรรถจักเออน	แลจักเขอนยุบลแสดง
โอษฐ์อ้างใจนฤทัยแทนง	มรณะเลิศประเสริฐแล
อดสยงสิ่งใดจะเทียบ	จะปนเปรียบที่ห่างแห
โหยหาภรรยาภิรมิแปร	พิศตรพ้องเป็นสองสรวล
ร้อยทุกข์รันทมระบมระบ	อรุระอกาสรวลครวญ
ชอกช้ำระกัจจิตประมวญ	ประมาธมากกว่าแดนดิน

ส่วนนางกฤษณาในฉบับกรมสมเด็จพระปรมมาฯ ค่อนข้างจะเป็นผู้เคร่งครัดในศีล

ธรรม เมื่อห้ามไม่ให้น้องสาวทำเสน่ห์เพราะเป็นสิ่งชั่วช้าจัญไรแล้ว ยิ่งย้ำว่า ความรัก
ที่แท้จริงย่อมเกิดจากความเป็น "มิตรธรรม" ต่อกันด้วย ดังกล่าวไว้ว่า

แม้รักด้วยฤทธิ์ประสิทธิ์มณ-	ตรวีกลกฤตยา
พลันหน่ายบังวายสวาดีอา-	ครุร้างบรรณาน
เสน่ห์สนทด้วยมิตรธรรมะแท้	บปรวนแปรจักร้าวฉาน
สุจริตเจริญคุณะภาราน	เมตรมั่งคั่งวายวาง

ข้อความตอนเดียวกันนี้ ในฉบับความเก่า นางกฤษณาจะมีคลิกของหญิงสามัญ
เพราะสอนน้องเพียงง่าย ๆ สั้น ๆ

เราเป็นกระษัตริย์ ชอบแก้กัศิ โดยเลศล้าเนา กริยาฉกไศรอย
กิจการแห่งเรา ปรนนิบัติบันเทา ทกขโคสวามี
เสน่ห์หาย่าย่า แม้นประสิทธิ์ทา ให้ดีนยนิดี รักกันพลันจาก
ราสร้างหน่ายหนี รักด้วยไมตรี ตราบท้าววันตาย

๒.๒.๑.๒ สภาขิตสอนสตรี

ชื่อเดิมเรียกว่า **สภาขิตไทย** ในบัญชีชื่อหนังสือที่เป็นผล
งานเขียนของสุนทรภู่ ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงรวบรวมไว้ท้ายประวัติ
สุนทรภู่ เรียกหนังสือนี้ว่า "สภาขิตสอนหญิง" ชื่อจึงกลายเป็นที่รู้จักกันมาโดยตลอด จน
ต่อมาเมื่อกรมศิลปากรตีพิมพ์หนังสือชีวิตและงานของสุนทรภู่ ฉบับกรมศิลปากรตรวจสอบ
ชำระใหม่ จึงใช้ชื่อที่ถูกต้องว่า **สภาขิตสอนสตรี**

ผู้แต่งและสมัยที่แต่งวรรณคดีเรื่องนี้ ยังเป็นข้อสันนิษฐานที่ถก
เถียงกันอยู่โดยไม่มีข้อยุติชัดเจน เดิมเชื่อกันตามข้อสันนิษฐานของ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพว่าเป็นงานนิพนธ์ของสุนทรภู่ แต่งไว้ในราว พ.ศ. ๒๓๘๐ - ๓ แต่
ต่อมานายสฤตย์ เสมานิล เป็นผู้เริ่มตั้งข้อสังเกตใหม่ว่า ผู้แต่ง **สภาขิตสอนสตรี** ไม่น่า
จะเป็นสุนทรภู่ มหาภักที่เรารู้จักกัน แต่น่าจะเป็น "นายภู่" กวีอีกคนหนึ่งซึ่งเป็นพ่อค้า

เรือเร่ สถิตย์ เสมานิล ได้เขียนบทความชื่อ "ภูไทหนักแน่น" แสดงข้อสันนิษฐานของตนลงในวารสารสมุดไทยติดต่อกันหลายฉบับ ๒๕

พจน์ อัยราวงษ์ ๓๐ มีความเห็นอย่างเดียวกัน โดยสรุปว่า สุนทรภู่อาจจะไม่ใช่ผู้แต่งสุภาษิตสอนสตรี เพราะกวีที่ชื่อ "ภู" ซึ่งมีชีวิตอยู่ระหว่างรัชกาลที่ ๓ และที่ ๔ มีอยู่หลายคน ดังนั้น "ผู้แต่งสุภาษิตสอนหญิงอาจเป็นนายภูคนใดคนหนึ่งที่อยู่นามมาน แต่เนื่องจากหลักฐานเกี่ยวกับประวัตินายภูทั้ง ๕ ท่านที่กล่าวมานี้ ผู้เขียนยังค้นไม่พบ ฉะนั้นจึงไม่อาจยืนยันได้ว่า น่าจะเป็น "นายภู" ท่านใด" อย่างไรก็ตาม พจน์ อัยราวงษ์ ตั้งข้อสังเกตว่า สุภาษิตสอนสตรี มีสำนวนกลอนคล้ายกับนิทานคำกลอนเรื่อง จันทะโครบและนกรกาย มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สุภาษิตสอนสตรี กับนกรกาย ใช้คำเหมือนกันแทบจะทุกคำ เป็นการเหยียบกลอน เหยียบความกันมากที่สุด จึงคิดว่าผู้แต่งสุภาษิตสอนสตรีน่าจะเป็นคนเดียวกับผู้แต่งนกรกาย และอาจรวมถึงผู้แต่งจันทะโครบด้วย

เทพ สุนทรสารทูล ๓๑ มีความเห็นว่าสุนทรภู่อาจไม่ได้แต่ง สุภาษิตสอนสตรีแน่นอน ผู้แต่งน่าจะเป็น "นายภู จุลละภมร" ซึ่งเคยมีสมณศักดิ์เป็นพระธรรมทานาจารย์ อดีตเจ้าอาวาสฝ่ายคันถธุระ วัดสระเกศ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ และได้ลาสิกขาบทออกมาพร้อมสุนทรภู่อีก และติดตามเข้ารับราชการเป็นข้าราชการในกรมอาลักษณ์วังหน้าด้วย นายภูคนนี้เป็นผู้แต่งนกรกายคำกลอน

๒๕ สถิตย์ เสมานิล, "ภูไทหนักแน่น", วารสารสมุดไทย ๑ (มิถุนายน, ๒๕๑๓):

๑-๒๒ และ ๒ (กรกฎาคม, ๒๕๑๓): ๒.

๓๐ พจน์ อัยราวงษ์, "จริยศึกษาของสตรีในสุภาษิตสอนหญิงคำกลอน," (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑), หน้า ๔๓ และ ๕๔ - ๕.

๓๑ เทพ สุนทรสารทูล, ชีวิตประวัติพระสุนทรโวหาร (พระนคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑, ๔๕, ๑๓๑-๒.

ถึงแม้ว่า แนวโน้มส่วนใหญ่จะเชื่อว่าสุนทรภู่ไม่ได้แต่งวรรณคดีคำสอนเรื่องนี้ แต่ในด้านระยะเวลาที่แต่ง ยังเชื่อกันว่าแต่งในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๓ - รัชกาลที่ ๔ เพราะหลักฐานสำคัญคือ บทกลอนตอนหนึ่งกล่าวว่า

ครั้นได้ยินเสียงกลองมาก้องห
วันฉลະครไครที่ไทเฒ่า

ยังไม่รู้เนื้อความที่เยวตามหา
แม่นรู้ว่าเจ้ากรับเดินหับไป

บทกลอนบทนี้กล่าวถึงละครเจ้ากรับ ซึ่งสมเด็จพระยาตากษัตริย์ทรงพระประชวรเสวยยาพิษในตำหนักพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ พระราชโอรสองค์โตในรัชกาลที่ ๓ เสด็จไปเล่นละครจรรยาสามารถสร้างวัดนายโรงได้ ต่อมาถวายตัวเป็นข้ารับใช้ในกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ พระราชธิดาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ เจ้ากรับได้เล่นละครถวายตัว และได้อาสาจัดละครพร้อมกัน ๓ โรงในงานฉลองคลองผดุงกรุงเกษม พ.ศ. ๒๓๘๔ เจ้ากรับตายในรัชกาลที่ ๔ ๓๖

๒.๒.๑.๓ โอวาทกระษัตริ์

บางฉบับเขียนว่า โอวาทกระษัตริ์ ไม่ทราบว่ามีผู้แต่งเป็นใคร ๓๓ มีแต่ข้อความตอนท้ายกล่าวว่า แต่งเมื่อวันจันทร์ แรม ๓ ค่ำ เดือน ๖ ปีมะโรง จลศักราช ๑๒๐๖ ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๘๔ ซึ่งเป็นช่วงเวลาระหว่างรัชกาลที่ ๓ ข้อความตอนหนึ่งดังนี้

๓๒อ้างถึงใน ธนิต อยู่โพธิ์, คู่มือศิลปะละครนอกและคู่มือนาฏศิลป์ไทย

(พระนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดคิ้วพร, ๒๕๑๖), หน้า ๓๓ - ๔. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร โปรดฯให้พิมพ์ในงานฉลองพระชนมายุ ๕ รอบ ณ วันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๑๖.

๓๓มีผู้สันนิษฐานว่า ผู้แต่งโอวาทกระษัตริ์น่าจะเป็นคนเดียวกับที่แต่งสุภาษิตสอนหญิงคากลอนเพราะสำนวนภาษาคล้ายกัน อ่านเพิ่มเติมใน นภาพร อิศวะรังษกุล, การศึกษาเรื่องมหากาพย์ที่ปรากฏในวรรณคดีไทย, หน้า ๕๐.

ขอคารบจบจำที่ค้ำแต่่ง	ขอให้แจ้งความจริงทุกสิ่งสรรพ
ภาพปั๊กชคตึ เป็นตรีจันทร	ที่สำคัญมาฆมาสไม่คลาดคลา
จุลศักราชพันสองร้อยหก	ปีมะโรงฉศกสังขยา
พอสำเร็จเสร็จค่าที่ร่ำมา	ขอให้ภาพที่ร่ำเออย

วรรณคดีเรื่องนี้เป็นคำสอนผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว เนื้อความนอกจากจะกล่าวถึง
หน้าที่และการปรนนิบัติของภรรยาแล้ว ผู้เขียนยังจัดประเภทภรรยาดีไว้ ๕ ประเภท คือ

<u>มาตาภรรยา</u>	คือ	ภรรยาที่รักสามัคจแม่รักลูก
<u>ภคินีภรรยา</u>	คือ	ภรรยาที่รักสามัคจเองสาวรักพี่ชาย
<u>ทาสีภรรยา</u>	คือ	ภรรยาที่รักสามัคจบ่าวรักนาย
<u>สหายิกภรรยา</u>	คือ	ภรรยาที่รักสามัคจเพื่อนรักเพื่อน

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงภรรยาชั่ว ๓ ประเภท คือ

<u>วัตกาภรรยา</u>	คือ	ภรรยาที่คิดฆ่าสามี
<u>อาชญาภรรยา</u>	คือ	ภรรยาที่ยกตนข่มสามี
<u>โจรีภรรยา</u>	คือ	ภรรยาที่ยักยกบอกลอกทรพัยสามี

ความนี้คงจะนำมาจากคติพุทธศาสนา เพราะในพระไตรปิฎกกล่าวถึง
ภรรยาไว้ว่ามี ๗ ประเภท ๓๕ คือ

๑. วธกาภรรยา ได้แก่ภรรยาที่เหมือนเพชรฆาต ไม่ทำประโยชน์
แก่สามี ดุหมั่นสามี เป็นข้าศึกแก่สามี คือคิดประทุษร้ายแก่สามีอยู่มิได้ขาด

---

๓๕ กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกฉบับหลวง, (พระนคร: โรงพิมพ์กรมการ
ศาสนา, ๒๕๑๔), ภริยาสูตร. อังคุดตฺตฺรณิกายสัตตกนิบาต เล่มที่ ๒๓ ข้อ ๖๐ หน้า
๘๗ - ๘๘.

๒. ใจรัก ใจรักได้แก่กริยาเสมอด้วยใจ คือเป็นใจรคอย
ผลาญทรัพย์สักข้าวของสามี
๓. อัยยการ ใจรักได้แก่กริยาที่เสมอด้วยนาย ไม่ทำงาน เกียจ
คร้าน คอยข่มขี้สามีให้อยู่ในอำนาจ
๔. มาตการ ใจรักได้แก่กริยาเสมอด้วยแม่ คือรักสามีดังมารดา
รักบุตร ไม่ทำความเดือดร้อนให้เกิดแก่สามี รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้
๕. ภคินี ใจรักได้แก่กริยาเสมอด้วยพี่สาว น้องสาว คือเคารพ
นับถือสามีเหมือนน้องสาว เคารพพี่
๖. ทาส ใจรักได้แก่กริยาเสมอด้วยทาส ทั้งเกรงกลัวและ
ทั้งรัก เคารพนับถือและอยู่ใต้อำนาจของสามี
๗. สหาย ใจรักได้แก่กริยาราวกับเพื่อน คือเป็นผู้ช่วยเหลือต่อสามี
มิได้คิดหน่ายหนีห่างจากกัน

แนวคิดเรื่องภรรยาดีภรรยาชั่วดังที่กล่าวมานี้ เป็นที่แพร่หลายรับรู้ทั่วไป ดังจะ
เห็นได้จากเสภาเรื่อง ขุนช้างขุนแผน ตอนเจ้าล้านช้างถวายตัวนางสร้อยทองแก่พระพันวษา
นางเกสรผู้เป็นพระราชมารดาให้โอวาทแก่ธิดาว่าให้ "ถือมั่นสัตย์ธรรมจรรยา ทั้งวาจา
มารยาทสะอาดดี" และยังอ้างถึงภรรยาประเภทต่าง ๆ ไว้อีกดังนี้

คาบราณท่านว่ามาแต่ก่อน	สำหรับสอนสตรีที่มัว
ว่าวิสัยภรรยาประพฤติดัว	ดีชั่วเจ็ดอย่างต่างต่างกัน
อย่างหนึ่งทจริตคิดร้ายผิว	อีกอย่างมัวโลกโมโหสัน
อีกอย่างการงานคร้านทั้งนั้น	ทันว่าเมียอุปาทูชาติกาล
อันหญิงดีที่เป็นภรรยา	กำหนดไว้ในตำราว่าเป็นสี่
หนึ่งเลี้ยงดูสาคด้วยปราณี	หนึ่งร่วมทุกข์สุขมีเสมอกัน
หนึ่งนั้นเคารพนบนอบผิว	หนึ่งยอมตัวให้ใช้ไม่เคียดจันท์
จึงอยู่เย็นเป็นสุขทุกคืนวัน	ด้วยผัวนั้นวางใจที่ในตัว

จะเห็นว่าแนวคิดที่ปรากฏในเสภา ขุนช้างขุนแผน เป็นที่แน่นอนเดียวกับที่ปรากฏใน
พระไตรปิฎกและวรรณคดีคำสอนทั่วไปนั่นเอง

พระไตรปิฎกยังกล่าวถึงหน้าที่ของภรรยา ๕ ประการ คือ ๓๕

๑. จัดการงานดี
๒. สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามีดี
๓. ไม่ประพฤตินอกใจ
๔. รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้
๕. ขยัน ไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง

ใน โอวาทภรรยาสูตร นอกจากข้อความที่กล่าวถึงคุณสมบัติของภรรยาตามที่ปรากฏในภรรยาสูตรสอนน้องศรัณ्व์ และวรรณะคดีคำสอนสตรีเรื่องอื่น ๆ แล้ว ยังกล่าวถึงคุณสมบัติของภรรยา ๕ ประการ ตรงกับในพระไตรปิฎกด้วย ดังนี้

จัดแจงการงานดี เช่น

จัดแจงการเรือนครอบคอบ   ถึงทำชอบพัวว่าชั่วก็นิ่งได้

สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามีดี เช่น

ปรนนิบัติผู้ตนทุกสกลทา   อุบัติภพญาติกาอย่าเมิดเมิน

ไม่ประพฤตินอกใจ เช่น

เที่ยวแทรกเสียดเบียดผู้ชายไม่อายเห็นนม   ทาและเลี่ยมเข้าใกล้ไม่อดสู
ให้ชายพึงอิงอ้อยฝรั่งพรู   ทงนมขบประยี่ระยา

รักษาทรัพย์ที่สามี่หามาได้ เช่น

ของใช้ภายในกับภายนอก
จะไว้วางตั้งอะไรให้ชอบกล

อย่าเอาออกใช้สลับกันสับสน
คูให้พันตกแตกแหลกกระยา

ขยัน ไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง เช่น

ไม่เห็น้อยหน่ายการลาบากสู้ตรากตรำ
ดูแลรอบคอบจึงชอบเชิง
เห็น ไม่ดีควรที่จะตัดแปลง

สิ่งใครก็ต้องจําใจจัดแจง
อย่าระเริงจะให้รักต้องตกแต่ง
ระวังระวาง ไปทุกสิ่งอย่างนึ่งเนา

นอกจากนี้ ผู้เขียน ไวยาทกระษัตริย์ ยังกล่าวถึงความสำคัญของการมีภรรยาดีว่า ทำให้สามี่ชั่วคราวพ้นจากความตายได้ โดยยกนิทานเรื่องชายชู้ ๒ คน ไม่ทำมาหากิน เล่นการพนัน สูบฝิ่น กินเหล้า เกเร เทียวเอากระสุนยิงต้นไม้ใหญ่ทุกวัน รุกขเทวดาที่รักษาต้นไม้โกรธ ตั้งใจจะหักคอให้ตาย แต่เมื่อตามไปถึงบ้านเห็นว่าชายชู้มีภรรยาที่ดี รักใคร่สามี่ ประณีตดีแล และเป็นคนเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ กราบไหว้ผู้สูงเทวดา จึงเห็นว่า "นี้กว่าเมียมันดีมีมงคล จะผ่อนปรนให้มันสำราญรมย์ ถึงผิวชู้เมียดีเป็นทนต์ จะให้ทรัพย์สักหมอกพอสมควร" รุกขเทวดาจึงให้ทรัพย์แลกกับการไม่ให้ยิงต้นไม้ ส่วนชายชู้อีกคนหนึ่ง เมื่อรู้วิธีการที่เพื่อนร่ำรวย จึงนำวิธีนั้น ไปใช้บ้างรุกขเทวดาตามไปดักที่บ้านเช่นกัน ได้ยินเสียงภรรยาด่าทอสามี่หยาบคาย เทวดาจึงเห็นว่า เป็นความอัปยศ เพราะไม่เพียงตัวเองชู้ แต่มีภรรยาเลวร้ายด้วย จึงหักคอชายคนหลังเสีย

เนื้อความตอนนั้น แม้จะดูว่าไม่สมจริง แต่นัยยะที่แฝงอยู่แสดงว่า ผู้เขียนซึ่งเป็นผู้ชายให้ความสำคัญกับหญิงที่เป็นภรรยาดีมาก ภรรยาถือว่าเป็น สิริมงคล แก่สามี่ และเป็นเครื่องสนับสนุนให้สามี่เจริญรุ่งเรือง ภรรยาสำคัญมากจนอาจช่วยได้แม้ชีวิตของสามี่

๒.๒.๑.๔ โคลงโลกนิติ

มีชื่อเรียกกันหลายอย่าง เช่น ประชมโคลงโลกนิติ สภาชิต

โลกนิติคำโคลงเป็นสุภาษิตเก่าแก่ แต่งมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ๓๖ โดยนักปราชญ์ผู้แต่ง เลือกลหาคาถา สุภาษิตภาษาบาลีและสันสกฤต อันมีอยู่ในคัมภีร์ต่าง ๆ มาแปลและแต่งเป็น คำโคลง คำสอนในโคลงโลกนิติ มาจากวรรณคดีสันสกฤตหลายฉบับ ได้แก่ จากกยศตกะ วายการศตกะ และ หิโตปเทศ ผสมกับคติฝ่ายพุทธที่เด่นชัด คือ จากโลกนิติ และ ธรรมนิตติ ตลอดจนรับโดยตรงจากพระธรรมบท และคาถาชาดกในพระไตรปิฎก๓๓ ครั้น เมื่อปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๔ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง มีพระราชประสงค์ให้จารึกโคลงโลกนิติลงในแผ่นศิลาเพื่อติดไว้เป็นธรรมทานด้วย จึงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยาเดชาดิศรทรงรวบรวมโคลงโลกนิติของเก่ามาชำระใหม่ให้ เรียบร้อยประณีตและไพเราะ เพราะของเก่าที่คัดลอกกันต่อ ๆ มา มีถ้อยคำวิลาสผิด พลาดมาก และเพื่อสนองพระราชประสงค์มักโปรด "ให้แต่งใหม่ให้ดียิ่งกว่าของเก่า" ๓๘

หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ได้จัดพิมพ์โคลงโลกนิติเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ โดยรวบรวมทั้งโคลงโลกนิติของเก่า และที่ชำระใหม่โดยสมเด็จพระยาเดชาดิศร และพิมพ์คาถาบาลีและสันสกฤตเท่าที่ค้นพบกำกับไว้ข้างต้นโคลงสุภาษิตด้วยการพิมพ์ครั้งแรกนี้ใช้ชื่อว่า ประชุมโคลงโลกนิติ ส่วนที่เป็น "สำนวนเก่า" ที่ว่านี้ไม่ทราบว่าผู้ใดแต่งไว้ แต่โคลงที่มีเนื้อหาอย่างเดียวกันบทหนึ่ง อาจมีสำนวนเก่าถึง ๒ หรือ ๓ สำนวน แสดงให้เห็นว่าเป็นสุภาษิตที่มีคนนิยมกันมาก จึงมีผู้ฝากฝีมือการแต่งและแสดงคารมของตนไว้หลายคน เช่น โคลงโลกนิติ บทที่ ๔ มีโคลงสุภาษิตที่แปลจากภาษาบาลีถึง ๔ โคลงคือ

---

๓๖ สมเด็จพระยาเดชาดิศร, ประชุมโคลงโลกนิติ, "คาน้ำ," (พระนคร: ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๑๑), หน้า ก.

๓๗ นิยะดา เหล่าสุนทร, "โคลงโลกนิติ : การศึกษาที่มา," งานวิจัยเสนอ สภาวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๒๘, หน้า ๒๐๘ - ๒๒๓. (เอกสารอัดสำเนา)

๓๘ สมเด็จพระยาเดชาดิศร, เพลงยาวกลบทและกลอักษร, หน้า ๓๐.

ใบพ้อคนห่อหมก	กฤษณา
หอมระรวยไวยา	ทิวฬ
คือคนห่อเมธา	แสงเสพ กัณนา
อาจเจริญความรู	เฟื่องฟุ้งหอมบจร

(सानวนเก่า)

ใบไม้ชนห่อหมก	กฤษณา
ใบอบรสคันธา	กลิ่นเกลียง
คจเสพทวยเมธา	เฮียรภาพ
พลอยล่องลอยกลิ่นเพียง	เฟื่องฟ้าสรรเสริญ

(सानวนเก่า)

ชนใดเค็ดหญาห่อ	กฤษณา
อีกสรรพคนธา	กลิ่นฟง
อายอบกลิ่นหญาคา	ชชื่น นะพ้อ
เสพปราชญ์ธรรมโรจรง	รสแท้เทียมเสมอ

(सानวนเก่า)

ใบพ้อพนห่อหมก	กฤษณา
หอมระรวยรสพา	เพริศด้วย
คือคนเสพเสนทา	นักปราชญ์
ความสขซาบถาม้วย	คจไม้กลิ่นหอม

(สมเด็จพระยาเดชาฯ)

โคลง โลกนิติเป็นแบบแผนทางโลกสำหรับบุคคลทั่วไปในสังคม เนื้อความบางส่วนเป็นคำสอนผู้หญิงทั่วไป และบางส่วนสอนหญิงที่แต่งงานแล้ว เนื้อหาน่าสนใจอย่างหนึ่งคือ ทศนะที่ว่าเพศชายมีสถานะสูงกว่าเพศหญิง การเกิดเป็นชายจึงเป็นสิ่งที่พึงปรารถนา ดังนั้นจึงได้สร้างเงื่อนไขว่า หญิงที่ปรารถนาจะเกิดเป็นชาย (ในชาติหน้า) จะต้องปรนนิบัติสามีอย่างดี(ในชาตินี้) ส่วนชายที่ปรารถนาจะเกิดเป็นชาย (อีกทุกชาติ) จะต้องไม่ประพฤติผิดทางกามกับภรรยาของผู้อื่น ต้องถือเป็นเรื่องน่างเกียจเหมือนกับโคลนตมสิ่งสกปรกที่ต้องล้างจากเท้า ดังโคลงที่กล่าวว่า

หญิงบองแปรชาติเชื้อ	เป็นชาย
ประภูติขังบ่วง	ว่างแล้ว
คจเทพธิดาราย	อินทรรอบ จรุงแม่
จักเสร์จสมใจเกล้า	คลาดพันเพศหญิง

ชายโคบองจักได้	เป็นชาย
ทุกชาติบ่ให้กลาย	กลับข้าง
ภรรยาท่านอย่าหมาย	มัวเสพยา เลยพ้อ
คจเที่ยวแล้วเท่าล้าง	หลีกเบือนโคลนตม

ในฐานะของภรรยา ผู้หญิงเป็นผู้ตาม สามีเป็นผู้นำ สมเด็จพระยา
เดชาดิศร ทรงเปรียบเทียบด้วยความเปรียบเทียบเก่า คือ ผู้ชายเป็นข้างเท่าหน้า ผู้หญิง
เป็นข้างเท่าหลัง และยังทรงเปรียบเทียบด้วยอุปมาน่าฟังอีกอย่างหนึ่งว่า ภรรยาเหมือน
ค้ายที่รอยสอดตามเนา ซึ่งมีเข็มสอดนำไปก่อนแล้ว ๓๙ ดังโคลงบทที่ ๕๐๑ ทว่า

ชายแจกเท่าหน้าคช	เคียงความ เทียบแฮ
หญิงเล่ห์เชิงหลังตาม	คลาดคล้อย
การกิจคิดงามตาม	สดแต่ ผัวนา
เมี่ยมิ่งเหมือนค้ายร้อย	สอดเคล้าตามเข็ม

ขนะเดียวกัน ในโคลงบทที่ ๕๑๖ ก็กล่าวยกย่องภรรยาดีว่า มีบทบาท
หลายอย่าง คือเป็นทั้งทาส น้อง และแม่ ซึ่งถ้าพิจารณาให้ดีจะเห็นว่า บทบาททั้ง
๓ ยังคงอยู่ในลักษณะของ "ข้างเท่าหลัง" อยู่นั่นเอง คือ เป็นผู้สนับสนุน เพราะเป็น
ทาส และน้อง ก็คืออยู่ในสภาพที่คอยกว่า เป็นแม่ คือ "เป็นที่ปรึกษาเตือน" ส่วนใน

๓๙บทที่ ๕๐๓ สำนวนเก่า ก็ใช้อุปมาอุปไมยแบบนี้ โดยกล่าวว่า สามีเป็น
ผู้หาทรัพย์ ภรรยาเป็นผู้เก็บสะสม เปรียบเหมือนค้ายที่สอดร้อยรูเข็ม

ฐานะเมีย "ยามเมื่อหัวเคื่องข้อง" ก็คือ "อดกลืนกลัวเกรง" ในบทที่ ๑๓๙ ระบุชัดเจนเลยว่า ภรรยาเป็นภรรยาของสามี เป็น "บ่วงผูกมือ" ซึ่งเป็นบ่วงหนึ่งใน ๓ บ่วง คือ บุตรเป็นบ่วงผูกคอ ทรัพย์เป็นบ่วงผูกเท้า และภรรยาเป็นบ่วงผูกมือ

ผู้หญิงได้รับคำติเตียนในเรื่องเป็นผู้เข้ายวนทางเพศ เป็นมลทินของพรหมจรรย์ เป็นผู้มีมากในทางโลกีย์ เช่น บทที่ ๑๕๕ กล่าวว่าผู้หญิงไม่มีในโลภย์ บทที่ ๕๐๔ กล่าวว่าเมื่ออยู่ในที่ลับ ผู้หญิงจะลดความละอายต่อบาป ยินดีในกาม บทที่ ๓๒๕ กล่าวว่าผู้ชายต้องหมั่นแสดงความรักต่อภรรยา บทที่ ๔๑๔ กล่าวว่า ผู้หญิงเป็นเพศที่เป็นอุปสรรคต่อนักบวช เพราะทำให้ผิดพรหมจรรย์วันไหน บทที่ ๕๐๕ และ ๕๐๐ มีข้อความเหมือนกันว่า ผู้หญิงที่มีใจเผื่อแผ่ผู้ชายถึง ๓ คน เป็นคนเจ้ามารยา คุยไม่ได้ ไข่แต่หญิงสาวหลายคนจะถูกประนามว่าเป็นหญิงไม่ดี แม่หญิงที่แต่งงานแล้ว เป็นแม่หม้ายผู้ร้างถึง ๓ ครั้ง ก็ถือว่าเป็นหญิงที่ไม่ควรคบหาสมาคมเช่นกัน ราวกับว่าการหย่าร้างมีผู้หญิงเป็นต้นเหตุเพียงฝ่ายเดียว อย่างไรก็ตาม คำสอนในโคลง โลกนิตีได้แสดงการยอมรับว่าเสน่ห์ทางเพศของผู้หญิงเป็นเครื่องดึงดูดผู้ชาย ผู้หญิงที่บกพร่องไร้เสน่ห์อาจจะมีชีวิตสมรสที่ไร้ความสุขหรืออับปาง ดังเช่นในบทที่ ๑๕๔ กล่าวว่าเตือนว่าผู้หญิงสวยที่สามีหย่าต้องมีข้อบกพร่องอย่างรุนแรง จนแม้เสน่ห์แห่งความงามก็ไม่อาจมีจิตใจสามีได้ บทที่ ๔๔ และ ๕๕ กล่าวว่าหญิงหม้ายเพราะสามีแทนหน้าจะเป็นที่คิดหมั่นแคลนของคนทั่วไป ในบทที่ ๑๒๐, ๑๓๙ และ ๔๙๖ กล่าวตรงกันว่า ผู้หญิงมีรูปเป็นทรัพย์ ผู้หญิงสวยแม้จะยากจนแต่จะไม่ได้สามีอุปการะเลี้ยงดู

โคลง โลกนิตี กล่าวถึงลักษณะของภรรยาไม่ดีไว้หลายประการ บทที่ ๕๐๒ กล่าวถึงภรรยาใจร้าย ริษยา กินใช้สุรุ่ยสุร่าย ชอบเที่ยวนอกบ้าน บทที่ ๕๐๕ กล่าวถึงภรรยาที่วาจาหยาบคาย ริษยา คุยรับประทานอาหารก่อนสามี ชอบเที่ยวไปบ้านผู้อื่น บทที่ ๕๔๑ กล่าวถึงผู้หญิงสุรุ่ยสุร่าย บทที่ ๕๓๙ กล่าวถึงภรรยาเกียจคร้าน

ส่วนคุณสมบัติของภรรยาดี มีกล่าวไว้ในบทที่ ๕๓๐ ว่า ต้องตื่นก่อนสามี จัดเตรียมหมากพลูให้ และบทที่ ๕๓๑ กล่าวว่าภรรยาต้องเกรงกลัวสามี กราบไหว้ด้วยความเคารพนับถืออย่างยิ่ง

จากโทษสมบัติประการต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วนี้ จะเห็นได้ว่าข้อบกพร่องของผู้หญิงทั้งที่เป็นหญิงสาวและหญิงแต่งงานแล้ว ได้แก่ กิริยาวาจา อูบนิสัย และการปรนนิบัติ

เนื่องจากโคลงโลกนิติ มีที่มาจากคัมภีร์พุทธศาสนาคาถาบาลีเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นคุณสมบัติและโทษสมบัติของผู้หญิงตามที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องนี้ น่าจะได้อิทธิพลมาจากคาสอนในพุทธศาสนา ซึ่งกล่าวถึงหน้าที่ของภรรยาที่พึงปฏิบัติต่อสามีไว้ ๕ ประการ คือ

๑. จัดการงานดี
๒. สงเคราะห์คนใกล้เคียงของสามีดี
๓. ไม่ประพฤตินอกใจสามี
๔. รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้
๕. ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง ๕๐

ในพระไตรปิฎกยังกล่าวถึงวัตรจริยาของนางแก้วซึ่งเป็นหนึ่งในรัตนะ ๗ ประการ ของพระเจ้าจักรพรรดิว่ามี ๕ ข้อ คือ

๑. ตันก่อน
๒. นอนที่หลัง
๓. เผ้าไฟรับใช้
๔. ประพฤติถูกใจสามี
๕. ทูลปราศรัยเป็นที่โปรดปรานต่อพระเจ้าจักรพรรดิ นอกจากนางยังมีความรักดีอย่างยิ่งต่อสามี ๕๑

---

๕๐ พระไตรปิฎกฉบับหลวง, สังคาลงสุต. ที่ฉนิกาย ปาฎิกวรรค เล่ม ๑๑
 ขอ ๒๐๑ หน้า ๑๗๐.

๕๑ พระไตรปิฎกฉบับหลวง, พาลบัณฑิตสูตร. มัชฌิมนิกาย อปริปัญาสกั เล่ม
 ๑๔ ขอ ๔๕๔ หน้า ๒๔๑.

คุณสมบัติของนางแก้วตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกจึงตรงกับที่ปรากฏในโคลงโลกนิติและในวรรณคดีคำสอนสำหรับสตรีเรื่องอื่น ๆ ด้วย

๒.๒.๑.๕ ตำนานท้าวศรีจุฬาลักษณ์

วรรณคดีคำสอนเรื่องนี้เป็นร้อยแก้ว สมเด็จพระยา
ดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายเมื่อพิมพ์ครั้งแรกว่า ๔๒ หนังสือเรื่องนี้เรียกกันมาแต่ก่อน
๓ ชื่อ คือ เรื่องนางนพมาศ ชื่อ ๑ เรื่องเรวัตินพมาศ ชื่อ ๑ และ ตำนานท้าวศรี
จุฬาลักษณ์ ชื่อ ๑ ส่วนผู้แต่งกล่าวกันว่าเป็น นางนพมาศ บิดาเป็นพราหมณ์ รับราชการ
ในตำแหน่งพระศรีมหิสถ สมัยกรุงสุโขทัย บิดามารดานำนางนพมาศถวายเข้ารับราชการใน
สมเด็จพระร่วงเจ้า นางได้เป็นสนมเอกตำแหน่งท้าวศรีจุฬาลักษณ์ อย่างไรก็ตามสมเด็จพระ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีความเห็นประกอบด้วยว่า เมื่อพิจารณาสำนวนโวหาร
แล้ว ทรงเห็นว่า "เป็นหนังสือแต่งในครั้งกรุงรัตนโกสินทร์เอง แต่งในระหว่างรัชกาลที่
๒ กับที่ ๓ ไม่ก่อนหน้านั้นขึ้นไป และไม่เป็นสำนวนภายหลังนั้นลงมาเป็นแน่" ๔๓ หลัง
จากที่ทรงมีโอกาสได้อ่านหนังสือเล่มนี้ใหม่อีกครั้ง โดยถนัดใจจนตลอดเล่มในสมัยรัชกาลที่ ๖
สมเด็จพระเจ้าทรงมีความเห็นเหมือนดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรม
ราชาธิบายมาก่อนแล้วว่า หนังสือมีต้นฉบับของเดิมมาก่อนแล้ว เป็นจากพวกหนังสือตำรา
พราหมณ์ แต่ฉบับเดิมอาจจะไม่สมบูรณ์ จึงมีผู้นำมาแต่งใหม่ในรัชกาลที่ ๒ หรือรัชกาล
ที่ ๓ ๔๔ ในบรรดาผู้แต่งที่ไม่ทราบว่าเป็นใครนั้น มีพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
อยู่หัวรวมอยู่ด้วย สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า พระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรินทร์ ได้เคยสดับพระราชกระแสรับสั่งในพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ข้าราชการฝ่ายในที่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่ รับราชการมาแต่ใน

๔๒ กรมศิลปากร, "คำนำ", นางนพมาศ หรือ ตำนานท้าวศรีจุฬาลักษณ์, (พระนคร: ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๑๓), หน้า ก - ข.

๔๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ข.

๔๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ข - ช.

รัชกาลที่ ๓ เคยกราบบังคมทูลว่า ทนงสิ้นนางนพมาศนี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชนิพนธ์แทรกไว้ตอน ๑ เปรียบเทียบกิริยาอาการของข้าราชการฝ่ายในเป็นเชิงทรงบริพาช สมเด็จพระยาเดชาดิศร ทรงตรวจต้นฉบับ และทรงลงความเห็นว่าเป็นความตอหนางนพมาศเจรงจากบิคามารคาก่อนถวายตัวรับราชการน่าจะ เป็นพระราชนิพนธ์ ๕๕

เนื้อความที่เป็นคำสอนหญิง ปรากฏอยู่ในตอนที่สันนิษฐานกันว่า เป็นพระราชนิพนธ์สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเอง คำสอนในเนื้อความตอนนม ๒ ส่วน คือ

๑. เรื่องการประพฤตินให้เป็นที่รักของหญิงชาววังทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อย
๒. เรื่องการประพฤตินให้เป็นที่เมตตาของพระมหากษัตริย์

การประพฤตินให้เป็นที่รักใคร่ของหญิงชาววังทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อย

พระมโหสถบิดาของนางนพมาศลองปัญหาของนาง โดยถามว่า มหาชนรักใคร่ นกเบญจวรรณซึ่งมีขน ๕ สี ดังนั้น นางจะปฏิบัติตนอย่างไรจึงจะเป็นที่รักใคร่ของหญิงชาววังอื่น ๆ เช่นเดียวกับนกเบญจวรรณ ธรรมดาเมื่อหญิงอยู่รวมกันเป็นหมู่ ย่อมมีการอิจฉาริษยาหึงหวงกัน เมื่อนางนพมาศจะต้องถวายตัว นางจะต้องใช้ชีวิตร่วมกับหญิงชาววังอื่น ๆ ซึ่งมีเป็นจำนวนมาก ดังนั้นการครองตนอย่างมี "มนุษยสัมพันธ์" อันดีกับบุคคลอื่น ๆ ทั้งในระดับสูงกว่า ระดับเท่ากัน และระดับต่ำกว่า จึงเป็นสิ่งที่สำคัญมาก คำสอนตอนนี้จะ เป็นประโยชน์ในชีวิตปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับผู้ที่ต้องทำงานร่วมกับผู้อื่น นางนพมาศกล่าวถึงสิ่งที่นางจะประพฤตินปฏิบัติ ๕ ประการ ซึ่งเป็นจำนวนเท่ากับสีขนของนกเบญจวรรณ ดังนี้

๑. วาจาอ่อนหวาน ยกย่องผู้อื่น

ราคาณใจแก่ผู้น

๒. มารยาทนุ่มนวล ไม่กรีดกราย ไม่ดัดจริต ให้เคืองตา

๓. จิตใจดี ไม่อิจฉาริษยาพยาบาท บอกร้ายผู้น

๔. ใครรักรักตอบ ให้มีเมตตาให้ผูกพันรักใคร่

๕. เอาเยี่ยงอย่างผู้ประพฤติปฏิบัติ

การประพฤติตนให้เป็นที่รักใคร่เมตตาของพระมหากษัตริย์

คำสั่งสอนส่วนหนึ่งแสดงหน้าที่ของหญิงชาววังที่พึงปฏิบัติต่อพระมหากษัตริย์ ได้แก่

๑. ไม่เกียจคร้านทาราชกิจ ต้องปฏิบัติโดยสม่ำเสมอ ไม่โลเลแชะเชือน (ยกนิทานเรื่องนางนกกระต่ายตัวดีเป็นนอทาหรณ์)

๒. หยิ่งร้พระราชาช้อชณาลัย ประพฤติตนตามน้ำพระทัย ไม่เอาแต่ใจตัว

๓. อย่ารักผู้นมากกว่ารักตัว

๔. อย่ากลัวคนมีบุญมากกว่ากลัวเจ้า

๕. อย่าเข้าด้วยผู้กระทำผิด

๖. ไม่กล่าวเท็จแถมจริง

๗. ไม่เปิดเผยพระราชดำริอันเป็นความลับ

๘. ไม่เล่นตัวมารยาสาไทย (เล่านิทานเรื่องนางข้างแสนงอนเป็นนอทาหรณ์)

๙. สวามีภักดี อดสาหะพากเพียรในราชกิจของพระเจ้าอยู่หัวอย่างเสมอต้นเสมอปลาย ไม่ใช่ได้ดีเป็นที่โปรดปรานแล้วละทิ้งกิจการงานเสีย (ยกนิทานเรื่องนางนกกระเรียนคบนางนกลีซ่างยเป็นนอทาหรณ์)

นอกจากนี้ คำสอนแสดงหน้าที่ของผู้หญิงที่ต้องบรรณับตีสามียังปรากฏอยู่ในโอวาทของนางเรวดีแม่ของนางนพมาศ นางเรวดีกล่าวถึงหน้าที่ประการต่าง ๆ ของหญิงครองเรือน ดังนี้

๑. จรดมารยาทเรียบร้อย
๒. แต่งตัวให้งามตา
๓. ประพฤติให้ถูกใจคนทั้งหลาย
๔. ผากเนื้อผากตัวให้มุลนายเมตตา
๕. อย่าประมาทในหน้าที่การงาน
๖. เข้าเฝ้ารับใช้ใกล้ชิด อย่าให้ต้องเรียกหา
๗. ต้องไหวคอยฟังรับสั่ง ฟังให้เข้าใจทุกคำ จำให้แม่น
๘. ผากตัวกลัวเกรงพระราชินี

จากหน้าที่ทั้ง ๘ ขอบ้างตน รวมทั้งสิ่งทางสนมพึงปฏิบัติและไม่พึงปฏิบัติตาม คำกล่าวของนางนพมาศ อาจสรุปได้ว่าหญิงชาววังต้องมีความเพียบพร้อมทั้ง กิริยาวาจา มารยาท การแต่งตัว ต้องเอาใจใส่รับผิดชอบหน้าที่การงาน และต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับบุคคลทั่วไป โดยเฉพาะผู้ที่มีสถานะสูงกว่าด้วย

๒.๒.๒ ตัวละครหญิงในวรรณคดีคำสอนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

เนื่องจากวรรณคดีคำสอนที่มีเนื้อหาสอนผู้หญิงในช่วงสมัยนั้นถึง ๕ ฉบับ ทั้งยังเป็นคำสอนแก่ผู้หญิงที่มีสถานะทางสังคมและสถานะทางครอบครัวแตกต่างกันด้วย ดังนั้นผู้วิจัยจะกล่าวถึงผู้หญิงตามที่ปรากฏในวรรณคดีคำสอนสมัยนั้น โดยแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ ผู้หญิงชาววัง และ ผู้หญิงชาวบ้าน

๒.๒.๒.๑ ผู้หญิงชาววัง

ภาพของผู้หญิงชาววังปรากฏอยู่ในวรรณคดีคำสอนเรื่อง กฤษณาอันเนื่องคำฉันท์ฉบับกรมสมเด็จพระพรหมานந்தิโนรสา และ ตำนานท้าวศรีจุฬาลักษณ์

ผู้หญิงชาววังที่เป็นแม่เหลื่ออย่างนางกฤษณาและนางจิริประภา หรือ นางสนมเอกอย่างนางนพมาศ ล้วนเป็นแม่เรือน ซึ่งมีบทบาทหน้าที่ต่างไปจากสาว โสัด และในฐานะที่สามีเป็นกษัตริย์ นอกเหนือจากความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาแล้ว ผู้หญิงเหล่านี้ยังมีความสัมพันธ์ในสถานะของกษัตริย์และข้าแผ่นดินอีกด้วย ผู้หญิงกลุ่มนี้จึง

ต้องเพิกถอนความสำคัญของสามีเหนือสิ่งอื่นใด ใน กฤษณาสนนึ่งคัมภีร์ ก็เปรียบเทียบให้เห็นว่าสามีส่งส่งประจักษ์ ธงไชย และ มงกุฏ ซึ่งเป็นเครื่องหมายของความเป็นกษัตริย์ และยังเปรียบเหมือนแหวนประดับมณีส่งค่า ซึ่งเมื่อสวมใส่ในนิ้วของผู้หญิงแล้วก็เพิ่มราคาของผู้หญิงให้แจ่มจรัสยิ่งขึ้น ดังนั้น การที่ผู้หญิงหย่าร้างสามีด้วยเหตุอันใดก็ตามจึงเป็นความตกต่ำ เป็นที่คหิมนเหยียดหยามเปรียบประจักษ์มหาสมุทรที่ไม่มีน้ำ หรือ เมืองที่ไร้พระราชอา อันนั้นว่าเป็นปรากฏการณ์ที่น่าอับช้อย่างยิ่ง บทกวีตอนนั้นกล่าวไว้ว่า

เอก เช่นช โลทกนที	บมิมิกระเสสันธุ์
นครอันไร้นฤปดิน	ทร เสื่อมสภาพ

ผู้แต่งกล่าวถึงความสำคัญของสามี ไว้อีกครั้งหนึ่ง โดยอุปมาอุปไมยเปรียบเทียบว่า ธงชัยเป็นเครื่องหมายสำคัญของรถ ค้อนเป็นเครื่องหมายแห่งเพลิง พระราชาเป็นสิ่งสูงสุดของเมือง สามีก็ย่อมเป็นศักดิ์ส่ง่าแก่ภรรยา ดังบทกวีที่ว่า

ธงชัยอันไพไลในอง	เป็นอาณาจักรแห่งรถยนต์
ธมาก็ปรากฏกราน	และเกลิงระเริงแสง
ราชาก็ปรากฏเป็นบัน	นครินทร์เขตแสง
สามีเป็นศรีสวัสดิ์เสด็จ	ศักดิ์ส่ง่าแก่นารี

ฉะนั้น แม้จะได้สามีรูปชั่ว โง่เง่า ภรรยาก็ต้องยกย่องเพราะสามีคุ้มครองภัยให้ได้ ค่านิยมเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงเป็นเพศที่อ่อนแอและมีสถานภาพด้อยกว่าชาย หญิงไม่มีคุณค่าในตัวเอง ผู้ที่จะทำให้ผู้หญิงมีคุณค่าคือชายที่เป็นสามี ฉะนั้น ความคิดเช่นนั้นทำให้ผู้หญิงไม่มีอิสระในตัวเอง ต้องพึ่งพาฝ่ายชาย ให้ความสำคัญกับการแต่งงาน และการมีสามี วรรณคดีศาสนาจึงมักเตือนผู้เป็นภรรยาให้ต้องตระหนักในคุณค่าของสามีด้วย

แนวคิดเช่นนี้ ไม่น่าจะเป็นแนวคิดดั้งเดิมที่มีอยู่ในสังคมไทย นักมานุษยวิทยาบางท่าน เช่น สนิท สัมภกรการ มีความเห็นว่า การรับอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในกลุ่มชนชั้นสูง เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ฐานะของผู้หญิงในครอบครัวชนชั้นสูงด้อยกว่าผู้ชาย ดังที่

กล่าวว่า ๕๖

อิทธิพลของแนวความเชื่อแบบใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากศาสนาฮินดู ได้มีผลต่อแบบแผนของสัมพันธภาพของเครือญาติไทยหลายประการ อย่างเช่น ในเรื่องเกี่ยวกับฐานะของสตรีไทยในครอบครัว คือ ได้เปลี่ยนฐานะของสตรีให้ต่ำต้อยอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในกลุ่มของชนชั้นปกครองซึ่งรับเอาขนบธรรมเนียมประเพณีของฮินดูเข้ามาปฏิบัติมากกว่าชาวไร่ชาวนา ด้วยเหตุนี้จึงปรากฏว่าสตรีในสังคมชั้นสูงของไทยในระยะต่อมาถูกกีดกันและจำกัดสิทธิต่าง ๆ มากมาย จนกลายเป็น "ช้างเท้าหลัง" ไปอย่างชัดเจน ส่วนสตรีในชนบทนั้น แม้ว่าจะมีฐานะต่ำต้อยด้อยกว่าแต่ก่อนบ้าง โดยทั่วไปก็ยังมีเสรีภาพมากกว่าสตรีชั้นสูง โดยเฉพาะพวกที่อยู่ในรั้วในวัง

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบคําสอนผู้หญิงในวรรณคดีคําสอนทั้งสองฉบับ พบว่ามีคําสอนที่กล่าวซ้ำตรงกัน ๘ ประการ ดังนี้ เราอาจสรุปได้ว่า ผู้หญิงชาววังในอุดมคติตามที่ปรากฏในวรรณคดีคําสอนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ควรมีคุณสมบัติ ๘ ประการ ดังนี้

๑. ซื่อสัตย์ จงรักภักดี สวามิภักดิ์
๒. รู้ใจ ตามใจ
๓. ประณีตทุกอย่าง
๔. ขยัน เอาใจใส่หน้าที่การงาน
๕. จริตมารยาทเรียบร้อย
๖. วาจาสอนหวาน
๗. พดความจริง
๘. ทำตัวให้ผู้อื่นรัก โดยเฉพาะผู้ใหญ่

---

๕๖ สนิท สัมครการ, มีเงินกันบ้างน้องมีทองกันบ้างพี่ (พระนคร: บรรณกิจ, ๒๕๑๙), หน้า ๘๓.

เมื่อให้ความสำคัญแก่สามีอย่างสูงดังเช่นที่กล่าวมาแล้วข้างต้น คุณสมบัติสำคัญ
ของหญิงที่เป็นภรรยา คือ ต้องมีความซื่อสัตย์ รักเดียวใจเดียว และในฐานะที่เป็นฝ่าย
ใน ความซื่อสัตย์จึงหมายถึงความจงรักภักดี ความสวามิภักดิ์ ด้วย

เมื่อสามีเป็นศูนย์กลางแห่งชีวิตครอบครัว ผู้เป็นชายาหรือนางสนมก็ต้องเป็นผู้
ที่รู้ใจว่าทรงโปรดหรือไม่โปรดสิ่งใด และปฏิบัติให้ถูกพระทัย อย่าให้กริ้วโกรธ ต้องตาม
พระทัยสามี ไม่ใช่ตามใจตนเอง ในตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ จึงได้เขียนบทมารยาสาได้
เล่นตัวให้สวามีง้อจนเพราะรู้ว่าทรงโปรดปราน นอกจากนึ่งต้องเป็นพระภรรยา
การควรและไม่ควรอีกด้วย

ฝ่ายในนึ่งต้องเป็นผู้บริการปรนนิบัติอย่างยิ่ง เพื่อบำรุงบำเรอให้พระมหา
กษัตริย์ทรงพระสำราญตั้งแต่เช้าจนค่ำ กฤษณาสนนึ่งคำนึงที่พรรณนาหน้าที่การปรนนิบัติ
ไว้อย่างละเอียด ทำให้กลายเป็นแบบอย่างแก่สุภาวดีสนนึ่งเล่มอื่น ๆ ด้วย ภรรยาที่ดี
ต้องปรนนิบัติสามีทั้งการกิน คือ ดูแลข้าวปลาอาหาร การอยู่ คือ ดูแลเครื่องทรง
เครื่องของหอม น้ำสรง น้ำเสวย ยามนอนดูแลล้างพระบาท กราบพระบาท เข้าเฝ้า
บิณฑุ์บรรทม พัดวีหากอากาศร้อน นวดเพนให้สบาย ยามบรรทมระวังไม่ให้มีเสียงดัง
คอยนึ่งระวังยาม คอยฟังรับสั่ง และต้องเป็นผู้ที่ตนก่อนนอนที่หลัง

เมื่อสิ่งต้องปรนนิบัติมามากมาย เช่น ผู้หญิงชาววังจึงต้องเป็นผู้ที่ขยัน เอาใจ
ใส่หน้าที่การงาน และรับผิดชอบหน้าที่ของตน ในตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ จึงมีข้อตำหนิ
ผู้ท่เกยจคร้านทำราชกิจ แซ่เขื่อนต่อหน้าที่ ทำบ้างไม่ทำบ้าง หรือบางครั้งผู้ทรงโปรด
ปราน ได้ยศบรรดาศักดิ์แล้วกลับละเลยหน้าที่

ผู้หญิงชาววังต้องมกริยามารยาทและวาจาอ่อนหวาน คำสอนผู้หญิง เหล่านี้จึงมัก
เน้นที่การระวังกริยาทกิริยาบถ ทงนึ่ง นอน ยืน เดิน กฤษณาสนนึ่งคำนึงที่ข้อความ
กล่าวโดยละเอียด เช่น

การนั่ง

- ไม่นั่งเท้าคาง เท้าแบน แอ่นตัว

- ไม่นั่งหัวพิงบ่า หรือกิริยาไม่งามอื่น ๆ
- ไม่นั่งทับนโค หรือไต้ร่มไม้ หรือนั่งนอนตามทางเดิน

การเดิน

- ไม่รีบเดิน หรือเดินกรีดกรายทอดสายตา จนสะกดขาตัวเอง
- ไม่เดินตัดดอกไม้ เสยผม ขยับชายพก ถลกผ้าถุงสูง หรือเปิดเผย

เนอตัว

กิริยาอื่น ๆ

- ไม่หัวเราะเสียงดัง ให้แย้มยิ้ม
- อย่าหัวเราะเมื่อเห็นผู้ชาย
- ไม่จามเสียงดัง

จะเห็นว่าการสอนเพื่อระมัดระวังกิริยามารยาทนั้น เป็นการสอนเพื่อความคุ้มครองให้ผู้หญิงแสดงกิริยาที่งดงาม ไม่พลาดพลั้งเกิดอุบัติเหตุ ขณะเดียวกันยังเป็นการควบคุมไม่ให้แสดงกิริยาเจ้าชู้กับผู้ชายอีกด้วย

ส่วนในด้านการพูดนั้น นอกจากห้ามไม่ให้พูดหยาดคายและพูดมากแล้ว ยังกล่าวไว้ตรงกันทั้ง กฤษฎาสอนน้องคำฉันท์ และ ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ว่า ให้พูดความจริง ไม่โกหก

ผู้หญิงที่เข้ามาอยู่ในวัง ต้องอยู่ในสังคมของคนหมู่มาก เพราะในวังเปรียบเสมือนเมือง ๆ หนึ่ง ซึ่งประชากรเป็นผู้หญิงเกือบทั้งหมด ฉะนั้นปัญหาการกระทบกระทั่งระหว่างผู้หญิงจึงอาจเกิดขึ้นได้ง่ายดาย สิ่งที่ผู้หญิงชาววังต้องทำ คือทำตัวให้เป็นรักใคร่เอ็นดู เพราะจะเป็นการตัดปัญหาความอิจฉาริษยา การทะเลาะวิวาท ซึ่งจะก่อให้เกิดความขุ่นเคืองพระราชนัดดาได้ ในฐานะของผู้น้อย ยังต้องทำตัวให้เป็นที่เมตตาของผู้ใหญ่ และผู้ที่มีสถานภาพสูงกว่าด้วย

อย่างไรก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบคุณสมบัติของภรรยาในอุดมคติจากวรรณคดีคำสอนสำหรับสตรีชาววังทั้ง ๒ เล่มนี้แล้ว ยังเห็นว่ามีความสัมพันธ์อื่น ๆ ที่กล่าวไว้แตกต่างกัน กล่าวคือ สิ่งที่ กฤษฎาสอนน้องคำฉันท์ กล่าวไว้โดยไม่ปรากฏใน ตำรับท้าว

ศรัจุหาลักษณ์ คือ ความศรัทธาในพุทธศาสนา หมั่นถือศีล ทาบุญ แสดงว่าไม่ว่า
วรรณคดีเรื่องนี้จะมาจากวรรณคดีสันสกฤตหรือไม่ก็ตาม ผู้แต่งได้เปลี่ยนบุคลิกของตัว
ละครเป็นพุทธศาสนิกชนไปแล้ว

นอกจากการพิจารณาภาพผู้หญิงในอุดมคติจากเนื้อความที่เป็นคำสอนแล้ว ยัง
พิจารณาได้จากคุณสมบัติของตัวละครด้วย เราถือว่า นางนพมาศ เป็นตัวแบบหนึ่งของ
ผู้หญิงในอุดมคติของสังคม คุณสมบัติของนางนพมาศตามที่กล่าวไว้ในวรรณคดีเรื่องนี้ คือ
เป็นผู้ที่บริบูรณ์ด้วย สมบัติ ๓ อย่าง คือ รูปสมบัติ ปัญญาสมบัติ และทรัพย์สมบัติ
สมเด็จพระร่วงเจ้าทรงรับนางเป็นสนมก็เพราะได้ฟังเพลงขับยกย่องรูปสมบัติ และ ปัญญา
สมบัติของนาง ตลอดจนทักทายไว้ด้วยว่า คุณสมบัติเช่นนางสมควรแก่พระมหากษัตริย์เท่านั้น
ดังที่กล่าวไว้ว่า

จะหานางกัลยาณีนารีปราชณี   ประหนึ่งองค์นพมาศอย่าหมายถวิล
จะหาได้ในท้องพระธรณิน   ก็ด้วยบุญเจ้าแผ่นดินอย่างเดียวเอ๋ย

ความงาม และ ทรัพย์ เป็นคุณสมบัติสำคัญของผู้หญิงที่ยอมรับกันมาช้านาน ที่
น่าสนใจคือ ศาตราจารย์หาลักษณ์ ได้เสนอคุณสมบัติอย่างใหม่ของตัวละครหญิง นั่นคือ
สติปัญญา เพราะผู้หญิงไม่ค่อยได้รับการยกย่องในด้านคุณสมบัติข้อนี้ การขาดคุณสมบัติ
ข้อนี้เกิดจากการขาดโอกาสทางการศึกษา ผู้หญิงไม่ได้เล่าเรียนวิชาหนังสือเหมือนอย่าง
ผู้ชาย ความรู้ที่ผู้หญิงได้เรียนคือความรู้เรื่องการบ้านการเรือน ทำอาหาร เย็บปักถักร้อย
 ฯลฯ เพื่อทำหน้าที่ "แม่บ้าน" เมื่อมีครอบครัว ผู้หญิงจึงไม่มีโอกาสคิดสร้างสิ่งใหม่ ๆ

นางนพมาศ "เป็นนักปราชญ์ฉลาดด้วยบิดาสอน" ตั้งแต่เด็กนางมิได้เล่น
เหมือนเด็กคนอื่น ๆ แต่ถูก "สอนให้เล่นแต่ร้อยกรองวาดเขียน และชวนพูดเป็นกลบท
กลกลอน เจือด้วยคำสุภาพทุกวันคืน" จนเมื่ออายุ ๗ ปี พระศรีมโหสถผู้บิดาก็ให้เล่า
เรียนวิชาการต่าง ๆ ได้แก่

เล่าเรียนอักษรสยามพากย์ และอักษรสันสกฤตได้ชำนาญชาญ แล้วจึงให้เรียน
พระพุทธวัจนะ พอร์ศัพท์แปลตามกลประ โยคที่ต้น ๆ แล้วท่านก็ให้เรียนคัมภีร์ไตรเพท

ให้รู้ลักษณะเอกโทตรีจัตวาจากบาท ทักษะที่ได้ศึกษสไม้ม้วนไม้มลาย ประวิสรรชนีย์
 ผนทองพองมันนฤคหิต ที่สร้สสรระสีถิลธินตครูลหูกขระสระพยัญชนะเห็นรู้ จะแจ้งจบ
 ใจเป็นอันดีแล้ว จึงสอนให้ตกแต่งกลบทกลกลอน กาพย์ โคลง ฉันท์ ลิลิต ไว้
 วางถ้อยคำสำนวนตามคตินักปราชญ์ ทั้งท่านให้เรียนวิชาไตรวิชาตามตำรับโหรา
 ศาสตร์ สอนให้ดูดาวนพเคราะห์ นักขัตฤกษ์ จนรู้ลักษณะทางร้ายและดี

สรุปว่าวิชาหนังสือที่นางนพมาศได้เรียน คือ อักษรศาสตร์ และ โหราศาสตร์

ความเฉลียวฉลาดของนางนพมาศปรากฏทั้ง โดยการกระทำของนาง คำพูดของ
 นางเอง และคำพดยกย่องของผู้อื่น

ที่ปรากฏโดยการกระทำแสดงไว้หลายครั้ง ครั้งแรก นางนพมาศได้แสดงปัญญา
 ตอบคำถามบิดาถึงข้อพิงปฏิบัติเมื่อจะเข้าถวายตัวเป็นนางใน ต่อมาเมื่อเข้าถวายตัวแล้ว
 นางได้ประดิษฐ์โคลมลอยขนาดใหญ่ ทำด้วยดอกไม้ขนานาชนิดเป็นรูปดอกกระมุท ๔๑ ประดับ
 ผงมยราศณากวักหงส์แกะจากผลไม้ เสียบแซมเทียนธูปและประทีปน้ำมันเปรี๊ยะเจือด้วย
 ไบ้ขอพระโค ทูลเกล้าฯถวายพระร่วงในพิธีจองเปรี๊ยะ เป็นสิ่งประดิษฐ์ที่งดงามแปลกกว่า
 โคมลอยของบุคคลอื่น ๆ

นางนพมาศยังแสดงฝีมือทางวรรณศิลป์ โดยแต่งกลกลอนให้ขับร้องถวายขณะประทับ
 เรือพระที่นั่งชมงานในวันพิธีจองเปรี๊ยะ บทกลอนที่ขับร้อง "ไบ้ความ" ว่าส่งสารนางสนม
 ก้าน้ำอีกจำนวนมากที่ไม่ได้ตามเสด็จ จึงไม่เห็นของสวयของงาม หลังจากนั้น พระร่วง
 เจ้าจึงโปรดเกล้าฯ ใ้ นางสนมก้าน้ำทั้งหมดตามเสด็จประพาสทางชลมารค เหล่านางก้าน้ำ
 จึงได้มีโอกาสแต่งตัวประกวดประชัน สุกสนานกันทั่วหน้า

นอกจากนี้ นางยังคิดร้อยกรองดอกไม้เป็นรูปพานสองชั้น ใส่เมี่ยงหมาก ซึ่งทำ

๔๑ ดอกบัวชนิดหนึ่ง บ้านรับแสงจันทร์ ท่านน

ให้ได้ชื่อว่าพานขันหมาก พระร่วงเจ้าทรงโปรดฯให้ใช้ในพิธีต่าง ๆ ต่อมา นางนพมาศยังคิดทำขนมดอกไม้ทอง และกอดอกบัวทองที่สวยงามด้วยการวาดเขียน ซึ่งพระร่วงเจ้าทรงมีพระราชบัญชาว่า เบื้องหน้าต่อไปให้ทำขนมดอกไม้ กอบัวบูชาพระรัตนตรัยในพระราชพิธี อาชาตมาส ให้เรียกนามขนมดอกไม้ว่า ขนมพระวรวรรษา

สิ่งประดิษฐ์ที่นางนพมาศคิดทำขึ้นเพื่อใช้ในงานพระราชพิธีต่าง ๆ เหล่านี้ ดูเผิน ๆ ก็ยังเป็นวิชาที่ผุพังทั่วไปเรียนรู้ได้ แต่สิ่งสำคัญคือนางมีความคิดริเริ่มที่จะสร้างสิ่งใหม่ ๆ และแปลกไปจากของที่พบนามมาแล้ว อีกทั้งนางยังสามารถอธิบายมูลเหตุของการสร้างสิ่งประดิษฐ์ใหม่เหล่านั้นได้ด้วย อย่างเช่น การทำกระทงเป็นรูปดอกบัวกระทง นางอธิบายว่าเพราะดอกบัวชนิดนี้เท่านั้นที่บานรับแสงจันทร์ และเป็นดอกบัวที่บังเกิดมีในแม่น้ำฉันทา ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป การทำกระทงดอกบัวกระทงลอยน้ำในพิธีจองเปรียงจึงประหนึ่งว่าเป็นการบูชาพระพุทธรูปด้วย

แม้ว่าการประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ จะเป็นความริวชาญช่างร้อยกรองดอกไม้ แต่ความรู้ซึ่งเป็น "ที่มา" ของสิ่งประดิษฐ์เป็นความรู้ที่มาจากคัมภีร์ รวมทั้งความสามารถในการอธิบายความเป็นมาของพระราชพิธี ๑๒ เดือน แม้จะ "สังเขปมิได้พิสดาร" แต่ก็แสดงความรอบรู้ของนางนพมาศเป็นอย่างดี

นอกจากการกระทำแล้ว นางนพมาศยังกล่าวถึงความสามารถของตนเองอยู่บ่อยครั้ง เช่น

"...นับว่าเป็นสตรีนักปราชญ์ฉลาดรู้คดีโลกคดียุทธมโนในแผ่นดินได้คนหนึ่ง"

"สมเด็จพระร่วงเจ้าก็เสด็จทรงประพาสการนักขัตฤกษ์พร้อมด้วยนางในทุกครั้ง จนได้เป็นตำราว่าเกิดขึ้นด้วยบัญชาบ้านอายนพมาศ"

"ให้เรียกพานขนมดอกไม้ว่าขนมพระวรวรรษา อัยการ้สาบสูญสลายเท่ากลบาวसान บ้านอายนพมาศก็ถึงซึ่งมีชื่อเสียงว่าเป็นคนฉลาดปราดเปรื่องในแผ่นดินได้คนหนึ่ง"

"...ได้ปรากฏชื่อเสียงเป็นสตรีนักปราชญ์ ฉลาดในวิชาช่างอยู่ชั่ว
กาลยาวนาน ก็เห็นว่าการทำนงทั้งหลายได้นามชื่อว่าพระสนมก้านัล จะพึงประพาศตาม
เยี่ยงอย่างบ้านเรือนบางในอนาคตเบื้องหน้า"

ส่วนข้อความที่ผอนกล่าวยกย่องสรรเสริญนางนพมาศ มีอยู่หลายที่ ได้แก่

"ด้วยเห็นว่าเจ้ามีปัญญาเฉลียวฉลาดรอบคอบเรียบร้อยดี อยู่กับใจเจ้า
แล้ว" (นางเรวดี)

"ครั้นพระร่วงเจ้าได้ทรงสดับ ก็ดำรัสว่าบ้านอ้อมมีปัญญาฉลาดสมที่เกิด
ในตระกูลนักปราชญ์" (พระร่วงเจ้า)

"ครั้นทรงเห็นพุ่มดอกไม้บุปผาอันหมากของบ้านอ้อม ก็ขอบพระราช
อัญชาศัย จึงดำรัสว่า อันคนมีปัญญาแล้วจะกระทำการสิ่งใดก็ถูกต้องเป็นที่จำเริญใจจำเริญ
ตาหมั่นชยหญิง อันดอกไม้ อันบุปผาทั้งหมดนี้ ควรจำเป็นแบบอย่างไว้ในแผ่นดินได้"
(พระร่วงเจ้า)

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า คุณสมบัติของผู้หญิงในวรรณคดีศาสน์สมัยรัตน โกสินทร์
ตอนต้นอีกประการหนึ่งคือ ความรู้ ความเฉลียวฉลาด และเป็นสิ่งที่เสริมคุณค่าของผู้หญิง
ในยุคนั้นอย่างยิ่ง

สำหรับตำรับตำราศรีจุฬาลักษณ์ นอกจากจะให้ภาพของผู้หญิงชาววังในอุดมคติแล้ว
ยังมีภาพของผู้หญิงชาววังตามที่แท้จริง ซึ่งมีหลายประเภท ทั้งที่นายยกย่องและที่ที่น่าตำหนิ
เชื่อกันว่า เนื้อความตอนนี้เป็นพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อ
สะท้อนให้เห็นลักษณะของผู้หญิงในราชสำนักของพระองค์ และมีน้ำเสียงเชิงบริภาษเนื่อง
จากนางสนมส่วนใหญ่คงจะมีความประพฤติไม่ดี ทรงกล่าวโดยใช้ทั้งความเปรียบเทียบและ
การกล่าวตรง ซึ่งมีลักษณะดังนี้

๑. รูปงาม จริตกริยาอ่อนหวาน มีสติปัญญาวาสนาบรราดาศักดิ์สมชาติ
ตระกูล ตั้งใจรับราชการทงเข้าค่าสม่าเสมอ ประพฤติตนดีเหมือนมฤคจามรีรังวงบน

๒. รูปงาม วาสนาอศสาหะพอประมาธ ประพฤติตนเหมือนราชสีห์จับ

สัตว์แต่เวลากลางวัน กลางคืนนอน

๓. รุปงาม ศักดิ์สูง ประพฤติตนเหมือนนกเค้านกแขวก ทหาอาหาร
กลางคืน กลางวันนอน

๔. รุปงาม ประพฤติตนเหมือนเหยี่ยว นาน ๆ แต่งปีกแต่งหางฉาบฉวย
มาเฉยวใจ

๕. รุปงาม กิริยาท่วงท่าบ่งเป็นใหญ่ผู้สูง ประพฤติตนเหมือนเสื่อ
เสื่อจาศีล ใจนี้ก็อยากก็ทำเหมือนไม่อยาก ได้แต่ข่มขู่ทางตาเมียง ๆ เมิน ๆ

๖. งามคมงามข่างามชาติงามตระกูล แต่ประพฤตินเหมือนรากดิน
อาศัยในแผ่นดินแต่ไม่นับถือ มันก็ต้องเลื้อยไปเลื้อยมาอยู่ในแผ่นดิน เพราะถือชาติถือตระกูล

๗. หน้าผองตาคม สวยงามกิริยาคี แต่ประพฤตินเหมือนปอมขางไว้
จริตกิริยาสูงส่ง

๘. งามกรีดกรายชายนัยตา แต่งตัวเข้าไปไม่ทันงาน เวลาเฝ้ารับราชกิจ
ก็อยู่ได้ไม่นานแวบหาย

๙. เอาแต่แต่งตัว หน้าไม่เอาเบาไม่สู้

๑๐. ทหาราชกิจบ้าง ไม่ทำบ้างตามใจชอบ

๑๑. ข้างนั้นทา ยุแยงแกลังกล่าวให้เกินเหตุ จัดจ้านพาลทะเลาะวิวาท

ฯลฯ

เหล่านางในทพรรณนามาน ตัดกรมมาก ที่ชวักมอยู่ไม่น้อย สมดังกล่าวไว้ว่า
"ประเพณีดีและชั่ว ย่อมระคนปนกัน เหมือนคาโบราณท่านว่า ไม่ต่างปล้อง ฟัน้องต่างใจ
ใครประพฤติอย่างใดเป็นไปอย่างนั้น"

ขื่อน่าสั่งเกิดประการหนึ่ง เมื่อพิจารณาจากเนื้อความตอน "ว่าด้วยความ
ประพฤตินางสนม" ที่เชื่อกันว่าเป็นพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ ๓ จะรู้สึกว่าคุณองค์
ไม่โปรดให้นางสนมก้านลิในเอาใจใส่ในเรื่องการพ้อรำ สมดังที่เคยกล่าวกันมาว่าพระเจ้า
อยู่หัวรัชกาลที่ ๓ ไม่โปรดการละคร แต่โปรดท่านบูรุงพระศาสนา เพราะได้กล่าว
ติเตียนหญิงชาววังที่เอาใจใส่เรื่องการพ้อรำอย่างรุนแรงว่า

อันหม่นางบำเรอทั้งหลาย งามก็จริง คีร์ก็จริง แต่บ้านน้อยคิดเห็นว่าเสียแรงรู้เสียแรงเรียนวิชา ดั่งนี้มีได้เป็นแก่นสารแต่สักอย่าง พระพุทธเจ้าพระธรรมเทศนาว่า สิ่งใดซึ่งจะผูกสัตว์ไว้ในสังสารทุกข์แล้วก็เป็นบาป จะมาหลงประติฐฐครีฟ้อนให้ดังงามอยู่ดั่งนี้ แม้มันเห็นโทษกลับตัวได้ในประณม้วย ต่อล่วงมีชณม้วยปราศจากงามแล้วจึงเลยละ ก็คงจะได้เสวยวิบากในอบายโดยกรรมนิยม ที่ยังมีน้ำจืดกรีกใคร่ตั้งตัวเป็นครูบาอาจารย์ฝึกสอนศิษย์หา ให้ฟ้อนรำต่อไปจนแก่แต่่าล้มตาย ควรจะนับว่าประพฤติบาปเป็นอาจิณกรรม อานาจอกศลจะนำตนให้ไปเกิดในอบายภูมิ อันชื่อโลกภูมิ ซึ่งเป็นบริวารอเวจีนรก ต้องทนทุกข์เวทนายืนยาวชั่วพุทธันดรหนึ่งคงแท้เที่ยง แต่ผู้หาบุญญามีได้ไม่เห็นพระไตรลักษณ หลงรักในการฟ้อนรำจะให้งามให้ดีจำพวกเดียว

๒.๒.๒.๒ ผู้หญิงชาวบ้าน

ภาพของผู้หญิงชาวบ้านปรากฏในวรรณคดีคำสอน ๓ เรื่อง คือ โอวาทกระษัตริ์ สภาชิตสอนสตรี และโคลงโลกนิติ โอวาทกระษัตริ์ และ โคลงโลกนิติ เป็นคำสอนผู้หญิงที่เป็นแม่เรือน ส่วนสภาชิตสอนสตรีมีส่วนที่เป็นเป็นคำสอนหญิงโสดด้วย ดั่งนั้น จะได้กล่าวต่อไปว่า วรรณคดีคำสอนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นทั้ง ๓ เล่มนี้กล่าวถึงผู้หญิงทั้งสองสถานะอย่างไร

ก. ผู้หญิงที่เป็นแม่เรือน

ถึงแม่จะเป็นผู้หญิงชาวบ้าน แต่ผู้ที่เป็นแม่เรือนก็มีคุณสมบัติไม่ต่าง ไปจากหญิงชาววังดังที่กล่าว ไปแล้ว คุณลักษณะเด่นของแม่เรือนในอุคมคติ กล่าวไว้ทั้งในโอวาทกระษัตริ์ และ โคลงโลกนิติ คือ

๑. ความซื่อสัตย์ จงรักภักดีต่อสามี
๒. ขยัน เอาใจใส่ต่อหน้าที่แม่เรือน
๓. ประณีตดีแล

นอกจากนี้แล้ว **โ้วาทกระษัตริ์** ก็กล่าวถึงคุณสมบัติของหญิงครองเรือนเช่นเดียวกับวรรณคดีคำสอนผู้หญิงเล่มอื่น ๆ คือ เป็นผู้มีใจและตามใจสามี จริตมารยาทเรียบร้อย วาจาสุภาพอ่อนหวาน ฉลาดมีความรู้ สิ่งที่ **โ้วาทกระษัตริ์** กล่าวไว้โดยเฉพาะไม่ตรงกับฉบับใดเลย คือ กล่าวว่า ภรรยาที่ตอ้งไม่คิดชั่วทำร้ายสามี และต้องเป็นผู้อุกถัมภภักดีของสามี โดยเฉพาะประการหลังผู้เขียนยกนิทานเรื่องภาษีสืบสนับเป็นราชสีห์ ๕๔ มาเล่าประกอบดึงเนื้อความว่า

ภาษีสืบสนับหลงทางกลางป่าให้เป็นราชสีห์ วันหนึ่งเที่ยวป่าไปพบนางสิงห์ จึงเกี่ยวพาราสี นางสิงห์ให้ไปขอกับพ่อแม่ ราชสีห์ก็ไปตามค้ำทาง พ่อแม่ นางสิงห์ถามถึงชาติตระกูล ราชสีห์บอกว่าพระภาษีนมาเลี้ยงตั้งแต่มดเล็ก โดยบิดบังความจริงว่าตนเคยเป็นสุนัขมาก่อน พอโกหกแล้ว เกรงว่าจะพระภาษีสจะเปิดเผยความลับภายหลัง จึงคิดฆ่าพระภาษีสเพื่อปกปิดชาติกำเนิดของตน พระภาษีสโกรธด้วยฉันทจึงสาปราชสีห์ให้คนเป็นสุนัขตามเดิม

จะเห็นได้ว่านิทานที่เล่าประกอบไม่ตรงกับจุดประสงค์นัก แต่ผู้แต่งคงต้องการแสดงเพียงผลร้ายของหญิงที่มีใจคิดฆ่าผู้พระคุณ ความหมายโดยนัยยะที่แฝงอยู่ก็คือ สามีเป็นผู้พระคุณ ขบเลี้ยงภรรยา เหมือนดังพระภาษีสขบเลี้ยงสุนัขนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม **โ้วาทกระษัตริ์** แสดงอย่างชัดเจนว่าให้ความสำคัญกับหญิงที่เป็นภรรยา เพราะกล่าวว่า "ดีก็พัวเหมาะะขนเพราะเมีย" และ "ถ้าฉวยพลัดไต่ทชั่วพัวเสีย" ฉะนั้น วรรณคดีเล่มนี้จึงเป็นคำสอนสำหรับผู้ชายด้วยว่า หากจะแต่งงานต้องเลือกคู่ครองให้ดี ภรรยาชั่วที่จะ "พัวเสีย" มีลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

๑. ดีแต่แต่งตัว
๒. ไม่ดูแลทรัพย์สินสมบัติ

๕๔กรมศิลปากร, "โ้วาทกระษัตริ์," ประชุมสุภาษิตฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า

๓. เป็นนกเที่ยว
๔. เจ้าชู้ คบผู้ชายให้ทะเล โลม
๕. ไม่ทำหน้าที่ต่าง ๆ ของแม่เรือน เช่น ทำครัว หุงข้าว ต้มน้ำ ซักผ้า ตักน้ำ ทอหูกบันฝ้าย
๖. พดจาสู่อเสียด ค่อมเคะสามี่
๗. ต้นสาย
๘. เล่นการพนัน
๙. ผลาญทรัพย์
๑๐. ก่อหนี้สิน
๑๑. สกปรกทั้งตัวเองและบ้านเรือน
๑๒. ไม่ดูแลบรรณสมบัติ
๑๓. ดูกสามี่โง่ ไม่ชื่นชมสามี่ฉลาด

การอธิบายลักษณะของภรรยาที่ไม่พึงปรารถนาของสามี่เช่นนี้ เป็นวิธีที่ทำให้ภาพของภรรยาในอุดมคติชัดเจนขึ้น เพราะเป็นกล่าวโดยทางอ้อมว่าภรรยาที่ดีต้องหลีกเลี่ยงโทษลักษณะดังกล่าว

บ. หญิงโสด

สภานิสอนสตรีเป็นวรรณคดีคำสอนเล่มเดียวในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่กล่าวถึงหญิงโสดด้วย และแนะนำการหาครองที่ดี พร้อมทั้งการถึงหญิงที่เป็นภรรยา

วรรณคดีคำสอนเรื่องนี้เน้นว่า สิ่งสำคัญที่สุดสำหรับหญิงโสด คือ รักนวลสงวนตัว อย่าหลงคารมของผู้ชายจนสูญเสียความสาวไป เพราะ "ลงจนสองสามจิตไม่ยึดยาว จะกลับหลังแต่ยังสาวสีเต็มตรง" ฉะนั้น จึงมีข้อความหลายตอนเข้าเตือนเรื่องการรักษาความบริสุทธิ์ เช่น "รักนวลสงวนนามห้ามใจไว้" "อย่าชิงสุกก่อนห่าม" แม้จะรักใคร่ก็ไม่ควรแสดงออก ต้องเก็บไว้ในใจ "แม้จักรักรักไว้ในอารมณ์ อย่ารักชมนอกหน้าเป็นราศี" ผู้เขียนเตือนให้หญิงมีสติมั่นคง รู้จักควบคุมตนเอง "จงยับยั้งชั่งใจเสียให้ดีเหมือนจามรีรู้จักรักษากาย" หากรักใคร่กับชายใด "จงรักตัวอย่าให้มีราศีหมอง" และ

ต้องเป็นไปตามประเพณี คือให้สืบทอดกับพ่อแม่ ไม่ใช่หนีตามกันไป เพราะถ้า "เขาไม่เลี้ยง
ไล่จับจะอับอาย ต้องเป็นม่ายอยู่กับบ้านประจានตน"

เมื่อเห็นว่าหญิง โสศจะต้องรักษานวลสงวนตัว คำสอนสำหรับหญิง โสศจึงมุ่งไปที่
การรักษาจารีตมารยาทที่เรียบร้อย ไม่เชิญชวนทางเพศ ไม่ทำเจ้าชู้ด้วยอาการที่เป็น
"อวัจนภาษา" ต่าง ๆ เช่น เดินไกลสุดแขน เดินกรายย้ายออกยกผ้าห่ม เดินเสยผม
นั่งผ้าขาวผายปกไว้ได้สะอาด เดินไม่ระวังบดบังของสงวน หรือชะม้อยชายตาให้ผู้ชาย
เป็นต้น

สภาขิตสอนสตรี ไม่ได้มุ่งหมายจะแนะนำให้ผู้หญิงครองความเป็น โสศตลอดไป
ค่านิยมสังคมในยุคนั้นยังสนับสนุนให้ผู้หญิงมีสามี ดังนั้นการปราสอนให้ผู้หญิงรักษานวลสงวนตน
ก็เป็นการรักษาไว้จนกว่าจะพบสามีดี

ผู้หญิงที่ปรากฏใน สภาขิตสอนสตรี ไม่ได้เห็นว่าสามีเป็น "มงกุฎ" หรือ
"ธงชัย" อย่างวรรณคดีคำสอนผู้หญิงเล่มอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้ว ตรงกันข้ามสภาขิตสอนสตรี
ให้ภาพของผู้หญิงอิสระที่มีสิทธิ์ "เลือก" ผู้ชายที่จะเป็นคู่ครองได้พอสมควร โดยสอนว่า
ชายที่ไม่ควรเลือกเป็นสามีมี ๓ ประเภท คือ ๑. คนสับสนกันเกล้า ๒. นักเลงหัวไม้
ทำมาหากินไม่สุจริต ๓. นักพนัน ผู้หญิงต้องใช้วิจารณญาณความรอบคอบ ดังที่บอกว่า

แม่ชยใดใจประสงค์มาหลงรัก	ให้รู้จักเชิงชายที่หมายมั่น
อันความรักของชายนหลายชั้น	เขว่ารักกรกนนประการใด
จงพินิจพิศดูให้รู้แน่	อย่าทำแต่ใจเร็วจะเหลวไหล

นอกจากนี้ยังต้องเป็นตัวของตัวเอง ไม่เชื่อ "แม่สื่อ" เพราะ

อันแม่สื่อคือปีศาจที่อาจหาญ	ใครบนบานเข้าสักหน่อยก็พลอยโยง
อย่าเชื่อนักมักตบจะคับ โครง	มักชักโยงอยากกินแต่สินบน

ผู้หญิงในสภาขิตสอนสตรี เป็นหญิงสามัญ จึงค่อนข้างมีเสรีภาพในการดำเนินชีวิต

และมีพฤติกรรมเป็นอิสระมากกว่าหญิงชาววังที่ปรากฏในวรรณคดีคำสอนเรื่องอื่น ลักษณะผู้หญิงแบบนี้ตรงกับที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ เรียกว่า มี "วิเศษานอิสระ"^{๕๙} ในสมัยโบราณหญิงสามัญ หรือ หญิงชาวบ้านมีโอกาสคบหาคนนิสัยใจคอชายฝั่งจะมาเป็นผู้ครองตัวพอสมควร เพราะสังคมชนบทเป็นสังคมที่อาศัยความร่วมมือในทางเศรษฐกิจแบบ *เอาแรง* (labor exchange)^{๕๐} คนในหมู่บ้านเดียวกันและหมู่บ้านใกล้เคียงจึงรู้จักกันหมด และต่างพลัดกันช่วยเหลือในกิจกรรมของกันและกัน การทำงานร่วมกันในไร่นาเป็นกลุ่มก็ดี การแลกเปลี่ยนสิ่งของซึ่งกันและกันเป็นครั้งคราวก็ดี การไปทำบุญทำทานทั่ววัดในวันพระก็ดี การช่วยงานแต่งงาน โกงจุก ขวชนาค ขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ ของญาติ หรือของเพื่อน ล้วนเป็นการเปิดทางให้หนุ่มสาวได้พบปะพูดคุยกัน เกี้ยวพาราสีกัน แม้ว่าส่วนมากจะอยู่ท่ามกลางสายตาของญาติมิตรหรือเพื่อนบ้านก็ตาม^{๕๑} ประเพณี "แ้วสาว" ของภาคเหนือ "เว้าลาว" ของภาคอีสาน หรือประเพณี "ลงข่วง" ของชาวเขาเผ่าอ๋ก้อ ล้วนเป็นประเพณีโบราณที่แสดงว่าผู้หญิงมีเสรีภาพทางเพศ และมีอิสระในการเลือกคู่ครองภายในรอบแห่งจารีตประเพณี วรรณกรรมท้องถิ่นเหล่านี้จึงมักสะท้อนภาพผู้หญิงตามขนบประเพณีของท้องถิ่น ดังเช่น ผู้แต่งมหาชาติล้านนาได้เสริมลักษณะนิสัยของนางอมิตดาให้เป็นคนเห็นแก่ได้ จึงยอมออกเรือนไปอยู่กับชุก เพราะประเพณีเลือกคู่ครองของชาวลานนาจะให้อิสระแก่หนุ่มสาวอย่างเต็มที่ในการเลือกคู่ครองของตนเอง หากนางอมิตดายอมอยู่กับชุกเพียงเพื่อทดแทนพระคุณพ่อเมื่อย่างใหม่หาชาติฉบับบาลีหรือฉบับภาคกลาง ผู้อ่านพึงชวล้านนาคงจะโต้แย้งในใจไม่ยอมรับ ^{๕๒}

^{๕๙} นิธิ เอียวศรีวงศ์, "สุนทรภู่ : มหาภีระกุ่มพี", ปากไก่และใบเรือ (พระนคร: อัมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๒๘๒.

^{๕๐} สนิท สัมครการ, มีเงินกันบ้านน้อง มีทองกันบัวพี่ : ระบบครอบครัวและเครือญาติของไทย (พระนคร: บรรณกิจ, ๒๕๑๕), หน้า ๑๕๘.

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕.

^{๕๒} ประคอง นิฆมานเหมินท์, มหาชาติล้านนา : การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณกรรมท้องถิ่น (พระนคร: โครงการตำราสมาคมสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๖๕ - ๓๐.

ชนข้างขุนแผน ซึ่งเป็นวรรณคดีร่วมสมัย เสนอภาพความสัมพันธ์ของหญิงชาย สามัญชนไว้ตรงกัน ขุนช้างมีโอกาสเกยนางพิมในวัดเมื่อมาทำบุญพึ่งเทศน์มหาชาติ แฉ แก้วแก้วแอบพบนางพิมในไร่ฝ้าย เมื่อนางพิมออกไปควบคุมดูแลข้าทาสให้ทำงานเก็บฝ้าย ผู้ หญิงที่เป็นผู้หรือเจ้านายชั้นสูง ไม่มีโอกาสเช่นนี้ เพราะภาวะเศรษฐกิจดี และชาติตระกูล สูง ทำให้ไม่ต้องอาศัยแรงงานผู้หญิงเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ นอกจากนั้นพ่อแม่ผู้บรรดา ศักดิ์ มักจะกักบุตรหญิงไว้ไม่ให้พบผู้ชาย เพราะหากเกิดรักกันขึ้น เกรงว่าจะต้องระคนปน ด้วยชนชั้นต่ำกว่า บุตรที่เกิดมาก็ต้องเป็นชนชั้นต่ำเช่นเดียวกับชาติตระกูลของผู้เป็นเมีย พ่อแม่ผู้บรรดาศักดิ์ต้องการให้บุตรสาวได้แต่งงานกับชายที่มีบรรดาศักดิ์สูงเสมอตนหรือสูงกว่าตนนั้น ๕๑ ผู้หญิงที่เป็นชนชั้นสูงจึงมักไม่มีโอกาสเลือกคู่ครองด้วยตนเอง พ่อแม่จะเป็นผู้จัดการให้ การแนะนำหรือกรุยทางโดย "พ่อสื่อ" หรือ "แม่สื่อ" จึงมีความ สำคัญมากในการครองเรือนของคนชั้นสูงมากกว่าสามัญชน

การที่ผู้หญิงสามัญมีโอกาสคบผู้ชายโดยอิสระ เป็นช่องทางที่ทำให้อาจจะพลาด หลังเสียหายนได้ เช่น นางพิมและพลายแก้วลักลอบได้เสียกันก่อนแต่งงาน พฤติกรรมเช่นนี้ คงมีอยู่มากในสังคมไทยสมัยนั้น สุภาษิตสอนสตรี จึงเน้นให้ผู้หญิงรักษาพรหมจรรย์อย่าง มั่นคง เพราะหากพลาดพลงไป จะเกิดปัญหาทองไม่มีพ่อ เป็นที่อับอายได้ ดังกล่าวว่า

บ้างก็เล่นปรีศนาเที่ยวหาของ	ให้ถูกต้องตามอารมณ์ประสมประสาน
ครั้นห่อเสริจส่งให้กับชายชาย	บอกอาการเรื่อรักประจักษ์ความ
ครั้นคิดคิดปรีศนานั้นเข้าเนิ่น	ชวนกันเดินหลีกออกนอกสนาม
ทำคือด้านหาเหตุก็ไม่รักงาม	จนเลยลามลุ่มบ้านสถานตน
ชนิดนางอย่างนมชมนัก	เป็นไรครักเกิดมารศีระชน
ต้องกินยาเข้าสราพริกไทยบน	หมายประจัญจะให้ดับที่อับอาย

๕๑อ่านเพิ่มเติม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "ประกาศพระราช บัญญัติลักษณะลักพา," ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๐๘ - ๒๔๑๑, (พระนคร: องค์ การคำครุสภา, ๒๕๐๘), หน้า ๑๐๒.

ผู้หญิงจึงไม่ควรทำตัวสับสนจนพ่อแม่ต้อง "หาผู้ตัวประจำ" ให้ การที่สุภชาติ
สอนสตรีเน้นให้ผู้หญิงเป็นเมียที่ถูกต้องตามจารีตประเพณี เพราะการได้ชื่อว่าเป็น "เมีย"
กฎหมายตราสามดวงซึ่งชำระและใช้กันมาแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ รับรองสิทธิของผู้หญิงที่เป็น
เมียไว้ บทกลอนตอนนั้นมีความกล่าวไว้ว่า

เป็นอนงค์แล้วคงจะเป็นเมีย
ที่เกิดมาเป็นนารีไม่มีค่า

ยอมมีเบี่ยงปรับ ไทหมวิสัยนาง
จะเกิดมาทำไมให้หมองหมาง

คำว่า เบี่ยงปรับ ไทหม ที่กล่าวนั้น คือการที่ผู้หญิงได้รับการรับรองตามกฎหมาย
หากจะมีการละเมิด เช่น มีชายลักพาหญิง ไปเป็นภรรยา ถ้าฝ่ายชายต่ำศักดิ์กว่าบิดา
ฝ่ายหญิง บิดายอมยกให้ก็ได้ หรือเรียกตัวคืนมาแล้วก็ผู้หญิง ให้เป็นภรรยาชายอื่นก็ได้
แล้วจะลงโทษฝ่ายหรือปรับ ไทหมเป็นเบี่ยงละเมิดก็ได้ แต่ถ้าหญิงหนีตามชายไปโดยสมัครใจ
บิดามารดาไม่ยอมยกให้ ไม่ได้แต่งงานสมรสสอด หญิงนั้นจะได้ออกชื่อว่าเป็นหญิงไม่ดี ชายจะ
ถือว่าเป็น เมีย ไม่ได้ หากหญิงนั้นเกิดไปมีชู้ในภายหลัง ชายผู้เป็นสามีจะเอาเบี่ยง
ปรับ ไทหมแก่ชายชู้ไม่ได้ ๕๔ เพราะเมื่อไม่ได้แต่งงานถูกต้อง ก็ไม่ได้ชื่อว่าเป็นเมีย ไม่ได้
รับความคุ้มครองจากกฎหมายและสังคม

แม่หญิงจะอยู่ในฐานะที่เรียกว่าเป็น "ภรรยา" เหมือนกัน แต่การมีสามีที่มี
สถานภาพทางสังคมต่างระดับกันมีผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้หญิงด้วย การเป็นภรรยาเจ้า
นาย ขุนนาง ย่อมทำให้ผู้หญิงมีความเป็นอยู่ที่สบาย สังคมจึงมีค่านิยมที่สนับสนุนให้ผู้หญิง
เป็นภรรยาคนชั้นสูง ดังที่กล่าวไว้ว่า

เมื่อไปเป็นชาววังจึงนั่งแต่ง
ด้วยสำราญการอะไรนั้นไม่มี

แต่พอแจ้ง เข้าก็จับกระจกหัว
จะหาคุณค่าที่เจ้าพระยา

๕๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๓ และ ๑๐๖ - ๗.

แต่เชื่อว่าหญิงทุกคนจะมีโอกาสเช่นนั้น ฉะนั้น การสั่งสอน "กลสตรี" ในสภาศิตสอนสตรี จึงเป็นการเตือนให้เตรียมตัวเป็นภรรยาที่มีบทบาทเคียงคู่กับสามีซึ่งเป็นคนชั้นเดียวกัน ดังกล่าวว่า

อยู่สถานบ้านช่องนั้นต้องคิด	ให้รู้จักการหญิงทุกสิ่งสา
เพื่อมีผิวพลเรือนเหมือนกันนา	จะได้ทำเลี้ยงกันจนวันตาย

ฉะนั้น ผู้หญิงใน สภาศิตสอนสตรี จึงต้องเป็นผู้หญิงที่มีความรู้ "การวิชาหาประดับสำหรับร่าง" เพื่อจะได้ทำงานก่อร่างสร้างครอบครัว จะเอาแต่ "ทาแบ่งจับเขม่าถอนไร" อยู่ไม่ได้ แต่ถึงอย่างไรก็ยังนิยมผู้หญิงแต่งตัวสวยงามอยู่ดี ดังกล่าวว่า

เมื่อยามตรขยามสงกรานต์มีงานหลวง	แต่งให้งามตามกระทรวงหาว่าไม่
ครนสนเขตเทศกาลทำงานไป	อย่ารำไรผิดหน้าทั้งตาปี

ผู้หญิงใน สภาศิตสอนสตรี จึงมีลักษณะของผู้หญิงทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่ผู้ชาย เช่นเดียวกับที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ มีความเห็นว่า "เมื่อดีในทัศนะของสุนทรภู่มิได้เป็นคนเรียบร้อยเหมือนผ้าพับไว้อย่างนางกุศณา (ซึ่งสอนน้อง) แต่เป็นสมาชิกของครอบครัวที่มีบทบาทเท่าเทียมหรือเกือบจะเท่าเทียมกันยิ่งในทางเศรษฐกิจ" ๕๕

สภาศิตสอนสตรี เป็นวรรณคดีที่แสดงค่านิยมว่าสังคมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยกย่องขนนางและชนชั้นสูง ดังนั้น เนื้อความหลายตอนที่ปรากฏในคำสอนจึงเป็นการปรามหญิงชาวบ้านไม่ให้ทำตัวทัดเทียมเจ้านาย หรือทำตัวเกินฐานะ เช่นกล่าวว่า

เห็นมดมทรพยับประดับแต่ง	อย่าทำแข่งวาสนากระยาหั้น
ของตัวน้อยก็จะถอยไปทุกวัน	เหมือนตักบันตันทุนสุญาไร

๕๕ นิธิ เอียวศรีวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า ๒๗๔.

จึ่งนุ่งเจียมหม่มเจียมเสงี่ยมหม่ม
อย่างนุ่งลายกรายกรุยท่ายุไป

อย่ากระห่มยศถาอักษณาสัย
ตัวมิใช่ชาววังไม่บังควร

อีกตอนหนึ่งกล่าวไว้เมื่อพรรณนาถึงผู้หญิงไม่ดีเจ้าพวกหนึ่ง ดังนี้

หญิงพวกหนึ่งนั้นบ้านทำบันเจ้า
ไม่เจียมจนเลยว่าคุณตาสนัดาน

เฝ้าเปื้อยอหยิ่งเกินกบฏมิฐาน
เห็นที่ท่านเป็นขุนนางอ่างเข้ามา

อันตัวดำแล้วอย่าทำให้เกินศักดิ์
เปรียบเหมือนเกลือเจือปนกับขลธิ์

เขาจะมักเหม็นปากเหมือนซากผี
มันก็มีแต่จะจืดไม่ยักยาว

คุณสมบัติของหญิงชาวบ้านใน สุภาษิตสอนสตรี ไม่ต่างไปจากสาวชาววังใน
สุภาษิตอื่น ๆ นัก เพราะคุณสมบัติเด่นที่ผู้แต่งเน้นไว้คือ ความซื่อสัตย์จงรักภักดี ดังกล่าวว่า

จึ่งซื่อต่อภัสดาสามี
อย่าให้มาราคินที่กินใจ

จนชั่วศรีสวัสดิ์เจ้าตัดชัย
อุปไมยเหมือนอนงค์องค์ศีดา

นอกจากความซื่อสัตย์แล้ว คุณสมบัติอย่างอื่น คือ ความขยันในหน้าที่ของแม่
เรือน รู้จักปรนนิบัติสามี มีกิริยามารยาทงดงาม วาจาไพเราะอ่อนหวาน ซึ่งจะได้
ว่าไม่ได้ต่างไปจากวรรณคดีสอนเรื่องอื่น ๆ เลย ดังนี้นอกจากกล่าวได้ว่า สังคมในทุกระดับ
ชั้นคาดหวังภรรยาในอุดมคติที่ปรนนิบัติดูแลสามีตั้งแต่เช้าจดค่ำ ให้อินดี อยู่ดี มีความสุข ไม่
ต้องพบสิ่งน่ารำคาญหรือสิ่งที่ทำให้ระคายเคืองใจ โดยมีได้กล่าวถึงฝ่ายสามีว่าจะมีส่วนช่วย
เหลือหรือมีขอบเขตต่อการรยาอย่างไรบ้าง ผู้หญิงจึงต้องเป็นฝ่ายอดทนทุกสถานการณ์ ดังที่
ผู้เขียนกล่าวว่า

"แม่แก้วเดือดเจ้าจงดับระงับไว้

อย่าพอใจขึ้นเสียงเถียงประสม"

"ค่อยถนอมกลม่อมเกลี้ยงฤทัย

แม่่นสิ่งไรเขาไม่ชื้อนอย่าชื้อนทา"

"แม่นพิไรธ ไกรธิ่งกับภัสดา
พียงข่มขืนกลืนไว้ในอรั้ง

อย่านินทาว่าผู้ตัวลบล้าง
อดสำหรับกลบเกลื่อนที่เงื่อนเงา"

สิ่งเดียวที่ผู้หญิงได้รับตอบแทนการทำดีของตน คือ "เอาใจผู้ผู้จะรักเจ้าหนักหนา" และได้รับขอย่องว่าเป็น "นารีมีความคิด"

ผู้หญิงในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นคงจะไม่ได้เป็น "กุลสตรี" อย่างนี้ไปเสียหมด ผู้หญิงที่ตะคอก ข่มขู่ ทบตีสามี ก็คงมีให้เห็นอยู่ไม่น้อย จนผู้เขียนต้องกล่าวถึง "ไม่ตาย" ที่แสดงว่าผู้ชายมีสิทธิเหนือกว่า คือ

เหมือนเช่นเราแล้ว ไม่ต้องให้ตัดบ
จะถีบถองเสียให้ยับ ไล้ขับกัน

คงสู้รบโต้เติมให้เข้มข้น
ร่างหยาบมันเสียให้ค้างอยู่กลางคัน

แสดงให้เห็นว่า ไม่ว่าจะรรยาจะร้ายกาจต่อสามีอย่างไร ก็ยังพ่ายแพ้ในที่สุด คือ สามีอาจทอดทิ้ง หย่าร้างให้เป็นหม้าย ซึ่งถือเป็นเรื่องอัปอายขายหน้า สังคมรังเกียจ

ส่วนคุณสมบัติของผู้หญิงในวรรณคดีคำสอนเล่มหนึ่งที่ต่างจากที่กล่าวไว้ในเล่มอื่น ๆ คือ ต้องเป็นคนประหยัด และ กตัญญูต่อพ่อแม่

ในด้านการประหยัด มีความกล่าวไว้หลายแห่ง ดังนี้

"มีสิ่งพียงประจบให้ครบบาท
จงมักน้อยกินน้อยค่อยบรรจง
ไม่ควรซื้อของไปพิไรซื้อ

อย่าให้ขาดสิ่งของต้องประสงค์
อย่าจ่ายลงให้มากจะยากนาน
ให้เป็นมือเป็นคราวทั้งควาหวาน"

"ค่อยเสงี่ยมเจียมตนจนเสียก่อน
อย่าเบื่อเย้อพอกใหญ่ออกให้เกิน
อย่าอวดคัมภีร์พ่ย์เที่ยวจับแจก
ใครจะช่วยตัวเราก็คือเปล่าตาย

ค่อยผันผ่อนที่หลัง เขาสรรเสริญ
ละเมียดเมินหมิ่นนั้กมักจะอายุ
ทำเกี้ยวแพกมงบ่าพาจับหาย
อย่ามั่งง่ายเงินทองของสาวคัณ"

การที่ต้องกล่าวถึงการประหยัด น่าจะเป็นเพราะผู้หญิงในสุภาชิตสอนสตรีเป็นผู้หญิงสามัญ ไม่ร่ำรวย และมีภาระทางเศรษฐกิจ จึงต้องระมัดระวังการใช้จ่ายไม่ให้ครอบครัวเดือดร้อน การขยันทำงาน เร่งสะสมทรัพย์ จึงสำคัญยิ่งไปกว่าการรับหาคู่ครองเสียอีก ดังกล่าวว่า

อย่าคิดเล่ห์เขยคงหาได้	อุตส่าห์ทำลาไฟกับประสม
อย่าเกียจคร้านการสตรีจรรยา	จะอุดมสินทรัพย์ไม่อัจน

และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า

ทวงวันนงนพทรัพย์เขานับหน้า	อย่าถือว่าตนงามตามวิสัย
ถึงงามพัตร์เขาจะรักเจ้าเพียงใด	เขาคาดใจเสียว่าเจ้าขี้เกียจการ

สุภาชิตสอนสตรี กล่าวเตือนผู้หญิงที่ไม่กตัญญูต่อพ่อแม่ ไม่เคารพบูชา ไม่คิดแทนคุณ หรืออับอายที่มีพ่อแม่ยากจน ว่าเป็นหญิงที่จะไม่มีความสุขความเจริญไม่ว่าโลกนี้หรือโลกหน้า และเป็นหญิงที่ไม่ควรรับเป็นภรรยา การเป็นภรรยาจึงเป็นสิ่งที่แสดงความสำเร็จในชีวิตของผู้หญิง และการที่ไม่ได้รับ "เลือก" ให้เป็นภรรยา จึงเป็นบทลงโทษทางสังคมแก่ผู้หญิง วรรณคดีคำสอนเล่มนี้ยังกล่าวถึงลักษณะของผู้หญิงที่จะไม่มีใครเลือกเป็นภรรยาอีกหลายประเภท ได้แก่ หญิงนักเที่ยว / หญิงพดมาก ปากบอน ข้อจฉา / หญิงนักพนัน / หญิงขี้เหล้าเมายา / หญิงมือไวใจกล้าหน้าด่าน / หญิงขี้เกียจทำงานบ้าน / หญิงขี้ไม้โกหกปากหวาน / หญิงสอพลอ / หญิงเอาแต่แต่งตัว / หญิงอวดเศรษฐี และ หญิงเจ้าชู้ การยกตัวอย่างหญิงร้ายประเภทต่าง ๆ นี้เป็นการสอนทางอ้อมไม่ให้เอาเยี่ยงอย่าง

๒.๓ การสร้างตัวละครหญิงในวรรณคดีคำสอน

เนื่องจากตัวละครหญิงในวรรณคดีคำสอนมีลักษณะเป็น "ภาพของผู้หญิงในอุดมคติของผู้ชาย" ดังนั้น จะพบว่าผู้ประพันธ์ซึ่งมักเป็นชายจะสร้างตัวละครหญิงในแบบอุดมคตินี้ให้บังเกิดเป็นภาพชัดในจิตใจของผู้อ่าน ตัวละครหญิงในวรรณคดีคำสอนอาจจะเป็นเพียง

ภาพลักษณ์ที่ไม่มีตัวตน เช่น ความคิดเรื่องผู้หญิงในอุดมคติใน โคลง โลกนิติ สุภาชิตสอนสตรี โอวาทกระษัตริ์ หรือเป็นตัวละครสมมติที่มีพฤติกรรม หากเป็นตัวละครสมมติ อาจอยู่ในฐานะของผู้เล่าเรื่อง เช่น นางนพมาศ ใน ตำนานท้าวศรีจุฬาลักษณ์ หรืออาจเป็นตัวละครในเรื่องที่แต่งขึ้น เช่น นางกฤษณา ใน กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ตัวละครหญิงในวรรณคดีคำสอนผู้หญิงที่เขียนกันตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ล้วนเป็นภาพที่ชัดเจนตรงในความทรงจำของผู้เสพรวรรณคดีหลายยุคหลายสมัย และเป็นแบบอย่างของผู้หญิงไทยที่ยึดถือปฏิบัติกันสืบต่อมายาวนาน เราอาจกล่าวได้ว่า การสร้างตัวละครหญิงในวรรณคดีคำสอนผู้หญิง ได้ชัดเจนเกิดขึ้นจากกลวิธี ๒ ประการ คือ

๒.๓.๑ การสร้างแนวคิดเกี่ยวกับผู้หญิง ในอุดมคติ

๒.๓.๒ การใช้กลวิธีการประพันธ์

เนื่องจากได้มีการแต่งวรรณคดีคำสอนสำหรับผู้หญิงสืบเนื่องจกสมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และเป็นที่เชื่อกันว่า กวีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมักจะได้รับอิทธิพลของวรรณคดีจากสมัยอยุธยา ทั้งด้านรูปแบบ เนื้อหา แนวคิด และวรรณศิลป์ พร้อมทั้งได้รับเปลี่ยนแปลงและสร้างสรรค์ขนบนิยมอย่างใหม่ตามยุคสมัยของตนเองด้วย ดังนั้น ผู้วิจัยจะได้พิจารณาการสืบทอดขนบการสร้างตัวละครหญิง จากวรรณคดีคำสอนสมัยอยุธยามายังวรรณคดีคำสอนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เพื่อที่จะทำให้เรามองเห็นองค์ประกอบของความ เป็นผู้หญิง ในอุดมคติของกวีไทยชัดเจนขึ้น และผู้วิจัยยังจะได้พิจารณาการปรับเปลี่ยนขนบการ แต่งบางประการซึ่งแสดงลักษณะเฉพาะของยุคสมัย และแสดงความเป็นปัจเจกชนของผู้แต่งด้วย รายละเอียดเกี่ยวกับการสร้างตัวละครหญิงในวรรณคดีคำสอนโดยใช้กลวิธีดังกล่าว มีดังต่อไปนี้

๒.๓.๑ การสร้างแนวคิดเกี่ยวกับผู้หญิงในอุดมคติ

เนื่องจากจุดประสงค์ของการแต่งวรรณคดีคำสอนคือ เพื่อปลูกฝังแนวคิดให้เป็นมาตรฐานของสังคม ดังนั้น ตัวละครหญิงในวรรณคดีคำสอนจึงผูกพันกับความคาดหวังของสังคมที่มีต่อผู้หญิงด้วย จะพบว่าผู้แต่งวรรณคดีคำสอนสำหรับผู้หญิงมักสร้างแนวคิดเกี่ยวกับผู้หญิงในอุดมคติ โดยกล่าวถึงสถานะของผู้หญิงในสังคมไทย คุณสมบัติของ

ผู้หญิงที่สังคมไทยพึงปรารถนา และอิทธิพลของสังคมที่มีต่อผู้หญิง ดังนั้น ผู้วิจัยจะกล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับตัวละครหญิงในประเด็นต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว ดังนี้

ก. สถานะของตัวละครหญิง

แนวคิดเกี่ยวกับสถานะของตัวละครหญิงในวรรณคดีคำสอนสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นไม่ต่างกันนัก และเป็นภาพสะท้อนของผู้หญิงในสังคมไทย กล่าวคือ เมื่อเทียบกับผู้ชาย ผู้หญิงเป็น "ข้างเท้าหลัง" ในขณะที่ผู้ชายเป็น "ข้างเท้าหน้า" คำกล่าวเช่นนี้เป็นการสะท้อนบทบาทที่แตกต่างกันระหว่างหญิงกับชาย อันที่จริงสังคมไทยสมัยก่อนถือว่าชายหญิงมีสถานะใกล้เคียงกัน ความแตกต่างกันส่วนใหญ่เกิดจากความแตกต่างตามธรรมชาติของเพศหญิงเพศชาย มิได้เกิดจากเงื่อนไขของสังคม หญิงชายช่วยเหลือกันในการทำมาหากิน และการดำรงชีวิตครอบครัว ตลอดจนการต่อสู้ป้องกันชุมชนของตนจากการรุกรานของผู้อื่น ชายหญิงจึงมีบทบาทหน้าที่ร่วมกันในบางส่วน จารึกสุโขทัยยกย่องถึงพระมหากษัตริย์และพระราชินีเสด็จออกรบด้วยกัน ในบางสังคมผู้หญิงมีสิทธิเหนือชาย เช่นหญิงหม้ายหย่าร้างสามีจะได้มรดก ๒ ส่วนในขณะที่สามีได้ ๑ ส่วน และเป็นผู้ดูแลบุตร ๕๖ คติเช่นนี้จะเปลี่ยนแปลงไปเมื่อชุมชนของคนไทยเข้มแข็ง มีแรงงานเหลือเฟือ นักวรรณคดีบางท่าน^{๕๗} สันนิษฐานว่าสถานะของผู้หญิงตกต่ำลง หลังจากได้รับอิทธิพลพราหมณ์ซึ่งเข้ามาพร้อมกับชนบประเพณี โดยเรารับมาจากขอมหลังจากตีนครธมได้ในสมัยพระบรมราชาธิราชที่ ๒ พ.ศ. ๑๐๒๔ - ๑๐๒๗ เพราะคติอินเดียถือว่าผู้หญิงต้องอยู่ภายใต้การดูแลของผู้ชายตลอดชีวิต ดังมีคำกล่าวในทิวโศปเทศว่า "บิดาต้องรักษาในคราวเป็นเด็ก ภัสดาต้องปกครองในเวลาสาว บุตรชายต้องดูแลในบั้นขรา อัน

^{๕๖}ดร. ประเสริฐ ๗ นคร (เรียบเรียงเป็นภาษาปัจจุบัน), มังรายศาสตร์ (พระนคร: ม.ป.ท., ๒๕๑๔), หน้า ๑๕. (พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงโศทรกิตยานุพัทธ์ (อาสา โศทรกิตย์) ๗ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน วันที่ ๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๔)

^{๕๗}ดร. ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, "พระพุทธศาสนาและฐานะของผู้หญิง," วรรณสารธรรมศาสตร์, ๑๒ : ๑ (มีนาคม, ๒๕๒๖) : ๑๖๑.

สตรีหาปกครองตัวเองได้ไม่" ๕๔ ดังนั้น ผู้หญิงจึงถูกกำหนดบทบาทหน้าที่เสียใหม่แยกจากชายให้เหมาะสมกับเพศของตน ผู้หญิงถูกจำกัดสิทธิบางอย่างซึ่งทำให้มีสถานภาพด้อยกว่าชาย จนอาจกล่าวได้ว่า สังคมไทยในช่วงระยะเวลากว่า ๕๐๐ ปีนี้เป็นสังคมของผู้ชายจารีตประเพณี กฎมณเฑียรบาล จนกระทั่งมารวบรวมเป็นกฎหมายตราสามดวงในรัชกาลที่ ๑ กล่าวถึงสิทธิของผู้ชายที่มีเหนือผู้หญิงในทุกกรณี พอสามารถขายบุตรสาวได้ สามีขายภรรยาได้ โดยผู้หญิงไม่สามารถกระทำเช่นนั้นกับลูกหรือสามีของตน ในทางกฎหมายและสังคม ผู้ชายมีภรรยาได้คราวละหลายคน และสามารถฟ้องร้องหย่าร้างภรรยาได้ แต่ผู้หญิงไม่มีสิทธิเช่นนั้นโดยเด็ดขาด ผู้หญิงเพิ่งจะได้รับสิทธิ เมื่อมีการแก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๕ ว่าด้วยครอบครัวเป็นผลสำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ นี้เอง

วรรณคดีคำสอนผู้หญิงจึงเป็นภาพสะท้อนของสังคมที่พยายามจะสร้างกรอบแห่งการประพฤติปฏิบัติของผู้หญิง เหมือนดังที่ สุกัญญา สัจฉายา ๕๕ กล่าวไว้ว่า

สังคมไทยเป็นสังคมที่ชายเป็นใหญ่ < Patriarchal Family > จากประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ชายมีสถานะสูงกว่าหญิงในทุกด้าน ส่วนมากหญิงมีแต่ภาระหน้าที่แต่ปราศจากสิทธิ จากสภาพสังคมที่ชายเป็นใหญ่นี้เองชายได้กำหนดประเพณี ค่านิยม หลายประการขึ้น เพื่อให้หญิงอยู่ในกรอบที่ตนต้องการ โดยเฉพาะจารีตประเพณีในเรื่องเพศผ่านทางกฎหมายและวรรณกรรมคำสอนต่าง ๆ เช่น สุภาษิตพระร่วง โอวาทกษัตริย์ คำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ กฤษณาสมน้องคำจันท์ และสุภาษิตสอนหญิง คำสอนเหล่านี้ต่างก็ยึดรัศมีสตรีให้ตรงแนบอยู่กับขนบธรรมเนียมประเพณีมาหลายชั่วคน

๕๔ พระยาอนุนานราชธน (แปล), *หิโตปเทศ* (พระนคร: บรรณาการ, ๒๕๐๗), หน้า ๖๓

๕๕ สุกัญญา สัจฉายา, *เพลงปฏิพากย์ : บทเพลงแห่งปฏิภาณของชาวบ้านไทย*, (พระนคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๒๕), หน้า ๑๐๒.

เมื่อผู้หญิงมีสถานะทางสังคมต่ำกว่าชาย เช่นนี้ การมีสามีจึงน่าจะเป็นสิ่งที่ยก
 ระดับหรือเปลี่ยนสถานภาพของผู้หญิงให้ดีขึ้น แต่อันที่จริงก็เป็นเพียงสถานภาพที่ด้อยขึ้นเมื่อ
 เปรียบกับหญิงโสดหรือหญิงหม้าย เพราะภรรยาก็ยังคงมีสถานะที่ต่ำกว่าสามีอยู่ดี วรรณ
 คดีคำสอนจึงมักกล่าวถึงสามีในเชิงอุปโลกน์ว่าเป็น "ของสูง" เช่น เป็นธงชัย หรือ
 มงกุฏ (ภุชฌาสอนน้องคำฉันท์) หรือ บั้นปักเกศ (โคลง โลกนิติ) หรือเครื่องประดับ
 สูงค่า เช่น แหวนเพชร (ภุชฌาสอนน้องคำฉันท์) หรือสิ่งสูงค่าที่เป็นนามธรรม เช่น
 เป็น ศักดิ์สง่า ของผู้หญิง (ภุชฌาสอนน้องคำฉันท์) ดังตัวอย่างต่าง ๆ ต่อไปนี้

นามชื่อบุรุษ เป็นปิ่นมงกุฏ เกี้ยวเกล้ากระษัตริ ดุจดวงเพชรตน พล้อยวง
แหวนดี จักหาสวามี ยากนักควนสงวน
 นามชื่อกะสัตรีมิพัว ดุจแหวนมิหั่ว เทงงามแกโลกยทั้งหลาย เป็นที่สงวนรัก
กับกาย อยาทาให้สืหล้าย แสงแก้วจะจับเงางาม

(ภุชฌาสอนน้องคำฉันท์ฉบับสมัยบรมโกศ)

ธรรมดา <u>บุรุษอดมเทศ</u>	ก็พิเศษคือ <u>ธงไชย</u>
เฉลิมศรีสร้าง <u>คณะโน</u>	ภาพ <u>เม็นมงกุฏทรง</u>
ผิบนน <u>ประหนึ่งวรประวัตร</u>	ประ <u>กัจแก้วพิเชียรผจง</u>
สวมใส่ <u>ในนัวอรอนงค์</u>	พิโร <u>จันรัตนจรัสเจริญ</u>

(ภุชฌาสอนน้องคำฉันท์ฉบับกรมสมเด็จพระปรมมาฯ)

ราชรถ <u>ปราภุด้วย</u>	<u>ธงไชย</u>
ควัน <u>ปราภุแก่ไฟ</u>	<u>เทียงแท้</u>
ราชา <u>ปราภุโอ</u>	<u>สรียะ สมบัตินา</u>
ชาย <u>เฉลิมเลิศแล้</u>	<u>บั้นแก้วเกศหญิง</u>

(โคลง โลกนิติ)

อันสามี เป็นราชาของตัว เหมือนแหวนหัวจะงาม เพราะทองรอง
 (โอวาทกระษัตริ)

สามีนี่เป็นศรีสวัสดิ์แสดง

ศักดิ์สง่าแก่นารี

(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ฉบับกรมสมเด็จพระปรมมาฯ)

การมีสถานะด้อยกว่าสำหรับหญิงสามัญหมายถึงต้องเพิ่มหน้าที่ของการหาเลี้ยงครอบครัวด้วย สภาชิตสอนสตรี เป็นวรรณคดีคำสอนที่สะท้อนภาพของหญิงสามัญที่ต้องมีความรู้เพื่อประกอบอาชีพช่วยเหลือครอบครัว นอกจากนั้นสถานะภาพที่ด้อยกว่าไม่ได้เกิดจากความคิดว่าหญิงเป็นเพศอ่อนแอ ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ ไม่มีวรรณคดีคำสอนเรื่องใดกล่าวว่า สามีนต้องปกป้องภรรยาเพราะหญิงเป็นเพศที่อ่อนแอ มีแต่กล่าวว่าสามีนปกป้องภรรยาจาก "คำครหา" ของสังคม อันที่จริงแล้วหญิงเป็นเพศที่ต้องอดทนทั้งกายและใจเพื่อดูแลปรนนิบัติสามี ในด้านพลังกำลังหญิงบางคนอาจจะแข็งแกร่งกว่า จิตใจโหดเหี้ยมกว่า ดังเช่น สภาชิตสอนสตรี กล่าวถึงภรรยาประเภทที่ประทุษร้ายร่างกายสามีอย่างรุนแรง จนถึงขนาด "มดมีมือผูกแขวนเค้นเสียนต์" โดยที่สามีนไม่ต่อสู้เลยก็มี กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ กล่าวถึง หญิงชั่วประเภทที่ "มั่งร้ายภรรดา" ประเภทที่ "ปากต่อมือดี คารมข่มขี้" และประเภทหญิงโหดที่ "มักหึงขึง ไกรธ วิวาทวาทา" แต่ความแข็งแกร่งของเพศหญิงมิได้ทำให้หญิงเหนือกว่าชายไปได้ ใน กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ กล่าวว่าหญิงเหล่านี้จะถูกลงโทษโดย "ชายร้างห่างสม ฤห่อนเคียงคู่ สมสู่อภิรมย์ บาราศขาดชม เขยชิตนิจกาล" ส่วนใน สภาชิตสอนสตรี กล่าวว่า สามีนสามารถ "ร้างหย่าหาใหม่" ภรรยาที่ชอนนินทาสามี หรือ "ร้างหย่ามันเสียให้ค้างอยู่กลางคัน" ภรรยาที่ข่มสามีได้ และหญิงที่เป็นหม้ายโดยการหย่าร้างแทบจะหมดโอกาสแต่งงานใหม่ เพราะ "ชายที่ตรึกกำพิศกจัดไป"

สถานะภาพของหญิงหม้ายหรือหญิงที่ถูกสามีทอดทิ้งหนายรักค่อนข้างเลวร้ายเพราะวรรณคดีคำสอนแสดงให้เห็นว่า หญิงไม่ใช่เพศที่จะยืนอยู่ได้ด้วยตนเองตามลำพังต้องอาศัยสามี เปรียบเหมือนโลกที่ไม่มีแสงสว่างในตัวเอง ต้องอาศัยแสงสว่างจากดวงอาทิตย์ ดังนั้น หญิงร้างสามีนจึงหม่นหมองอับเฉา

กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ฉบับสมัยบรมโกศ และ ฉบับภิกษุอินท์ กล่าวเปรียบเทียบว่า หญิงที่ร้างสามีนเปรียบเหมือนแหวนทองเนื้อเก่าที่ปราศจากพลอยงาม ฉะนั้นถึงทองจะเป็นของมีค่าก็จะเศร้าหมอง

เปนทองเนือเกาสูกอระราม สุวรรณจะเสร์้าหมองมัว ดุจหญิงพลัดพรากจากผัว เยาะเยอากระชริบสังขา ๖๐	ปราศจากพลอยพลาม ปากคนย่อมหัว
---	---------------------------------

อีกตอนหนึ่งเปรียบว่าเหมือนพระจันทร์กระจ่างแต่มีเมฆหมอกมาบังใหม่คิ้ว และ
 เปรียบเหมือนนางกัณทรทนต์เป็นมณฑิน

ดวงจันทร์กระจ่างแสงพรายพราย รศหมกมัวมคิน ๖๑ กระชัตรแจกโถมกัณทริน เทียรยอมจะเศราะอบรา	มลเมฆกลับกลายเป็น แแบบมณฑิน
---	--------------------------------

แนวคิดเช่นนี้ ปรากฏในวรรณคดีคำสอนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นด้วยดังเช่น
 กฤษณาสนน่องคำฉันท์ ฉบับสมเด็จพระมหาสมณะเจ้า กรมพระปรมานชิตชิโนรส ก็เปรียบ
 เทียบคล้าย ๆ กันดังว่า

ธรรมดาณะพร เสมอแหวนวิเชียรราน เจียรจันทรดารา เศร้าแสงชรออัน- แจกหญิงที่ชายหน่าย เสื่อมสุขแต่ทุกขโถม-	บาราศ์คู่มัครสมาน รังสีหมองบ่วงพรณ วลาหมากัดกัน ธการคลุมชรอุมไผยม แม่เป็นม่ายก็หมองโถม มนัสเศร่ากาสรวลศัลย์
---	--

๖๐ฉบับภิกษุอินท์ เป็น ครหา

๖๑ฉบับภิกษุอินท์ เป็น มวมณฑิน

โอวาทกระษัตริ์ ให้คุณค่าของการครองใจสามีเท่ากับการทำความดี ฉะนั้น
 ความดีความชั่ว ไม่ได้อยู่ที่ตัวของผู้หญิงฝ่ายเดียว แต่ความดีความชั่วอยู่ที่ความสัมพันธ์ที่ดี
 หรือไม่ดีระหว่างหญิงและชายด้วย ผู้หญิงที่ถูกผู้ชายทิ้งจึงถือว่า ไม่มีความดีเหลืออยู่เลย ทั้งๆ
 ที่ไม่ได้บกพร่องคุณสมบัติข้ออื่น ดังกล่าวไว้ว่า

ถึงรูปดีมีทรัพย์ศฤงคาร

ยศศักดิ์บริวาร ไม่บกพร่อง

แม่นสามีหน่ายหนีไม่ครอบครอง

ก็ว่าหมองเหมือน ไม่มีความดีเลย

พร้อมกันนี้ก็กล่าวไว้ว่าหญิงที่ดูแลปรนนิบัติสามีตามขนบนิยม ถือว่ามี ความดี

ผู้ชอบพึงประกอบตามนิยม

จะทำให้ผู้ชมขนบยากครั้น

ถ้าทำได้เหมือนเจ้าไฉน

ความดีจะมีทุกสิ่งสรรพ

โคลง โลกนิติ ของสมเด็จพระยาเดชาติศร กล่าวไว้ว่าหญิงหม้ายจะเป็น
 ทดหมั้น หยอกเข้าของชายอื่น

บ่าใดไกลพยัคฆ์ร้าย

ราวี

ไม้หมัดมวยบ่มี

ร่มช่อ

หญิงยดงดงามดี

ผิวหน้าย

เป็นทหมนชายยอ

หยอกเข้าเสียตน

สุภาษิตสอนสตรี กล่าวไว้ว่า หญิงหม้ายเหมือนนกประจัน เป็นที่อับอายทั้งตัวเอง
 และพ่อแม่

เขาไม่เลี้ยงไล่จับจะอับอาย

ต้องเป็นม่ายอยู่กับบ้านประจันตน

ในสมัยรัตนโกสินทร์มีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างที่ส่งผลกระทบต่อการจัดระเบียบ
 ของสังคมไทย การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะ
 เฉพาะการค้ากับต่างประเทศโดยเรือสำเภา สร้างความมั่งคั่งร่ำรวยให้แก่ชนชั้นสูงในสังคม

ไทย คือ กษัตริย์ เจ้านาย ขุนนาง และชาวจีนที่เข้ามาค้าขายและแทรกซึมเข้ากับระบบศักดินาโดยการรับราชการมีบรรดาศักดิ์ หรือสมรสกับบุตรสาวของชนชั้นนำในระบบศักดินากลุ่มคนพวกนี้ หรือที่ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ เรียกว่า "เจ้าและขุนนางเจ็ดวรรษาฎุมพี" ๖๒ กลายเป็นคนชั้นสูง มั่งคั่ง มีอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ และมีบทบาทในการพัฒนาวัฒนธรรมของสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นขึ้นใหม่ ดังที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ เรียกว่า "วัฒนธรรมกระฎุมพี" ๖๓ และ พวกเหล่านั้นเองที่เป็นทั้งผู้ผลิต และผู้บริโภควรรณกรรม "ราชสำนัก" ของสมัยรัตนโกสินทร์ จนทำให้วรรณคดีประเภทของสมัยรัตนโกสินทร์มีลักษณะพิเศษของตนเอง ซึ่งไม่อาจนับได้ว่าเป็นความสืบเนื่องจากรวรรณคดีอยุธยา ๖๔

วรรณคดีคำสอนผู้หญิงหลายเล่มในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นผลงานของกวีสามัญชนและมีจุดมุ่งหมายที่จะสอนผู้หญิงสามัญ แต่ได้อิงแบบอย่างของผู้หญิงชั้นสูง เพราะแนวคิดเกี่ยวกับผู้หญิง ในอุดมคติเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับแนวคิดในพุทธศาสนาอยู่แล้วอย่างหนึ่ง กับขนบนิยมของสังคมไทยที่ยอมรับและยกย่องชนชั้นสูง โดยเฉพาะเจ้านาย ขุนนาง อีกอย่างหนึ่ง ดังนั้น มีข้อน่าสังเกตว่า นอกจากสถานะของตัวละครหญิงในวรรณคดีคำสอนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นส่วนใหญ่จะเป็นเพียงหญิงสามัญแล้ว คำสอนบางเรื่องจึงไม่เพียงกล่าวถึงความไม่เท่าเทียมกันระหว่างเพศ แต่ยังกล่าวถึงความไม่เท่าเทียมกันระหว่างชนชั้นของบุคคลในสังคมด้วย **สุภาวดีสอนสตรี** เป็นตัวอย่างชัดเจนในกรณีนี้ ผู้แต่งพยายามตักเตือนให้ผู้หญิงเจียมตัว เจียมใจ ไม่ทำตัวแข็งขัน หรือเท่าเทียมหญิงชั้นสูง ซึ่งแสดงว่า แม้สังคมไทยในสมัยรัชกาลที่ ๓ จะมีขุนนาง ประชาชน ที่มั่งคั่งจนเลื่อนฐานะทางสังคมเป็น "ชนชั้นกระฎุมพี" แล้วก็ตาม แต่สำนึกลึก ๆ ของการแบ่งแยกชนชั้นทางสังคมระหว่าง

๖๒ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ , (พระนคร: องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๐๔), หน้า ๑๗๒.

๖๓ นิธิ เอียวศรีวงศ์, "วัฒนธรรมกระฎุมพีกับวรรณกรรมรัตนโกสินทร์", ปากไก่และใบเรือ, (พระนคร : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๑๔๖.

๖๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๒.

"บ้าน" และ "วัง" ยังคงมีอยู่ แม้วางสามัญชนกยังเตือนผู้หญิงซึ่งเป็นชนชั้นผู้บริโภคนงาน
วรรณะค้ำของตนให้ตระหนักความจริงข้อนี้อยู่เสมอ มีคำกลอนหลายตอนกล่าวขำเตือนเรื่องนี้อยู่
หลายตอน เช่น

อันตัวต่ำแล้วอย่าทำให้อ่างสูง

ดูเยี่ยงยงแวงยังมีท้วงห่าง

จะนั่งหมัดพอสมคักดีสงวน

ให้สมควรรับพัตร์ตามศักดีศรี

เห็นผดุมทรพยับประดับแต่ง
ของตัวน้อยก็จะถอยไปทวัน
จงนั่งเจียมหมัดเจียมเสียงหมัด
อย่างนั่งลายกรายกรยทำจยไป

อย่าทำแข่งวาสนากระยาหั้น
เหมือนตบต้นต้นทสนุกาไร
อย่ากระห่มยศถาอชฌาสัย
ตัวมิใช่ชาววังไม่บังควร

อันตัวต่ำแล้วอย่าทำให้อ่างสูง
เปรียบเหมือนเกลือเจือปนกับชลธิ

เขาจะมักหมิ่นปากเหมือนชาภ
มันก็มีแต่จะจืดไม่ยดยาว

พูดว่าแล้วขบปากพลอยตาม

ไม่มีความอายจิตสั่นคิดเดียว

เหมือนหงทอยน้อยสิทรหรร
เห็นไม่ถึงดอกอโยโกโยไปโดยแรง

จะแข่งสิสรียาอันกล้าแข่ง
เขาจะแสรังสรวลว่าเป็นบ้ายศ

บ. คุณสมบัติและหน้าที่ของผู้หญิง

ผู้หญิงในวรรณะค้ำสอนส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงที่เป็นภรรยาหรือ
หญิงโสดที่พร้อมจะเป็นภรรยาทางสัน คุณสมบัติเด่นของผู้หญิงในวรรณะค้ำสอนจึงได้แก่การ
สร้างเสน่ห์ผูกใจผู้ชาย ด้วยความเป็นกุลสตรีและรู้จักหน้าที่แม่เรือน วรรณะค้ำสอนในสมัย
อยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นทุกฉบับจึงกล่าวถึงคุณสมบัตินี้และหน้าที่ของผู้หญิงครองเรือน
ไว้ตรงกัน แสดงว่าได้มีการสืบทอดขนบนิยมของความเป็นแม่เรือนในอุดมคติมาโดยตลอด

แม้วรรณคดีคำสอนผู้หญิงแต่ละเล่มจะกล่าวถึงคุณสมบัติของหญิงครองเรือนไว้มากมาย แต่คุณสมบัติสำคัญที่กล่าวไว้ตรงกันในวรรณคดีคำสอนทุกฉบับมี ๓ ข้อ คือ

๑. ซื่อสัตย์ จงรักภักดี หมายถึงการรักเดียวใจเดียวต่อคู่ครองของตน

๒. ขยัน เอาใจใส่หน้าที่แม่บ้าน ปรนนิบัติสามีอย่างยิ่ง การปรนนิบัติมีกล่าวไว้ตรงกันหลายประการ ได้แก่ กราบเท้าทุกวัน บูบตักนอน นวดพื้น เตรียมน้ำล้างหน้า ไม้สั่น น้ำอาบ ทาความสะอาดเครื่องใช้ ปรุงอาหาร เตรียมเสื้อผ้า ฯลฯ กฎหมายสอนน้องสาวคนที่ ฉบับบรมโกศ และฉบับภิกษอรุณที่ เท่านั้น ที่กล่าวเป็นพิเศษว่าภรรยาต้องปรนนิบัติด้านกามารมณ์ด้วย ฯลฯ

๓. จริตกริยาเรียบร้อย วาจาสุภาพอ่อนหวาน ซึ่งมักจะพรรณนาแจกแจงรายละเอียดคล้าย ๆ กัน สรุปได้ว่า ผู้หญิงควรปรุงแต่งจริตกริยา ๒ ประการคือ

๓.๑ กิริยามารยาทเรียบร้อยสวยงาม มีสัมมาคารวะ เช่น เดินช้า, ไม่เดินไกวแขนจนสุดแขน, ไม่หัวเราะเสียงดัง, ไม่เดินกรีดกราย, ไม่เดินข้ามหัวผู้ใหญ่ ฯลฯ

๓.๒ ไม่แสดงจริตกริยาชั่วร้ายทางเพศ เช่น ไม่เดินตัดดอกไม้, เสียดผม, ขยิบชายอก, หัวเราะเมื่อเห็นผู้ชาย ฯลฯ

จะเห็นได้ว่า หน้าที่คุณสมบัติของผู้หญิงเป็นภรรยาตามที่ปรากฏในวรรณคดีคำสอนเป็นคุณสมบัติและหน้าที่ของผู้หญิงพหุ มุมมอง เพื่อรักษาสถานะของการเป็นภรรยาให้ยืนยาว มั่งคั่ง และเป็นสิ่งที่แสดงว่าผู้หญิงยังคงมีสถานะทางสังคมดีกว่าผู้ชาย เป็น "ข้างเท้าหลัง"

๖๕ มีความปรารถนาไว้ว่า

ทรงพระเสสรวลสบาย

กรเกี่ยวเกยกาย

ตระโบมบันเทาแนบนาง

ปรนนิบัติปรุมบานกลาง

ที่สุคมโนนาง

นเคราะห์จขบเชิงกาม

ดังที่กล่าวมาแล้วนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม นอกเหนือจากเป็นฆอสลัตย์ ขยัน กริยาวาจาเรียบร้อย รุจกปรนนิบัติแล้ว ผู้หญิงในวรรณะคฤหัสถ์สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังเป็นฆอสลัตย์ มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด นางพมามา ใน คาร์บัทวศรจุฬาลักษณ์ ได้แสดงสติปัญญา ความรู้ และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์งานประดิษฐ์ต่าง ๆ เป็นที่เลื่องลือมาจนปัจจุบัน ผู้แต่ง โอวาทกระษัตริย์ก็กล่าวถึงจุดประสงค์ของการแต่งว่า เพื่อเป็นประโยชน์แก่ หญิงมีปัญญา ดัง กล่าวไว้ว่า

ชื่อว่าโอวาทกระษัตริย์	ไว้เป็นที่ลกลชยอนันใหญ่ยิ่ง
เหมือนอาภรณ์ซ่อนใส่ให้เฟิศพริ่ง	สำหรับหญิงอันดีมีปัญญา

สุภชาติสอนสตรี กล่าวไว้หลายแห่งว่า ผู้หญิงต้อง "ฉลาด" ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง แต่งตัว ซึ่งต้อง "ฉลาดแต่งร่างเหมือนอย่างหงส์" หรือเรื่องอื่น ๆ สำหรับหญิงโสด ต้องมีวิจรรย์ญาณ ไม่หลงเชื่อคำพูดใครโดยง่าย ต้อง "ฟังหูไว้หู" และคำสอนยังเตือน ให้รู้จักชายชั่วประเภทต่าง ๆ ที่ไม่ควรเลือกเป็นคู่ครอง ผู้หญิงต้องมีวิชาความรู้ ดัง กล่าวไว้ว่า "การวิชาหาประดับสำหรับร่าง" และต้องเป็นจริงจริง สามารถถ่ายทอดหรือ กำกับให้คนอื่นกระทำได้ แม้มพระบิณฑูรทำให้คนรับใช้เชื่อถือ ดังกล่าวไว้ว่า

รวชากไทรเป็นครเขา	จึงจะเบาแรงตนเร่งชวนชวย
มีข่าโทใช้สอยค่อยสบาย	ตัวเป็นนายโง่เง่าบ่าวไม่เกรง

ผู้หญิงใน สุภชาติสอนสตรี มิใช่เพียงเป็นแม่เรือนเท่านั้น แต่ยังเป็นฆอสลัตย์ ประกอบ อาชีพด้วย ผู้หญิงต้องฉลาดพูดเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่กิจการค้าของตนเอง ดังกล่าวไว้ว่า

แม่จะเรียนวิชาทางค้าขาย	อย่าบากร้ายพดจ้อชฉฉาลัย
จึงข่อย่ายขายดีมีกำไร	ด้วยเขาไม่เคื่องจิตระอิดระอา

ผู้แต่งจึงประนามผู้หญิงที่ไม่ทำมาหากิน เอาแต่เที่ยวเตร่ เล่นการพนันว่า

ไม่ทำมาหากินจนสิ้นแกน

ก็เลยเล่นเข้าบ่อนนอนสบาย

โอวาทกระษัตริย์ กล่าวถึงผู้หญิงที่โชคร้าย เป็นคนทำมาหากินแต่ได้สามีไม่ดี สามีก็คอยเบียดเบียนทรยศทรพยาหาได้

ภรรยาหาได้เอาไปเสีย

เล่นแต่เบี้ย โป้วตัวบลอกปลิ้น

นอกจากการตกแต่งพรรณนาให้เห็นภาพว่าผู้หญิงในวรรณคดีคำสอนบางเรื่องในสมัยนั้นเป็นผู้หญิงที่ประกอบอาชีพ ผู้แต่งยังสะท้อนค่านิยมใหม่ของสังคมสมัยนั้นว่า สังคมยกย่องผู้หญิงมีทรัพย์มากกว่าหญิงงาม เพราะความร่ำรวยแสดงถึงความขยันทำมาหากิน ดังกล่าวว่า

ทกวณัฒมทรัพย์เขานับหน้า

อย่าถือว่าตนงามตามวิสัย

ถึงงามพักตร์เขาจะรักเจ้าเพียงไร

เขาคาดใจเสียว่าเจ้าขี้เกียจการ

ข้อความข้างต้นนี้เป็นตัวอย่างอันดีแสดงให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงสังคมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้เปลี่ยนค่านิยม หรือการยึดถือคุณค่าบางอย่างในสังคมไทยไปด้วยการเติบโตทางเศรษฐกิจทำให้เกิดการเปลี่ยนลำดับชั้นของคนในสังคม ผู้มีทรัพย์กลายเป็นคนชั้นสูง เพราะมีอำนาจทางเศรษฐกิจและการปกครอง สิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิด เช่น ความงาม ชาติ ตระกูล ซึ่งเคยเป็นสิ่งที่แสดง "อภิสิทธิ์" ทางสังคมกลายเป็นสิ่งที่สำคัญน้อยลงไป สังคมให้ความสำคัญกับสิ่งที่ "สร้าง" ขึ้นได้ด้วยสติปัญญาของตนเองมากกว่า นอกจากการไม่เชิดชู "นารมรูปเป็นทรัพย์" ว่าเป็นสิ่งสำคัญ โดยถือว่าต้องมีทรัพย์จริง ไม่ใช่เพียงรบงาม ชาติกำเนิดก็ไม่ใช่สิ่งจำเป็น เพราะคนกลุ่มใหญ่ที่เรียกว่ากระฎุมพี ไม่มีกำเนิดสูง อาจเป็นเพียงคนสามัญ หรือคนต่างด้าว ชาติตระกูล กำเนิดสูง ซึ่งเคยเป็นคุณค่าที่ยึดถือกันมาแต่โบราณ จึงกลายเป็นคุณค่าสำคัญรองลงไปเมื่อเทียบกับการมีทรัพย์ ดังเช่น สภาขัตติยสอนสตรีกล่าวถึงขนาดที่ว่า กษัตริย์ในราชวงศ์จักรีหากไม่มีทรัพย์ก็ไร้ความหมาย ดังนี้

สภาขัตติยสอนสตรีประดับไว้
ถึงเป็นองค์สรวิงศ์พงศจักรี

ว่าผู้ใดงามพักตร์สูงศักดิ์ศรี
แม่ไม่มีสินทรัพย์ก็กลับไป

การมีทรัพย์จึงสัมพันธ์กับความฉลาด และความฉลาดเกิดขึ้นได้เพราะการศึกษา
ดังนั้น ผู้หญิงในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตามที่ปรากฏใน สาส์นสอนหญิง จึงเป็นผู้ที่มี
"วิชาความรู้" ความคิดเช่นสอดคล้องกับคำสอนในหนังสือแบบเรียนสมัยนั้น คือ ประม
ก ก หัดอ่าน ซึ่งมีข้อความตอนหนึ่งว่า

ครูกุมาร แสงหาอาจารย์ เล่าเรียนวิชา ให้บุรุษไปร้อง
ทางการศึกษา สำหรับวิชา กุมารทั้งผอง
ครั้นว่าใหญ่กล้า พึ่งให้แสงหา ทรัพย์สิ้นเงินทอง ทานา
ทำไร่ ใจตรึกนึกบง ใ้หมเงินทอง สิ่งของบริวาร
ทรัพย์มีใกล้ ใครบัญชาไ้ หาได้บอาน แ้วแคว้นแดนดิน
มีสิน ทุกสถาน ผู้ใดใจคร้าน บอพานพบนา ๖๖

ค. อิทธิพลของสังคมต่อผู้หญิง

นอกจากผู้หญิงจะอยู่ในความดูแลของพ่อแม่ยามเด็ก และอยู่ใน
ความคุ้มครองของสามียามมีครอบครัวแล้ว ผู้หญิงยังต้องอยู่ใน "สายตา" ของสังคมอยู่ตลอด
เวลา การกระทำผิดพลาดของผู้หญิง จึงไม่ใช่ความผิดความถกของตัวการกระทำนั้นเพียง
อย่างเดียว แต่เป็นความผิดความถกที่ตัดสินด้วยทัศนคติของสังคมและคนรอบข้างว่าเป็นสิ่ง
ควรสรรเสริญ หรือสิ่งที่น่าละอายด้วย สังคมจึงมีอิทธิพลและมีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตและ
ความประพฤติของผู้หญิงอย่างมากตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

วรรณคดีคำสอนเป็นวรรณคดีที่แสดงให้เห็นชัดเจนว่าสังคมมีอิทธิพลต่อการดำเนิน
ชีวิตของผู้หญิง เพราะนอกจากจะสร้างมาตรฐานแห่งความประพฤติที่ต้องปฏิบัติตามแล้ว ยัง

๖๖ ประม ก ก ประม ก ก หัดอ่าน ปฐมมาลา (พระนคร: ศิลปาบรรณา
การ, ๒๕๐๖), หน้า ๗๔.

สร้างกลไกควบคุมความคิดความเชื่อ เพื่อไม่ให้ผู้หญิงต้องสงสัยต่อสิ่งที่ตนเองต้องปฏิบัติ หรืออาจกล่าวได้ว่า เป็นการสอนให้ยอมรับทั้งความคิดและการกระทำ สิ่งที่เป็นกลไกควบคุมความคิดความเชื่อของผู้หญิงคือ ความอาย เพราะโดยธรรมชาติผู้หญิงมีความละเอียดอ่อนเปราะบางทั้งร่างกายและจิตใจเมื่อเทียบกับผู้ชาย เมื่อสังคมแต่โบราณเป็นสังคมของผู้ชายเพราะความได้เปรียบด้านพลังกำลัง ผู้ชายจึงกำหนดบทบาทตนเองเป็นแม่คุมครองปกป้องผู้หญิง และมีความเชื่อว่าผู้หญิงจะไม่อาจคุมครองตนเองได้ ในเมื่อผู้ชายก็ไม่อาจคุมครองดูแลตลอดเวลา ความอายจึงเป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้นเพื่อเป็นเกราะคุ้มกันไม่ให้ผู้หญิงกระทำสิ่งผิดพลาดไปด้วยความหลงเปลือหรือตามใจตัว เพราะเมื่อก้าวถึงความอายมีความหมายถึงความตระหนักรู้ในใจว่ากระทำสิ่งผิดพลาดอย่างหนึ่ง กับเกิดความรู้สึกว่ามีส่วนร่วมการกระทำผิดของตนอีกอย่างหนึ่ง ล้ำพียงความรู้สึกผิดในใจคงไม่มีน้ำหนักเท่ากับความรู้สึกอายที่รู้ว่ามีคนอื่นร่วมรู้ด้วย ฉะนั้น ในวรรณคดีคำสอนมักจะกล่าวถึงความอายควบคู่ไปกับการนินทา หรือการมีคนหัวเราะเยาะ ฯลฯ ด้วยเสมอ

ดังนั้น การกระทำหรือไม่กระทำสิ่งใด ตามบทสัจฐานของสังคมที่คดประหนึ่งว่าเป็น การเลือกกระทำของผู้หญิงเอง จริง ๆ แล้วยังมีสังคมควบคุมอยู่อีกชั้นหนึ่ง การไม่กระทำบางสิ่งบางอย่างจึงไม่ใช่เพราะเห็นว่ามัน "ไม่ดี" เท่านั้น แต่เพราะคน "นินทา" เช่นเดียวกับกระทำบางสิ่งบางอย่างเพราะคน "สรรเสริญ" ไม่ใช่เพียงเพราะเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดี

วรรณคดีคำสอนผู้หญิงในสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นกล่าวเน้นเรื่อง "ความอาย" อย่างจริงจัง จนอาจสรุปได้ว่าเป็นลักษณะของวัฒนธรรมในสังคมไทยที่ สมบัติ จันทรวงศ์ อธิบายไว้ว่า ลักษณะเช่นนี้ "เป็นรูปของวัฒนธรรมที่ให้คุณค่ากับความ อับอาย (Shame Culture) มากกว่าที่จะเป็นวัฒนธรรมซึ่งให้น้ำหนักต่อความรู้สึกผิด ชอบชั่วดีในตัวของตนเอง (Guilt Culture) ^{๖๑} เราสามารถพิจารณาแนวคิดนี้ได้ จากข้อความในวรรณคดีคำสอนผู้หญิงหลายเรื่องดังต่อไปนี้

^{๖๑}สมบัติ จันทรวงศ์, "โลกทัศน์ของสุนทรภู่," "สุนทรภู่" ๓ โลกและสังคม, (พระนคร: ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๒๔), หน้า ๓๕.

กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ฉบับสมัยบรมโกศ และฉบับภิกษอินท์ กล่าวถึงนาง
จันทร์ประภาว่านางรู้สึก "มีแต่ความอาย" และคิดว่าการถูกสามีทอดทิ้งเป็นเพราะบุญน้อย

บุญน้อยน้อยนัก ผัวไม่ร่วมรัก ผลักหน้าหน้าหนี ทิ้งขว้างร้างไว้ ให้อาย
อัปรี คิดแค้นบัคส์ สุดที่จะเจรจา

ข้อความนี้แสดงว่านางจันทร์ประภา ไม่ได้คำนึงถึงสาเหตุแท้จริงที่สามทอดทิ้ง กลับ
โทษว่าเป็นเรื่องบุญกรรม และไม่ได้คำนึงถึงความรู้สึกของตนเองต่อสิ่งที่เกิดขึ้นว่า เสียใจ
เสียดาย หรือโกรธแค้น เจ็บปวด กลับกล่าวว่าเป็นสิ่งน่าอายและรุนแรงมากเพราะเป็นสิ่งที่
ชั่วร้ายจึงใช้คำว่า "อัปรี"

ข้อความตอนเดียวกันนี้ ฉบับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส
กล่าวว่าอายจนตายเสียดีกว่าอยู่

อ้ายอายบอจอรจกเอื่อน	และจักเยื่อนยุบลแสดง
โอรู้อ้าง โจนฤทยแทง	มรณเลิศประเสร์รู้แล

นอกจากนี้ กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ฉบับอยุธยาและธนบุรี ยังกล่าวถึงสถานะ
ของผู้หญิง ไม่ว่าจะเป็นโสเภณีหรือแต่งงานแล้วแต่เป็นหม้าย ย่อมไม่พ้นคนล้อเลียน ดังว่า

ธรรมากระษัตริ เป็นสาวกดี ปากคนเสสรวล จะอยู่เป็นหม้าย
ไม่พ้นส้าวรวล ประพฤติโดยควร คิดยากหนักหนา

กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ฉบับกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส กล่าวไว้ว่า

<u>ชมชนจะชวนฉิน</u>	<u>ประมาทหมิ่นทกลิ่งอัน</u>
ยากนักจะผ่อนผัน	บรรเทาที่สตรีตรอม

โอวาทกระษัตริ กล่าวไว้ทำนองเดียวกันว่า การที่สามมีรักหรือไม่รัก ไม่ใช่เรื่อง

ของสามีภรรยาเพียง ๒ คน แต่มีประขามตของคนนอกเข้ามาเกี่ยวด้วย คือ

ถ้าสามีทิ้งขว้างไป "ค่าคนเขาจะค่อนข้างนินทา จะแคะไค้โล่วว่าเล่นเฉยเฉย"

ถ้าสามีรักใคร่ "ถ้าตัวดีสามีไม่ห่างเขย จะปรายเปรยเคาะว่าสารพัน"

และยังกล่าวด้วยว่า การที่ภรรยาร้ายต่อสามี เช่น ข่มสามี หรือสามีรักแล้ว
ได้ใจไม่เชื่อฟัง เป็นสิ่ง "น่าอาย" ^{๕๕} ทงน

ที่จริงผู้ควรตัวจะเกรงกลัว ไม่ยำเียงหยาบคายให้อายคน

ผู้ผดุงบำรุงให้ตามกำลัง กลับชิงชิงประทุษจริตไม่คิดอาย

คำสอนที่นางกฤษณาสอนน้องสาว ก็เน้นไม่ให้กระทำกริยาบางอย่าง โดยบอก
ว่าเป็นสิ่งน่าอายแทนการกล่าวถึงผลเสียแห่งการกระทำนั้น เช่น

อย่าเยี่ยงหญิงบาบ เห็นเพลินโลกลาก ไล่ก็ยวิสัย ความอายไม่คิด
คิดแต่สนุกใจ ไม่เกรงไพลภัย อาชญาสามี

อย่าเยี่ยงหญิงชั่ว ไม่รู้คุณค่า ไม่กลัวความอาย ลิ่นลมข่มคำ
ห่อนยำเียงชาย จงจิตคิดหมาย มุ่งร้ายภรรดา

กระทุบหักจับจับ ตีนเหยียบหปรบ ฟังเสียงผู้ชาย ตามุ่งฟังกรวย
หลุดหล่นลงทราย ไม่กลัวความอาย ผุงคนเยาะหยัน

ผู้หญิงจึงไม่สามารถแสดงอารมณ์ความรู้สึกตามธรรมชาติของตน แม้การแสดง
ความหึงหวงก็เป็นสิ่งที่ไม่อาจทำได้ โดยเฉพาะเมื่อเป็นนางกษัตริย์ การหึงหวงเป็นโทษ
เพราะทำให้สามีกริ้ว และยังถูกติฉินจิกจากบุคคลทุกระดับด้วย

สำหรับขัตติยศไกร   จักหงหวงใจ
 จักติดโทษาราคี
 คือเคื่องวรบาทสวามี   หนึ่งมขมนตรี
ประชาราษฎร์ตจฉิน

กิริยาอาการบางอย่างที่กระทำผิดพลาด มิใช่เป็นเพียงความผิดพลาดในตัวของมันเองซึ่งเกิดขึ้นตามธรรมชาติ แต่วรรณคดีคำสอนจะเตือนให้ระวังกิริยาเหล่านั้นเพราะเป็นเรื่องที่คนจะหัวเราะเยาะ เช่น การนั่งหลับ เดินพลาดหกล้ม นอนดินส่าย เป็นต้น

นามชื่อหลบลิมสตียา   เกลือกเป็นเวทนา
ปากคนจะนินทาสำรวจ

อย่าเหม่อเมินเดินโหดมอาณา   แม่นพลงพลาดบาทาจะอายคน

แม่นสมระจะ ไปนอนที่เรือนโชน   อย่าหลับไหลลิมกายจนสายสาง

ใครเห็นเข้าเขาจะนินทานาง   ความกระจำงออกกระจ่ายเพราะกายตัว

สุภาษิตสอนสตรี ยังกล่าวด้วยว่า เป็นผู้หญิงต้องระวังกิริยามารยาทเพราะ "เป็นนารีที่อายหลายกระบวน จงสงวนศักดิ์สง่าอย่าให้อาย" และ ยังกล่าวอีกด้วยว่า "เป็นผู้หญิงครึ่งชายครึ่งอย่าพึงใจ ใครเขาไม่สรรเสริญเมื่อนอรมนั" ซึ่งแสดงว่าสังคมมีทัศนะเกี่ยวกับความเป็นหญิงเป็นชายที่ชัดเจน วรรณคดีไทยแต่เดิมมองว่าชายหญิงแตกต่างกัน การอบรมเลี้ยงดูจะไม่เหมือนกัน ดังนั้น บทบาทหน้าที่และสถานะในสังคมจึงแตกต่างกันไปด้วย ผู้หญิงต้องได้รับการอบรมเลี้ยงดูให้เป็น "ลูกผู้หญิง" ผู้ชายก็ต้องถูกอบรมเลี้ยงดูให้เป็น "ลูกผู้ชาย" ผู้ชายเรียนรูหนังสือและวิชาป้องกันตัว ส่วนผู้หญิงเรียนรูวิชาเย็บปักถักร้อยและการเป็นแม่เรือน การอบรมกิริยามารยาทระหว่างหญิงกับชายก็แตกต่างกัน สุนทรภู่จึงกล่าวว่า "เมื่อเป็นผู้หญิงให้เห็นว่าเป็นหญิง อย่าทอดทิ้งกิริยาอักษาสัย" ผู้หญิงต้องรักษาคุณสมบัติของความเป็นผู้หญิงไว้ให้ครบถ้วน แม้เพศชายจะเป็นที่ยกย่องอย่างไรก็ตาม การที่ผู้หญิงไปนำเอาคุณสมบัติของผู้ชายมารวมไว้ในตัวด้วยกัน ไม่ใช่สิ่งที่จะได้รับการยกย่องอย่างค่านิยมปัจจุบัน

นอกจากในด้านกิริยามารยาทแล้ว แม้ในเรื่องการแต่งตัวให้สวยงาม สภาชิตสอนสตรี ไม่ได้กล่าวว่าผู้หญิงควรแต่งตัวสวยเพื่อความพอใจของตนเอง แต่กลับกล่าวว่า เพื่อให้คนชมว่าฉลาด รู้จักแต่งตัว ดังกล่าวว่า

จะเก็บไร ไว้ผมให้สมพัคร์	บำรุงศักดิ์ตามศรมิให้เขิน
เป็นสุภาพราบเรียบแลเจริญ	คงมีผู้สรรเสริญองค์ทรง
ใครเห็นน้องต้องนิยมชมไม่ขาด	ว่าฉลาดแต่งร่างเหมือนอย่างหงส์

ในการสั่งสอนให้ประหยัด สภาชิตสอนสตรี ก็กล่าวถึงทัศนคติของผู้อื่นก่อนจะกล่าวถึงประโยชน์ของการประหยัด หรือโทษของการสร้อยสร้อยโดยตรง เช่น

ค่อยเสงี่ยมเจียมตนจนเสียก่อน	พ่อนั้นพ่อนที่หลังเขาสรรเสริญ
อย่าเปื้อนเยื่อพกใหญ่ออกให้เกิน	ละเมิดเมินหมิ่นนั้กมักจะอาย

ที่น่าสนใจมากคือ สภาชิตสอนสตรี กล่าวถึงกรณีผู้หญิงท้องไม่มีพ่อว่าเป็นเรื่องน่าอายจึงต้องทำแท้ง โดย "ต้องกินยาเข้าสู่ราฟริกไทยปน หมายประจัญจะให้คืบที่อ้ออาย" แต่เมื่อทำไม่สำเร็จ พ่อแม่ต้องช่วยแก้อายโดยหาสามีให้ ให้ผู้ชายนั้นรับเด็กในท้องเป็นลูกของตน ผู้แต่งแสดงทัศนะส่วนตัวไว้ตรงนี้ว่า เป็นเรื่องน่าอายหนักที่ชายคนใหม่ทำ เช่นนั้นและประนามชายผู้กล้าหาญแก้ปัญหานี้ว่า "ชายโหดโหดเขลา"

การใช้ "ความอาย" เป็นกรอบแห่งความประพฤตินี้ บางครั้งเพื่อทำให้หน้าหนักมากขึ้น ก็กล่าวว่าไม่เพียงแต่เป็นเรื่องน่าอายของผู้หญิงเท่านั้น แต่พ่อแม่ญาติพี่น้องจะพลอยอ้ออายขายหน้าไปด้วย ดังเช่น กล่าวว่าเมื่อผู้หญิงรักชอบพอกับใคร ต้องแต่งงานให้ถูกต้อง หากหนีตามกันไป เมื่อถกทอดทิ้ง พ่อแม่จะยิ่งโกรธเพราะทำให้ขายหน้าคนอื่น ลูกที่ตจ้งเป็น "หน้าตา" ของพ่อแม่ วงศ์ตระกูล ดังที่กล่าวไว้ว่า

เขารักจริงให้ส่ซอกับพ่อแม่	อย่าวิ่งแร่หลงงามไปตามง่าย
เขาไม่เลี้ยงไล่ขับจะอ้ออาย	ต้องเป็นม่ายอยู่กับบ้านประจาดตน
ข้างพ่อแม่ก็จะโกรธพิโรธรำ	จะจงจำตีโบยออกไหนหน

ด้วยท่านอายุขยหน้าประชาชน

ไม่รักตนเราจึงต้องมาหมองมัว

จะนั้น แนวคิดเรื่องอิทธิพลของสังคมที่มีต่อการประพฤติปฏิบัติตัวของผู้หญิง จึงเป็นแนวคิดที่สืบทอดต่อเนื่อง จากวรรณคดีคำสอนสมัยอยุธยา มาสู่วรรณคดีคำสอนสมัยรัตนโกสินทร์
ตอนต้น สภาศิสอนสตรี บอกจุดประสงค์การแต่งไว้ชัดเจนตั้งแต่เริ่มเรื่องว่า

ผู้ใดเกิดเป็นสตรีอันมีศักดิ์

บำรุงรักษากายไว้ให้เป็นผล

สงวนงามตามระบอบให้ชอบกล

จึงจะพ้นภัยพาลการนินทา

และเมื่อจบเรื่องได้กล่าวไว้อีกว่า

อย่าฟังเปล่าเอาแต่กลอนสนทนเพราะ
ไว้เป็นแบบสอนตนพันราศี

จงพิเคราะห์ที่คำเลิศประเสริฐศรี
กันภัยศัตรูอันคนนินทา

๒.๓.๒ การใช้กลวิธีการประพันธ์

กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ เป็นวรรณคดีที่มีเนื้อหาสอนผู้หญิงโดยเฉพาะเล่มแรก จะนั้น รูปแบบการแต่งกฤษณาสอนน้องคำฉันท์น่าจะเป็นแบบแผนของการแต่งวรรณคดีคำสอนผู้หญิงในรุ่นหลังอยู่ไม่น้อย กลวิธีการประพันธ์บางอย่างมีผลต่อการสร้างตัวละครหญิง ดังจะกล่าวถึงต่อไป

ในด้านกลวิธีการเล่าเรื่อง กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ผูกเรื่องเป็นบทสนทนาของตัวละคร กลวิธีการประพันธ์แบบนี้ใช้กันในวรรณคดีคำสอนสมัยอยุธยาเรื่องอื่น ๆ ด้วย เช่น โคลงพาลีสอนน้อง และ โคลงทศรถสอนพระราม พระราชนิพนธ์สมเด็จพระนารายณ์มหาราช การผูกเรื่องเป็นบทสนทนา โดยตัดตอนมาจากวรรณคดีเรื่องสำคัญที่เป็นที่รู้จักกันอยู่แล้ว เช่นนี้ ทำให้สนุกสนาน จดจำได้ง่าย และมีชีวิตชีวาพร้อมทั้งน่าเชื่อถือ เพราะเมื่อนางกฤษณาสอนน้องสาวแล้ว นางจิริประภาผู้เป็นน้องนำไปปฏิบัติ และได้ผลสำเร็จตามคำสอนของพี่สาว คือสามีที่หน้ารักก็กลับมารักใคร่ตามเดิมนับเป็นคำสอนที่สมบูรณ์ คือสอนแล้วมีผู้นำไปปฏิบัติ ปฏิบัติแล้วได้ผลสำเร็จตามต้องการ

เท่ากับเป็นการย้ำหน้าหน้าว่าคำสอนที่ปรากฏจะมีประโยชน์แก่บุคคลทั่วไป เช่นเดียวกับตัวละคร

การกำหนดตัวผู้เล่าเรื่องให้เป็นพี่น้องน้องนับว่าเป็นสิ่งที่เหมาะสมกับเนื้อเรื่องมากกว่าฉบับสันสกฤต เพราะสัมพันธ์ภาพระหว่างพี่กับน้องแสดงความใกล้ชิดสนิทสนมมากพอที่จะปรึกษาเรื่องส่วนตัว แสดงอาวโโสที่จะทำให้คำแนะนำน่าเชื่อถือ นอกจากนี้เป็นพี่น้องแล้ว ยังเป็นเรื่องผู้หญิงสอนผู้หญิง ซึ่งสอดคล้องกับเนื้อหาที่กล่าวถึงการครองเรือน **คาร์ยัทวาศรีจุฬาลักษณ์** เป็นวรรณคดีที่ใช้กลวิธีทำนองเดียวกัน คือให้ผู้หญิงสอนผู้หญิง ให้อัจฉกษัตริย์องค์หนึ่งของนางในราชสำนักทอด มีการใช้บทสนทนาเพื่อให้เนื้อเรื่องสนุกสนาน มีมิติของเวลา สถานที่ ผู้แต่งกำหนดเนื้อเรื่องโดยอ้อมบุคคล และยุคสมัยตามที่เป็นจริง คือกล่าวว่าเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยพระร่วงเจ้าแห่งกรุงสุโขทัย แม้วรรณคดีในปัจจุบันจะมีความเชื่อว่า วรรณคดีเรื่องนี้จะแต่งขึ้นหรืออย่างน้อยก็แต่งชื่อใหม่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเอง แต่การกำหนดมิติเวลาทางประวัติศาสตร์เช่นนี้ ทำให้ตัวละครหญิงในเรื่องซึ่งเป็นตัวละครสำคัญโดดเด่นราวกับเป็นบุคคลจริง มิใช่ตัวละครสมมติ กลวิธีเช่นนี้มีส่วนทำให้คำสอนของนางนพมาศมีน้ำหนักน่าเชื่อถือมากขึ้น คำสอนส่วนใหญ่ใน **คาร์ยัทวาศรีจุฬาลักษณ์** อยู่ในบทสนทนายาระหว่างนางนพมาศกับพระศรีมโหสถและนางเรวดี และอยู่ในตอนที่นางเรวดีให้โอวาทแก่นางนพมาศก่อนเข้าถวายตัว

การแสดงภูมิปัญญาของนางนพมาศก็เป็นกลวิธีการสร้างตัวละครที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่ง นางนพมาศใช้ความประพฤติดของตนเองเป็นบรรทัดฐานของคุณสมบัติของภรรยาที่ดี นางนพมาศมักจะกล่าวอย่างเชื่อมั่นในตนเองเสมอว่า ตนเป็นหญิงมีความคิดริเริ่ม ฉลาด และมีคุณสมบัติของดีเป็นนางงามเอกอย่างครบถ้วน การที่ตัวละครเอกของเรื่องใช้ตัวเองเป็นตัวอย่างสมบูรณ์แบบของผู้หญิงในอุดมคติเช่นนี้ เป็นลักษณะเดียวกับนางกฤษณาในเรื่อง **กฤษณาสอนน้องคำฉันท์** เพราะนางกฤษณาเป็นผู้ประสบความสำเร็จในชีวิตครอบครัวซึ่งมีสามี ๕ คน เสมือนกับนางรับภาระและผจญปัญหาหนักเป็น ๕ เท่าของหญิงทั่วไป คำสอนของนางกฤษณาและนางนพมาศจึงเป็นคำสอนที่น่าเชื่อถือเพราะเกิดจากประสบการณ์ของตนเอง

การดำเนินเรื่องของวรรณคดีคำสอนผู้หญิงมักจะคล้าย ๆ กัน คือ กล่าวถึงลักษณะของผู้หญิงชั่ว ลักษณะของผู้หญิงดี และกล่าวถึงข้อประพฤติปฏิบัติของภรรยาที่ดี

ลักษณะของคำสอนใน กถาสอนน้องคำฉันท์ เป็นท่านองเดียวกับที่ เจื้อ สตะ
เวทิน^{๖๔} กล่าวถึงลักษณะของสุภาษิตว่า เป็นงานเขียนที่มุ่งสอนหรือให้สติ ชีทศทางให้คน
ประพฤติ ซึ่งแยกวิธีการสอนได้ ๓ วิธี คือ

- ก. สอนให้ทำ
- ข. สอนให้เว้น
- ค. สอนให้ใช้ความจริง โดยพิจารณาได้เอง

หากนำเอาลักษณะการใช้คำสอนมาพิจารณาหนังสือกถาสอนน้องคำฉันท์จะพบว่า
การสร้างภาพตัวละครผู้หญิง ในอุดมคติให้มจริยวัตรสมบรูณ์พร้อมจะเป็นแม่บ้านแม่เรือน ตระ
หนักในสิ่งควรประพฤติและไม่ควรประพฤติ ผู้แต่ง ได้ใช้กลวิธีต่าง ๆ ที่มีลักษณะตรงกันดังนี้

ก. สอนให้ทำ ภาษาที่ใช้ในการสอนมักจะเป็นประโยคคำสั่ง หรือ
ประโยคขอร้อง ดังนี้

ยามรอนกระหายหิยาไทย	ถือพชนีไกว
คอยโบกระบายวาตา	
ถวายเครื่องสูคนธมาลา	สารับขัตติยา
จโลจะลอบของค	

(กถาสอนน้องคำฉันท์ ฉบับสมัยบรมโกศ)

ลักษณะเช่นนปรากฏในวรรณคดีคำสอนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ดังนี้

ยามร้อนพึงกวัดไกว	รำพายพัศราเพยลม
ยามสร้งถวายจม	สูคนธพึงจรงขจร

^{๖๔}เจื้อ สตะเวทิน, สุภาษิตไทย (พระนคร: โรงพิมพ์สุทธินิสารการพิมพ์,
๒๕๑๖), หน้า ๑ - ๒.

สมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ ต่อไปใน

อย่าเดินทัตพวงมาลา	เสยผมหม่นฟ้า
จับพกแทบทางกลางคน	
อย่าเดินยิ้มของยกตน	หวัรอรรมณน
สะกิดเพื่อนพดเลลนไปพลาวง	
อย่าเดินเพ็จผานงนาง	กวรลบบแกมคาง
เหลือบเหลยิวคชายแลขว	

(กฤษฎาสอนน้องศำฉันทน์ ฉบับสมัทกรมโกศ)

อย่าเดินทัตมาลา	เสยเกษาบควรทำ
จับพกพลาวงขานขำ	สะกิดเพือนสำรวลพลาวง
ยรยาตรโยกย้าย	กรกรรีคกรายสไบบาง
ยอหัตถ์ถ่มผัสปราวง	จักเส้อมส่วสคิสตรี

(กฤษฎาสอนน้องศำฉันทน์ ฉบับกรมสมเด็จพระประมมาฯ)

อย่าทำรี ๆ ขวาง ๆ ให้เขาว่า อย่าทำเชื่อ ๆ ซ้ำ ๆ ให้ท่านหัว
อย่าประพฤติตัวเก้อ ๆ ขวย ๆ ให้คนล้อ อย่าทำลับ ๆ ล่อ ๆ ให้คนเขาถาก อย่าทำ
โปก ๆ บาก ๆ ให้ท่านว่ากริยาชั่ว

(ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์)

จะพดจะว่าไรให้พิจารณ	ว่าขานอย่าให้ชำระสำระสาย
เขาจะค่อนนินทาเป็นน้าอาย	ว่าหญิงร้ายวาจาไม่น่าฟัง
จะคำทอล้อเรียกลูกหญิงชาย	จงคช้ายคชวข้างหน้าหลัง
อย่าแปรแปรนเล่นไล้ขนเสียงดัง	ค่นำช้งสำมานยประจानตัว

(โอวาทกระษัตริ์)

อย่าไกวแขนสุดแขนเขาห้ามบราม
อย่าเดินกรายย้ายออกยกผ้าห่ม
อย่าพูดเพื่อเจ้าไปไม่สู้ดี

เส่งี่ยมงามสงวนไว้แต่ในที่
อย่าเสียมกกลางทางหว่างวิถี
เหยาเรือนักกลับมาจึงหาลือ

(สุภาษิตสอนสตรี)

ค. สอนให้พิจารณาเองจากความจริง การสอนแบบนี้ ผู้แต่งจะยก
คำพังเพย พุทธวจนะ หรือคำกล่าวอันเป็นที่ยอมรับว่าเป็นสัจธรรมมากล่าวยืนยันหรือยกตัว
อย่างที่ดีหรือไม่ดีมาเป็นตัวแบบให้พิจารณา เช่น ในกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ฉบับสมัย
บรมโกศ และฉบับภิกษุอินทร์ นางกฤษณาห้ามน้องสาวไม่ให้ใช้เสน่ห์เล่ห์กลเพราะในความ
เป็นจริงไม่มีใครสามารถบังคับจิตใจใครได้ ผู้แต่งได้ยกคำพังเพยแต่โบราณมากล่าวว่า

ข้างเล่นจะจุด ฉวยทางให้หยด อย่าควรคิดหมาย ค่อยลอบตระ
โถม ค่อยโลมให้สบาย จะค่อยผันผาย คั้นด้าวโดยถวิน
โคไม่นำพา ระเบิดไบทัญญา งอกแน่นแผ่นดิน ใครห่อนข่มเขา
บินให้ไคกิน ผิดจรีตรบิล แต่เบื่องโบราณ

(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ฉบับภิกษุอินทร์)

ข้อความตอนเดียวกันนี้ กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสฯ ทรงนิพนธ์ไว้ว่า

สารแล่นครรไลคือใครจักจุด และจักจุดจักย้อย่าง
พฤษภภาเสพภักขบราว จักข่มเขาให้ตฤบตฤณ

(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ฉบับกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสฯ)

ข้อความอีกตอนหนึ่ง กล่าวถึงการรักษาคุณงามความดี โดยเปรียบเทียบ สัตว์
เมื่อตายแล้วยังเหลือขนหนังเป็นเครื่องหมายบอกให้รู้ว่าเป็นสัตว์ชนิดใด แต่มนุษย์จะเหลือ
เพียงความดี หรือความชั่วเพื่อพิสูจน์คุณภาพของมนุษย์เท่านั้น เนื้อความตอนน กรมสมเด็จพระ

พระปรมาฯ ทรงนิพนธ์ได้กระตือรือร้นชัดเจนเป็นที่ท่องเที่ยวกันต่อมา คือ

พฤษภกาสร	อังกฤชอรอันปลดปลง
โททนต์เส่งคง	สำคัญหมายในกายมี
นรชาติวางวาย	มลายสิ้นทั้งอินทรีย์
สถิตทั่วแต่ชั่วดี	ประดับไว้ในโลกา

วรรณคดีคำสอนในสมัยรัตนโกสินทร์ เรื่องอื่น ๆ ก็ใช้กลวิธีทำนองเดียวกัน อย่างเช่น สภาขิตสอนสตรี เปรียบเทียบผู้หญิงที่มักคิดต่อสามีกับนาง โมรา ในนิทานค่างลอน เรื่อง จันทะโครบ

ยังมีพวกหนึ่งนบนขยับ	เป็นผู้หญิงสองใจไม่กำหนด
เที่ยวย้ายง่ายขมกรมย์รส	ใครมาจดไฉนจับรับตะกาง
จะรักไหนก็ไม่รักสมครมั้น	เล่นประชันเชิงลองทั้งสองข้าง
ช่อดอกร์เรื่องเคื่องระคาง	ก็ขัดขวางหึงสาจะฆ่าพิง
เพราะนารมีได้ตรงจางหมาย	ทำให้ชายเคื่องเค้นแสนกระสัน
เหมือนพวกนางโมราวิลาวัณย์	ยื่นพระขรรค์หัวให้กับอ้ายโจร

นอกเหนือจาก คำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ และ กฤษณาสนนองค์จันทร์ ฉบับกรมสมเด็จพระบรมานชิตฯ ซึ่งสืบทอดมาจากฉบับอยุธยาแล้ววรรณคดีคำสอนผู้หญิงในสมัยรัตนโกสินทร์อีก ๓ เรื่อง มีได้แก่เรื่องในรูปของนิทานและบทสนทนาของตัวละครผู้แต่งซึ่งล้วนเป็นชายเป็นผู้บอกเล่าคือสมบัติ โทษสมบัติ และหน้าที่ของภรรยา และเพื่อให้เป็นที่น่าเชื่อถือ ผู้แต่งมักจะอ้างที่มาของความคิดเหล่านั้น เช่น โคลงโลกนิติ นำมาจากคาถาภาษาบาลีในพระธรรมบท โอวาทกระษัตริ์ อ้างลักษณะของภรรยาดีและภรรยาชั่วจากพระไตรปิฎก

การสอนที่ถูกต้องมีตัวอย่างเพื่อยืนยันทฤษฎีการสอนให้เห็นจริงว่ามีผลในเชิงปฏิบัติ ดังนั้น จะพบว่าวรรณคดีคำสอนผู้หญิงในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นบางเรื่องใช้วิธีแทรกนิทานอุทาหรณ์เพื่อเปรียบเทียบ ย้ำความและสรุปความคิดให้ชัดเจน นิทานที่ยกมากล่าวนั้นจะแสดง

เหตุและผลแห่งการกระทำทั้งสิ้น การใช้นิทานเปรียบเทียบเป็นกลวิธีที่ใช้กันทั่วไปในการสอนศาสนา เพราะสามารถอธิบายเรื่องยากให้เป็นเรื่องง่าย เข้าใจได้รวดเร็ว และสร้างภาพพจน์ชัดเจน การแทรกนิทานจึงเป็นกลวิธีสร้างตัวละครหญิงในวรรณคดีคำสอนให้มีลักษณะนิสัยและพฤติกรรม กลวิธีเช่นนี้จะได้อิทธิพลจากวรรณคดีศาสนา เพราะนิทานที่นำมาแทรกไว้ข้างก็เป็นนิทานที่ได้เค้าเรื่องจากชาดกเป็นเรื่องพระโพธิสัตว์ บ้างก็แต่งเลียนแบบนิทานชาดก เช่น เป็นเรื่องสัตว์ วรรณคดีคำสอนผู้หญิงที่ใช้กลวิธีการแทรกนิทานอุทาหรณ์ ได้แก่ โอวาทระษัตรี และ ตำนานท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ซึ่งมีนิทานต่าง ๆ ดังนี้

โอวาทระษัตรี แทรกนิทาน ๓ เรื่องดังนี้

นิทานเรื่องที่ ๑ พระโพธิสัตว์เดินทางไปกับอำมาตย์ทั้ง ๕ พบนางยักษ์ซึ่งแปลงร่างเป็นนางงามคอยล่อผู้ชายให้หลงแล้วจับกิน อำมาตย์ทั้ง ๕ หลงกลยักษ์สิ้นชีวิตหมดเหลือแต่พระโพธิสัตว์ พระองค์เดินทางต่อไปจนถึงเมืองพาราณสี เนื่องจากเมืองแห่งนี้ไม่มีกษัตริย์ปกครอง ประชาชนจึงเสี่ยงราชรถหาผู้มบญ ก็ได้พบพระโพธิสัตว์นอนอยู่ใต้ร่มไม้ ได้อัญเชิญขึ้นครองเมือง

นิทานเรื่องนี้เล่าแทรกเพื่อเป็นอุทาหรณ์แสดง ลักษณะของภรรยาชั่วที่ล่อลวงให้สามีหลงในกามารมณ์แล้วทำร้าย

นิทานเรื่องนี้คล้ายกับชาดกในนิบาตชาดกหลายเรื่อง เช่น ชาดกเรื่องที่ ๑ ชื่อ อัมมกชาดก ชาดกเรื่องที่ ๘๕ ชื่อ กิมบั๊กชาดก

นิทานเรื่องที่ ๒ เรื่องฤๅษีชบสนับเป็นราชสีห์ ๖๙ เล่าเพื่อเปรียบเทียบ กับหญิงที่สามีรักแล้วกลับคิดทำร้ายสามี

---

^{๖๙} ประชุมสุภาษิตฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า ๔๓๘ - ๔๔๐. และมีเรื่องย่อแล้วในวิทยานพนธ์หน้า ๕๐.

นิทานเรื่องที่ ๓ เรื่องชาย ๒ คน ชายเลวมีเมียดี ส่วนชายดีมีเมียเลว ๓๐
เล่าเพื่อเป็นอุทาหรณ์ว่าภรรยาที่คอยช่วยได้แม้กระทั่งชีวิตของสามี

คำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ มีเรื่องแทรก ๓ เรื่องเช่นกัน คือ

นิทานเรื่องที่ ๑ เรื่องนกกระต่ายตัวโตโลเล ๓๑ ใช้เล่าเพื่อเป็นอุทาหรณ์
เตือนนางสนมว่าต้องหมั่นเข้าเฝ้ารับใช้ใกล้ชิด ทารากิจจสม่ำเสมอไม่ใช่ทำบ้างไม่ทำบ้าง

นิทานเรื่องที่ ๒ เรื่อง นางข้างแสงนอน ๓๒ ใช้เล่าเพื่อเตือนนางสนมว่า
ไม่ควรทะนงตนว่าเป็นคนโปรดของพระมหากษัตริย์จนเกินงาน

นิทานเรื่องที่ ๓ เรื่อง นางนกระเรียนคบนางนกลีลาข่าง ๓๓ ใช้เล่า
เพื่อเตือนนางสนมไม่ให้คบคนชั่วจนเสียงานเสียการ ความดีที่เคยมีก็พลอยสูญสิ้นไปด้วย

เชื่อกันว่านิทานทั้งสามเรื่องข้างต้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงนำเรื่องเจ้าจอมหม่อมห้ามในราชสำนักของพระองค์บางคน ที่ประพฤติน่าไม่ดี มาแต่ง
ประชดในรูปของนิทาน เพราะในตอนท้ายเรื่องยังทรงจำแนกประเภทสาวชาววัง โดย
เปรียบเทียบกับสัตว์ประเภทต่าง ๆ ไว้อีกด้วย กลวิธีการใช้นิทานเปรียบเทียบกับวรรณคดี
คำสอนเรื่องนิจแสดงทั้งวรรณศิลป์และแสดงพระปรีชาสามารถอย่างมีชั้นเชิงในการดัดเตือน
บุคคลที่เกี่ยวข้องให้ปรับปรุงตัว

---

๓๐ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘๑ - ๔๘๕. และมีเรื่องย่อแล้วใน วิทยานิพนธ์.
หน้า ๒๔ - ๓๐.

๓๑ คำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์, หน้า ๔๕ - ๕๓.

๓๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓ - ๖๔.

๓๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓ - ๘๔.

นอกจากการแทรกนิตานดังกล่าวไปแล้ว วรรณคดีคำสอนผู้หญิงบางเรื่องแทรกตัวอย่างจากประสบการณ์ ได้แก่ สุภาหิตสอนสตรี กลวิธี เช่นนี้เป็นข้อดี เพราะเป็นเรื่องใกล้ตัว และผู้อ่านบางคนอาจมีประสบการณ์ร่วมกับผู้เขียน สุภาหิตสอนสตรี จะยกตัวอย่างหญิงชั่วประเภทต่าง ๆ ที่ชายไม่พึงปรารถนาได้เป็นภรรยา สุนทรภู่พรรณนาพฤติกรรมเลวร้ายของของผู้หญิงเหล่านั้นอย่างละเอียด สมดังที่เรามักจะยกย่องสุนทรภู่ว่าเป็นนักมนุษยนิยมเพราะสามารถวิเคราะห์ธรรมชาติของมนุษย์ได้อย่างชัดเจน สุนทรภู่กล่าวถึงภรรยาประเภทกลัว ๆ กล้า ๆ กับสามีได้อย่างเห็นภาพพจน์ ดังนี้

บ้างทากลับตัวสิ้นแต่ต่อหน้า	ถึงตาค้างยังไม่ถึงไหว
ครั้นผิวเดินเกินเลยเฉยเฉียดไป	ก็คำให้ไม่ดังตงกระซิบ
ทำเสงี่ยมแจ่มตัวผิวไม่เห็น	คเหมือนเช่นปากว่าตายยิบ
ครั้นว่าเขาเข้าใจรู้ไหวพริบ	ก็ต้องรีบต้องร้างระคางแคลง

ผู้หญิงบางคนร้าย คำว่าทบตีสามีและประจานให้ได้อาย สุนทรภู่ก็บรรยายพฤติกรรมอย่างละเอียด มองเห็นภาพเป็นจริง พร้อมทั้งแสดงทัศนะของผู้แต่ง โดยประนามสามีที่เกรงกลัวภรรยาว่าไม่เป็นผู้ชายดังนี้

บางนารีที่เป็นนางใจร้ายกาจ	หมิ่นประมาทท่มึงถึงส่งเสียงแข็ง
ส่าราก็อกร้องแรกแหกกระเซิง	ตะคอกเกล้งข่มขู่ให้ผวกแล้ว
ขู่คารนบนว่าค่าประชด	ให้สามีอภัยคลงหดหัว
ลูอาทาจไม่อาจขยาดตัว	มัดมือผัวผูกแขวนเค้นเขียนตี
ทรมาณสัดาน่าสังเวช	คเหมือนเปรตเวทนาน่าบัดสี
ยังมีหน้าซ้ำบ่าวเหล่านั้นารี	ที่ไม่มีสาคาให้มาค
ข้างฝ่ายผัวใจดีมิได้ว่า	นั่งให้เมียเขียนค่าน่าอดสู
คเหมือนเม้กับลกผกบนช	มิได้สร์บรับสับประยท้อ
ข้างกระไรใจคอมั่นอดได้	คเหมือนไม่มีจิตผิคบุรช
จึงยอมตัวกลัวเมียจนห่มุด	น้อยมนุษย์ที่จะเป็นได้เช่นนี้

จะเห็นได้ว่า การประนามสามีที่กลัวภรรยาว่าไม่เป็นผู้ชาย เป็นการแสดงแนว

คิดว่าผู้ชายต้องเป็นใหญ่กว่าผู้หญิง ภรรยาที่ต้องอ่อนน้อมยอมตาม และเคารพสามี ผู้หญิงที่ไม่ประพฤติตามแบบอุดมคติของสังคม จึงถูกประนามและประจานว่าเป็นภรรยาที่เลว

น่าสังเกตว่า ในสมัยรัชกาลที่ ๓ มีวรรณคดีคำสอนสำหรับผู้หญิง โดยเฉพาะถึง ๕ ฉบับ นับว่ามากกว่าสมัยใด ๆ นั่นคือ กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ โอวาทกระษัตริย์ ตำรับ ท้าวศรีจุฬาลักษณ์ และ สุนทรสนธิสนธิ ลักษณะเช่นนี้ น่าจะทำให้เข้าใจไปได้ว่า ถึงแม้ จารีตประเพณี กฎหมาย และสังคม จะชี้ชัดว่าผู้หญิงค้อยกว่าผู้ชาย แต่ในความเป็นจริง ผู้หญิงคงจะไม่ได้ยอมตัวเป็น "เบยล่าง" เสมอไป ภรรยาที่แสดงพฤติกรรมก้าวร้าวสามเฑาะว์ด้วยกิริยา วาจา ความรู้สึกนึกคิด คงมีอยู่ทั่วไป ผู้แต่งวรรณคดีคำสอนซึ่งล้วนแต่ เป็นผู้ชาย จึงอาศัยวรรณคดีเหล่านี้สื่อสารความปรารถนา "ภรรยาในอุดมคติ" โดย อาศัยการอ้างอิงคติโบราณ บ่อน่าสังเกตอีกประการหนึ่ง คือ วรรณคดีคำสอนเหล่านี้ เป็นวรรณคดีลายลักษณ์ เป็นวรรณคดีสำหรับอ่าน ไม่ใช่สำหรับฟัง หรือดู เหมือน วรรณคดีประเภทนิทานหรือบทละคร การสร้างวรรณคดีสำหรับอ่านขึ้นมาจำนวนมากใน รัชกาลนี้ รวมทั้งวรรณคดีคำสอนซึ่งมีจุดมุ่งหมายในการสร้างคุณภาพชีวิต ทำให้เป็นสิ่งที่ ยืนยันว่า สังคมไทยในสมัยนี้มีความเจริญทางด้านการศึกษาพอควร ดังเช่นที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวไว้ว่า

วัฒนธรรมการอ่านที่เป็นวัฒนธรรมของคนอ่านออกเขียนได้ ใช้สื่อที่เป็นลายลักษณ์อักษร สำหรับสืบทอดและแสดงออกซึ่งวัฒนธรรมนั้นไม่น้อย สามารถอ้างรากฐานของแบบแผน ของแบบแผนธรรมเนียมของตน (ทั้งที่เป็นจริงและเท็จ) จากคัมภีร์ที่เป็นลายลักษณ์ อักษร ในขณะที่เดียวกันนี้ เอยังที่จะรับความรู้ใหม่ ๆ ได้อ่าน ๓๕

วรรณคดีคำสอนทั้ง ๕ เล่มก็มีลักษณะเช่นเดียวกับที่ นิธิ กล่าวไว้ คือ อ้าง หลักฐานของแบบแผนขนบธรรมเนียมของหญิงครองเรือนตามที่ยึดถือกันมาแต่เดิม กฤษณาสอน น้องคำฉันท์ ฉบับกรมสมเด็จพระปรมมาฯ ทรงนิพนธ์ขึ้นจากต้นฉบับเดิม ตำรับท้าวศรีจุฬา

๓๕ นิธิ เอียวศรีวงศ์, เล่มเดิม, หน้า ๑๕๗.

ลักษณะสร้างเหตุการณ์ บรรยากาศ ระบบบุคคลจริง เพื่อให้ "รู้สึก" ว่าเป็นเรื่องจริง โอวาทพระชัตรี อ้างว่ามีในพระบาลี สภาชตสอนสตรี เป็นวรรณคดีคำสอนเล่มเดียวที่ไม่อ้างอิงที่มาของความคิด ทง ๆ ทริทกา "ขนบ" ของคำสอนโบราณอยู่ไม่น้อยดังที่กล่าวแล้ว

เมื่อศึกษาวรรณคดีคำสอนผู้หญิงทั้งในสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นแล้ว อาจสรุปได้ว่า ตัวละครหญิงในวรรณคดีคำสอนเกือบทุกเล่มมีสถานะเป็นภรรยา มากกว่าเป็นสาวโสด สภาชตสอนสตรี เป็นวรรณคดีคำสอนเพียงเล่มเดียวที่กล่าวถึงสาวโสดด้วย แต่ก็เป็นคำสอนให้สาวโสดเตรียมตัวเป็นภรรยาที่ต่อไป ลักษณะเช่นนี้ทำให้พิจารณาต่อไปได้ว่า สังคมไทยให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้หญิงในการเป็นภรรยา มากกว่าบทบาทอื่น ซึ่งบทบาทการเป็นภรรยาจะเกิดขึ้นเองไม่ได้ ผู้หญิงจะต้องมีสามี ดังนั้น การปรนเปรอ แต่งจริตกริยา และการเรียนรู้นานาที่แม่บ้านแม่เรือนจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพราะจะทำให้มีคุณสมบัติเด่นที่ชายจะเลือกเป็นคู่ครอง และเมื่อแต่งงานเป็นภรรยาแล้ว ผู้หญิงจะรักษาสถานภาพของตนอยู่ได้ โดยการประพฤติตนเป็นภรรยาที่ดี ฉะนั้น วรรณคดีคำสอนผู้หญิงทุกเล่มจึงกล่าวถึงสิ่งที่ภรรยาควรกระทำ และสิ่งที่ภรรยาไม่ควรกระทำ การกระทำที่ควรและไม่ควรเหล่านั้น ล้วนเป็นสิ่งที่ทำให้สามีพอใจ

วรรณคดีคำสอนผู้หญิงในสมัยอยุธยาที่มียกเรื่องเดียว ให้ภาพของผู้หญิงชาววัง แต่วรรณคดีคำสอนผู้หญิงในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นซึ่งมีหลายเล่ม บางเล่มให้ภาพของผู้หญิงชาววังบางเล่มให้ภาพของผู้หญิงชาวบ้าน แต่คุณสมบัติของภรรยาไม่ว่าจะเป็นชาววังหรือชาวบ้านไม่ต่างกันนัก คุณสมบัติเด่น ก็คือ ซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสามี เพราะผู้ชายไทยมีภรรยาได้หลายคน แต่ผู้หญิงมีสามีได้เพียงคนเดียว คุณสมบัติอันจึงเป็นสิ่งสำคัญ นอกจากนั้น เพื่อให้ผูกใจสามีไว้ได้ ผู้หญิงจึงต้องปรนนิบัติรับใช้ให้สามีมีความสุขสบายทั้งกายและใจ มีกิริยาวาจางดงามทุกอริยาบถ และต้องเป็นหม่อมป็นสนิใจคอยด้วย ส่วนตัวละครหญิงในวรรณคดีคำสอนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีคุณสมบัติเพิ่มขึ้นในด้านความเฉลียวฉลาด ซึ่งเป็นเพราะสังคมในสมัยนี้ให้ความสำคัญในเรื่องการศึกษามากขึ้น ผู้หญิงชั้นสูงอย่างนางนพมาศ มีโอกาสได้รับการศึกษา จึงได้แสดงสติปัญญาและความคิดริเริ่มในเรื่องต่าง ๆ ส่วนผู้หญิงชาวบ้านอย่างในสภาชตสอนสตรีก็มีโอกาสเรียนวิชาความรู้เพื่อประกอบอาชีพเช่นกัน ผู้หญิงมีบทบาททางเศรษฐกิจและสังคมมากขึ้น ผู้หญิงได้รับการยอมรับมากขึ้นเมื่อพิจารณาจากสภาชตสอนสตรี และ โอวาทพระชัตรี ซึ่งถึงกับใช้นิทานอุทาหรณ์เพื่อเปรียบเทียบว่า

ภรรยาดีสามารถช่วยชีวิตของสามีไว้ได้ แต่เนื่องจากคำสอนทุกฉบับเน้นการกล่าวถึงคุณลักษณะของภรรยาดี และโทษลักษณะของภรรยาชั่ว ทำให้เราอาจกล่าวได้ว่า ความดีหรือชั่วไม่ได้เป็นสิ่งที่ยืนยันความเป็นคนดีหรือคนชั่วของผู้หญิง ความดีความชั่วนี้ยังขึ้นอยู่กับผู้ชายว่าจะยกย่องหญิงนั้นเป็นภรรยาดีหรือชั่ว ดังนั้น ไม่ว่าจะรณคดีคำสอนผู้หญิงจะแต่งโดยใช้กลวิธีของผู้เล่าเรื่อง เป็นผู้หญิงหรือผู้ชายก็ตาม ตัวละครหญิงในวรรณคดีเหล่านั้นคือผู้หญิงที่ผู้ชายอยากให้เป็นนั่นเอง

น่าสังเกตว่าวรรณคดีคำสอนทุกฉบับไม่ได้กล่าวถึงคุณสมบัติด้านความสวยงามเลย ลักษณะตัวละครหญิงในวรรณคดีคำสอนจึงต่างไปจากตัวละครหญิงในวรรณคดีนิราศที่จะกล่าวถึงในบทต่อไป อาจจะกล่าวได้ว่า ภาพของภรรยาที่ดีในอุดมคติเน้นที่ความดีมากกว่าความงาม ทั้งนี้คงจะเป็นเพราะ การแต่งในรูปของวรรณคดีคำสอนจำเป็นต้องกล่าวถึงสิ่งที่เรียนรู้ ผูกพัน และปฏิบัติได้ ความสวยเป็น "โชค" ที่ไม่อาจกำหนดได้ ผู้แต่งจึงกล่าวถึงกิริยามารยาทงดงามเท่านั้น เพราะเป็นสิ่งฝึกฝนใหม่ขึ้นได้

ตัวละครหญิงในวรรณคดีคำสอนสืบทอดอิทธิพลต่อการสร้างตัวละครหญิงในวรรณคดีนิทานและการแสดง ดังเราจะเห็นว่าตัวละครหญิงในวรรณคดีประเภทหลังจะมีคุณสมบัติของผู้หญิงในอุดมคติ เมื่อเป็นสาวใสจะรักนวลสงวนตัว เก็บงำความรู้สึก มีความอายหากจะทำผิดจารีตประเพณี เมื่อพอใจรักใคร่ชายได้ก็ไม่กล้าแสดงออก เหมือนดังที่ศรีมาลาครวญเมื่อนิกรักพลายงามว่า

อกน้องยากนักด้วยเป็นหญิง   ต้องซ่อนรักหนักนึ่งอยู่กับที่
แม่นเป็นชายพ่อพลายเป็นนารี   คำวันนี้เป็นตายจะหายไป

จะพบว่า เมื่อตัวละครหญิงจะแต่งงาน ผู้เป็นมารดามักจะสั่งสอนบุตรตามแนวคำสอนในวรรณคดีคำสอนผู้หญิง อย่างใน เสภาขุนช้างขุนแผน นางเกสรชยาเจ้าล้านช้างสอนนางสร้อยทองก่อนส่งตัวไปถวายพระพันวษา ๓๕ โดยกล่าวถึงลักษณะภรรยา ๔ ประ

๓๕ อ้างถึงแล้วในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ หน้า ๓๙.

การตามทีปรางูในคัมภีร์พุทธศาสนาและอ้างถึงในโอวาทพระชัตรี นอกจากนี้ ตอนส่งตัวสร้อยฟ้าให้พलयาม นางอัสสร มเหสีพระเจ้าเชียงใหม่สอนสร้อยฟ้าให้ปฏิบัติตัวตามอย่างทีปรางูในวรรณคดีคำสอนทุกประการ คือ ให้รักสามี เคารพ เชื่อฟัง คดูแลปรนนิบัติใหม่ ความสขุทั้งการกิน การอยู่ ทั้งทางกายและทางใจ เพื่อให้สามีรักและเมตตา ดังนี้

ด้วยเหตุนี้ผวอยามวประมาท	ถ้าพลงพลาดเพียงชัวจะอาสัญ
ต้องเอาใจสามีทุกวัน	ให้ผวนมเมตตาอย่าจิตจาง
จงเคารพนบนอบต่อสามี	กิริยาพาที่อย่างางขนาง
จะย้วยวนหรือว่ามทะเลคาง	ไว้ให้ว่างคนผอยทลข
สังเกตคอย่างไรชอบใจผว	ทงอยกนสนทวทกสงสรรพ
ทำให้ได้อย่าให้ต้องบังคับ	เป็นแม่เรือนเขาจึงนับว่าดีจริง
อันเป็นเมียจะให้ชอบใจผว	สิ่งสำคัญนกัตวของผุหญิง
ทำให้ผวถูกใจ ไม่มทง	ยังอีกสิ่งก็อาหารตระการใจ
ถ้ารักประกอบให้ชอบลน	ถึงแก่สนพรพรังไม่ทงได้
คงต้องง้อขอกนทกวันไป	จงใส่ใจจัดหาสารพัน

ฯลฯ

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าตัวละครหญิงแบบอุดมคติตามที่ปรากฏในวรรณคดีคำสอน มีความสัมพันธ์กับการสร้างตัวละครหญิงในวรรณคดีประเภทอื่น ซึ่งผวจัยจะได้วิเคราะห์ให้เห็นจริงในวิทยานิพนธ์ต่อไป อิทธิพลของตัวละครหญิงแบบอุดมคติที่ลบลอดอยู่ในตัวละครหญิงประเภทอื่น ๆ เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นว่าเหตุใดค่านิยมเกี่ยวกับคุณสมบัติของผุหญิงจึงฝังแน่นอยู่ในความคิดความเชื่อของสังคมไทยเป็นเวลายาวนาน